

7

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

2006

Pokyny pro autory

Přijímáme články zpracované na počítači v textovém editoru WORD. K disketě dodejte jeden výtisk práce pro lektorování. Rukopis musí obsahovat nezkrácené jméno a příjmení autora, český název příspěvku. U odborných článků vyžadujeme návrh českého textu resumé.

Mimořádně lze drobnosti dodat jako strojopis, text musí odpovídat úpravě rukopisu pro sazbu:

- příspěvky jsou psány po jedné straně kancelářského papíru A4
- v textu používejte kulaté závorky
- *kurzívu* označte podtržením příslušné pasáže vlnovkou, **tučné** písmo rovnou čarou
- tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech, označte je názvem a vysvětlivkami
- kresby musí být tuší na bílém papíře, síla čar a velikost písma musí být úměrná předpokládanému zmenšení
- fotografie musí být ostré a kontrastní (barevné i černobílé), na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem článku, číslem obrázku a popiskou
- popisky k obrázkům jsou přiloženy na zvláštním listu s označením: obr. - číslo - název

Další nezbytné pokyny:

- při psaní příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo), jejich seznam je zařazen za příspěvek

- pravidlem zkrácené citace je úzus zavedený bibliografickou normou z r.1964, kupř.

monografie:

HOBIL, Karel - PETR, Eduard: Raná renesance. Olomouc, Academia 1999. 200 s.

periodika:

JODL, K.: Moravská renesance. Nové knihy, 14.7.1999, s.2.

PÁNEK, F.: Humanismus. ĎaS, 15, 1993, č.5, s.62.

MĚRÁK, S.: Vývoj hradní architektury. In: Archaeologia historica. Sv.16. Brno, MVS 1991, s.215-232.

- v přírodních vědách doporučujeme při citaci používat jméno autora a letopočet v závorce

- seznam literatury obsahuje jen citované práce, je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést

- po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný článek s českým souhrnem

- na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akad.titulů

Zaslané příspěvky budou projednány v redakční radě, o přijetí článku bude autor vyrozuměn.

Přednostně jsou zveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu v Jeseníku.

ISBN 80-86388-36-0 (ZA v Opavě)

ISBN 80-903430-7-4 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 7

Jeseník 2006

Handwritten text, possibly a title or header, including the word "DRAFT" and some illegible characters.

Handwritten text, possibly a date or reference number, including the word "DATE" and some illegible characters.

Obsah

Články

H. D. Hentschel: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu.....	5
R. Zuber: Zlatohorský mincmistr Jan Jakub Husser	27

Drobnosti

K. Growka: Javornická causa kardinála Bertrama	34
B. Czechowicz: Úvahy o reliéfu z roku 1505 na zámku Jánký Vrch	38
Z. Filip: Památník spisovatele Hermanna Lönse v Jeseníkách	41
M. Dziedzic: Pramen k hospodářským dějinám Jesenicka	44
K. Müller: Nově zjištěné pečeti obcí na Jesenicku	45
M. Rychlý: Dekorační talíře z 1. světové války	47

Kronika

Jubilejní rok 2005 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	49
Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka	53
Bilance prvního desetiletí práce Státního okresního archivu Jeseník (1996 - 2006)	54
Co přinesl čas	57

Literatura

Přečetli jsme za vás	61
Jesenicko na stránkách periodik	72

Abstract

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

Články

Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu

Hans - Dieter Hentschel

Lékařská terapie studenou vodou v 18. století

Dnes často používaný pojem „přírodní léčebný postup“ (Naturheilverfahren) je pouze teprve 150 let starý. Při zpětném pohledu vychází z léčení studenou vodou. Tento způsob léčby existoval již od nejstarších dob, ale teprve v 18. století, ve století osvícenství, kdy se usilovalo o smysluplné, vědecky zdůvodněné uspořádání života, začala celá řada lékařů systematicky pátrat po tom, jak chladná voda blahodárně působí na upevnění zdraví a jaké má léčebné účinky. Začal s ní anglický lékař sir **John Floyer** (1649 - 1734) s několika svými spolupracovníky a se vzdělanými laiky, kteří značně rozšířili oblast vodoléčby.¹ Floyer vychází ve svých pracích ze spisů četných starších autorů, jakož i z lidové medicínské tradice podporující zdraví a navíc poukazuje na svátost křtu, která po dlouhou dobu spočívala v ponoření celého těla do chladné vody a je třeba ji považovat za užitečnou pro zdraví dítěte. Jeho práce o chladných koupelích evidují především pulsovou a dechovou frekvenci pacienta; avšak mimo to se zabýval vlivem rostlinných přísad u teplých koupelí. Již brzy po Floyerovi věnoval profesor lékařství z Halle **Friedrich Hoffmann** (1660 - 1742) celou řadu spisů a disertací zevnímu a vnitřnímu léčení studenou vodou,² přibližně ve stejnou dobu to byli se svými pracemi švýcarský přírodovědec a curyšský architekt (městský vrchní lékař) **Johann Jakob Scheuchzer** (1672 - 1733) ve své knize *Hydrographia Helvetica*³, dále někteří francouzští a italské autoři. Sbírky většiny Hoffmannových „Wasserschriften“ a jiných soudobých evropských autorů vydal tenkrát v němčině slezský lékař Carl Friedrich Schwertner pod názvem *Medicina vere universalis*.⁴

Floyerem byli bezprostředně ovlivněni slezský městský fyzik **Siegfried Hahn** (1664 - 1742) a jeho synové, lékaři Johann Gottfried (1694 - 1758) a Johann Sigmund Hahn (1696 - 1773), slezští „vodní kohouti“ (v němčině slovo Hahn znamená kohout, pozn. překladatele). Ve vodě viděli téměř univerzální lék, hlásali hojně pití čerstvé vody, jakož i časté koupele ve studené vodě. Zejména byla známa kniha Johanna Sigmunda Hahna *Unterricht von Krafft und Würkung des frischen Wassers in die Leiber der Menschen* (Naučení o síle a působení čerstvé vody na těla lidí) z r. 1738, která se dočkala stále nových vydání až do 19. století.⁵

Vzdor veškerému úsilí těchto lékařů našlo léčení studenou vodou zřetelnou odezvu pouze u několika jejich kolegů, avšak v podstatě pouze pokud se týká ošetření popálenin, poranění a léčení infekčních onemocnění. Lékařům se ostatně zdálo léčení vodními procedurami příliš zdlouhavé ve srovnání s obecně zvyklým podáváním léků. Také mezi obyvatelstvem se dokázalo prosazovat systematické používání vody jen podmíněně k otužování a k léčebným účelům i v oblasti slezských „vodních dok-

Unterricht
von der wunderbaren Heilkraft
des
frischen Wassers,

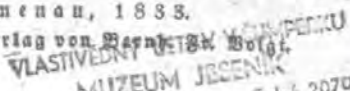

bei dessen
innerlichem und äußerlichem Gebrauche,
durch die Erfahrung bestätigt.

Von
Dr. Johann Sigmund Hahn,
vormaligem Stadtarzt in Schwetzing.

Fünfte Auflage,
zweiter unveränderter Abdruck.
Nach den allerneuesten Erfahrungen in der Wasserheilkunde
verbeßert und vermehrt

von
Professor Dr. Oertel, in Ansbach,
dem Verfasser der Wasserlehre.

Hauptmann J. Ripper,
Gräfenberg.
Mit einem Titelnypfer.

Simonsen, 1833.
Druck und Verlag von
VLASTIVĚDNÝ ÚSTAV VE JESENÍKU
MUZEUM JESENÍK
Jeseník, Zámecké nám. 1. - Tel.č. 2070

Hahn: Unterricht von der wunderbaren Heilkraft des frischen Wassers (1833)

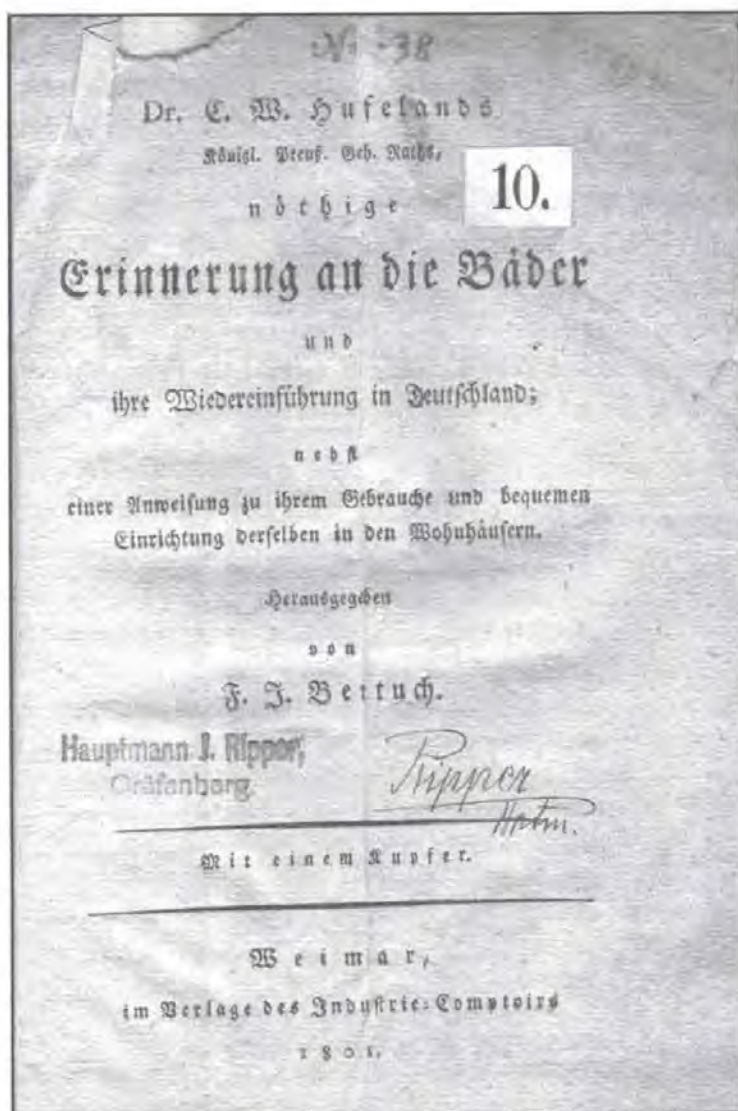
torů“, i když voda nebyla právě zřídka používána jako domácí prostředek. Nejinak tomu bylo ve Švýcarsku a ve Francii, vzdor naléhavému doporučení lausanského lékaře **S. A. D. Tissota** v jeho velmi rozšířených knihách.⁶ Poněkud častější bylo používání vody k léčebným účelům v Anglii, kde lékař **James Curle** (1756 - 1805), podnícen zprávami svého kolegy **Willama Wrighta**, který působil v tropech, a vlastními dobrými zkušenostmi, kdy dokázal v mnoha případech zavést léčení studenými polevy mezi obyvatelstvem.⁷ Mimo to daly jeho spisy o příznivém působení těchto vodoléčebných procedur a při tom poprvé prováděné termometrické měření podnět k dalším výzkumným pracím. Ve stejnou dobu popsali zdraví prospěšné studené lázně stockholmský profesor **Per Jonas Bergius**,⁸ vídeňští lékaři **Paskal Joseph Ferro**,⁹ a **Georg W. CH. v. Kahtlor**¹⁰, jakož i berlínský profesor **E. Osann**.¹¹

Jak vysvítá ze zevrubného průzkumu literatury, která vyšla v 19. století, jsou všechny zde uvedené formy léčby jednotně označovány jako „aplikace studené vody“ (Kaltwasser-Anwendungen); někdy se v německém písemnictví objevuje místo toho také výraz „léčení čerstvou vodou“ (Behandlung mit frischem Wasser). Tomu odpovídají v latinských a cizojazyčných spisech výrazy „aqua frigida“, „l'eau froide“, „acqua fredda“ a „agua fria“. To přesně platí jak pro vnitřní použití, tedy pití, jakož i pro omývání (lavements), kropení (embrokatio), polévání (affusio), mokré obklady (servietten-aplikation) nebo koupele.

Zrod myšlení mezi lékaři směřující k přírodnímu léčení

Do jisté míry, jako proud tekoucí proti technicko-průmyslové revoluci koncem 18. století, se vyvíjela éra vodoléčby, která byla zabarvena lidovým léčitelstvím a již byl dán zřetelný ráz Rousseauovými ideály přírody a později počínajícím romantismem. Tak se zase od poloviny 18. století začalo značně praktikovat koupání v přírodě, které bylo dříve obvyklé až do středověku, a jak to např. praktikoval dle vlastních zpráv Goethe. V Paříži zřídil královský osobní chirurg **Jean-Jacques Poitevin** v r. 1761 lázně ve formě lázeňské lodi na Seině¹² a již brzy poté vznikly lékaři vedené říční lázně na Rýně u Mannheimu, na Mohanu u Frankfurtu a na Dunaji ve Vídni. Ve stejnou dobu byly znovu a znovu zakládány školy plavání.

Již před tím, než vyšla jeho „makrobiotika“, a opakovaně poté požadoval ten velký, eklekticky a také synkreticky myslící lékař **Christoph Wilhelm Hufeland** (1762 - 1836), aby „ve všech místech byly opět dány do provozu lázeňské domy“.¹³ V r. 1821 zveřejnil proklamace o „zevní aplikaci studené vody“¹⁴ a uveřejnil spis o „prvku vody jako léčebném prostředku“¹⁵, především při vnitřním použití.

Jak ukazují tyto příklady z oblasti vodoléčby, nastal tenkrát u části lékařů příklon k přírodně léčebnému myšlení. Ch. W. Hufeland pro to používá pojmu „physiatrika“: „Tato je zajedno se samotnou léčící přírodou. - Všechna vyléčení z nemocí jsou způsobena přírodou, umění je pouze jejím pomocníkem a léčí pouze skrze ni.“ Meiningenský dvorní medikus **Ferdinand Jahn** je autorem dvousvazkového Systému physiatriky, ve kterém vidí společně s Hufelandem „ideál pravého umění léčit“, protože „toto je založeno na léčivé síle přírody a na životních zákonech“¹⁶

Hufeland:
Nöthige Erinnerung an die Bäder (1801)

Vodoléčba Vincenze Priessnitz

Duch počínajícího 19. století, jemuž byl dán ráz naturismem, by mohl také dát vysvětlení, proč to nebyl žádný lékař, nýbrž prostý rolník, který léčením prostou studenou vodou získal mnoho přívrženců. Od 30. let se rychle roznesla zpráva, že v malém horském sídle rakouského Slezska - Gräfenberku dosahoval často překvapivých léčebných úspěchů sedlák **Vincenz Priessnitz** (1799 - 1851) pomocí svých přísných kúr se studenou vodou.¹⁷ K tomu přispělo to, že Priessnitzovy úspěchy přímo vytroubili v četných spisech dva z jeho nadšených přívrženců, **Eucharis Ferdinand Christian Oertel**, polyhistor a profesor na gymnáziu v Ansbachu,¹⁸ jakož i lesní geometr **J. H. Rausse** (vlastně: Heinrich F. Francke), nadšený Rousseauem a jako léčitel používající vodní procedury.¹⁹ Oertel ovšem vyvolal nedůvěru, ba dokonce odpor, zvláště u mnohých lékařů, prostřednictvím mnoha medicínsky neudržitelných a fanaticko-nekritických výroků (např.: „*Pijte nadměrné množství vody, čím víc a to lépe, neboť voda pomáhá proti všemu.*“).²⁰ Nadto Oertel požadoval na každé univerzitě profesora vodoléčby.

Priessnitz vyvinul svůj způsob léčby na základě zkušeností s léčivým účinkem studené vody, které jako rolnický chlapec učinil po dvou úrazech sám na sobě. Zpočátku léčil omýváním, jakož i vydatnými suchými potními kúrami ve formě zábalů do vlněných houní, po kterých vždy následovaly krátké celkové lázně ve vodě o teplotě, jakou měla v přírodě.²¹ Později to byly vedle potních kúr především četné, během dne často se opakující aplikace vody: většinou individuálně různě dlouho trvající celkové lázně spojené s třením pokožky, ale také - dle stavu případu - pololázně, brouzdání ve vodě, sedací lázně, lázně nohou a jiné částečné lázně, polevy, dešťové sprchy, někdy také střevní nálevy studené vody.²² Po těchto vodních aplikacích byl lázeňskému hostu doporučován dostatečný pohyb na čerstvém vzduchu, až se dosáhlo dobrého zahřátí.²³ Zejména mocně působily sprchy vodou padající z větší výšky, které se nalézaly na jednom návrší, k nimž vedla půlhodinová chůze po chodníku.²⁴ Vedle toho byly aplikovány časté studené mokré zábalý. Naproti tomu byly Priessnitzem zavrhovány obklady s ledem: „*Led je smrt, voda je život.*“²⁵ Avšak Priessnitz dával také příliš studenou vodu „odrazit“ přiléváním teplé vody.²⁶

Lázně Gräfenberk v roce 1832

Některé z těchto vodních procedur spočívaly na experimentech gräfenberských lázeňských pacientů, které tito sami na sobě prováděli a které pak Priessnitz, byli-li výsledek příznivý, pojal do svého léčebného režimu. Ostatně, někteří lázeňští hosté přeháněli jím předepsanou intenzitu a dobu aplikací, zejména pobyt pod sprchou, kdy voda padala z větší výšky, přičemž nutně nepříznivě ovlivnili úspěch léčby nebo jej dokonce zmařili.²⁷

Jak ukazuje studium soudobých spisů, bylo mnoho lékařů, dokonce i takových, kteří byli vůči Priessnitzovi kriticky zaujati, zajedno v tom, že tento vykazoval téměř instinktivní jistotu při volbě individuálně indikované formy a dávky aplikace vody.²⁸ Protože Priessnitz považoval za nepochybnou skutečnost vztah kůže k vnitřním orgánům, jakož i vůbec k celému tělu, vycházel při své diagnostice a při svém léčení především z povahy a způsobu reakce kůže. Ke způsobu léčení studenou vodou praví: „*Není to chlad, který léčí, nýbrž teplo, které je vytvářeno studenou vodou.*“²⁹ Jeho názor na léčebné působení vodoléčby byl prostě vitalistický: „*Voda posiluje organizmus a takto uvolňuje cestu léčivé síle.*“ A dále „*podporuji pouze přírodu, tato pak sama od sebe nemoc léčí.*“³⁰

Čerstvá voda byla při kúře také v hojné míře používána vnitřně. K jídlům během dne bylo denně vypito nejméně 12, ale často také 20 - 30 sklenic i více. Společná strava byla velmi prostá: mléko, máslo, černý chléb, bohatý na vlákniny, občas kozí sýr, k hlavnímu jídlu hovězí polévka, hovězí pečeně, beraní nebo telecí maso, k tomu knedlíky, kyselé zelí nebo trochu zeleniny, nezřídka také moučníky nebo trochu ovoce. Dnes bychom hovořili o hrubé a příliš bohaté selské stravě, avšak která byla zdánlivě většinou velmi dobře snášena a pouze ve zvláštních případech onemocnění poněkud mírnější. Návykovými jedy nebo léky všeho druhu Priessnitz opovrhoval a zavrhoval je.³¹ Vedle toho patřily ke gräfenberské kúře „ležení“ u otevřeného okna, krátké vzdušné lázně („prostředkové lázně“), vydatné procházky nebo turistika v co nejlehčím oblečení, také chůze naboso, nezřídka sekání dříví nebo odhazování sněhu; to platilo také pro ženské pokolení. Večer se lázeňští hosté scházeli k družnému rozhovoru, hudbě nebo veselým hrám. Unavení četnými procedurami odcházeli

zpravidla brzy na lůžka.

Léčení na Gräfenberku trvalo v průměru několik týdnů, avšak často to bylo mnohem déle a přesahovalo někdy mnoho měsíců nebo dokonce i několik let, což nutně bylo umožněno pouze zámožným.³² V průběhu kúry často docházelo u pacientů ke krizovým stavům nebo lehkému zvýšení teploty, avšak zejména ke kožním projevům ve formě osýpky (miliarda), místních zánětů nebo dokonce furunklů.³³ Priessnitz považoval tyto fenomény jako téměř obligátní důkaz úspěchu léčby, jako projev nabuzení přírodní léčivé síly, a proto byly zcela žádoucí „léčivá horečka“ nebo „vyplavení ostrostí a nečistých šťáv“.³⁴ Priessnitzovi bylo jasné, že jeho způsob léčení vyžaduje spolupráci a vytrvalost pacienta a přesvědčivě to vyjádřil: „*Ke kúře patří charakter.*“³⁵

Ale také po kúře by měl pacient pokračovat ve zdravém způsobu života, kterému se tam naučil. Tak, jak to odpovídá duchu doby, našel tento způsob léčení všude velký ohlas, přestože byl mnohem přísnější, než kúra jinak v lázních prováděná. Brzy proudily na Gräfenberk ze všech koutů světa zástupy těch, kteří hledali uzdravení, aby se pod osobním vedením přírodního léčitele Priessnitze podrobili vodoléčbě. Zatímco v prvních letech to byli převážně v okolí bydlicí rolníci, řemeslníci a „lidé z prostého stavu“, již brzy převažovali lázeňští hosté přijíždějící z dálky, a byli to šlechtici,

důstojníci, úředníci a lidé z dobře situovaných středních vrstev, především obyvatelé měst se sedavým způsobem života. V roce 1839 vykazuje seznam lázeňských hostů již 1532 pacientů.³⁶ Absolvovat kúru na Gräfenberku se stávalo totiž módou.

Tak se stali Priessnitz a Gräfenberk brzy známými po celé Evropě. Stále více lidí se podrobovalo s nadšením buď tam, nebo - když nebylo místo - v blízkém frývaldovském ústavu zvěrolékaře **Josefa Weisse** (1795 - 1847), Priessnitzova žáka, přísnému léčení studenou vodou.³⁷ Pouze zpočátku byl velmi malý počet těch, kteří hledali uzdravení, především „z té nejchudší třídy“ a mimo to především těch, kteří byli ve svém velkém očekávání Priessnitzovým režimem studené vody zklamáni, a pak odešli z Gräfenberku do sousední Dolní Lipové. Tam léčil dřívější Priessnitzův přítel ze školních let, zemědělec a povozník **Johann Schroth** (1798 -

1856) systémem, který sám vyvinul, jenž spočíval ve vlhkých, teplých potních zábalech, jakož i ve skrovné stravě, která se střídala s pitnými a „suchými“ dny.³⁸ Zdá se, že se Schroth brzy vzdal zpočátku současně prováděného „magnetizování“ vody. V r. 1840 byl rakouskou vládou oficiálně schválen Schrothův léčebný ústav.³⁹ Tento přísný přírodní léčebný způsob léčby, který stál v mnohém v přímém protikladu k Priessnitzově vodoléčbě, se pomalu dostával do známostí veřejnosti a zvláště zpočátku byl silně kritizován.⁴⁰ Avšak, protože Schroth mohl během času prokázat několik překvapivých léčebných úspěchů, zlepšila se ve stoupající míře jeho pověst a dle toho narůstal i počet pacientů, kteří vyhledávali jeho léčení. Schroth očekával od svého způsobu léčení také morální účinek: „Během léčby má pacient čas a příležitost si položit otázku, jak dalece přispěl sám ke vzniku své choroby a jaké závěry z toho učiní pro svůj další život.“⁴¹

V r. 1851 zemřel nečekaně záhy Priessnitz, zřejmě na pozdní následky těžkého poškození jater, které utrpěl při svém úrazu v mládí.⁴² Také po jeho smrti zůstalo nemálo lékařů a mnoho medicínských laiků věrných Priessnitzovu způsobu léčení, zejména Priessnitzův pokračovatel v léčení na Gräfenberku, lékař **Josef Schindler** (1814 - 1890), který si získal důvěru mnoha pacientů.⁴³

Léčebné indikace a úspěchy v léčení

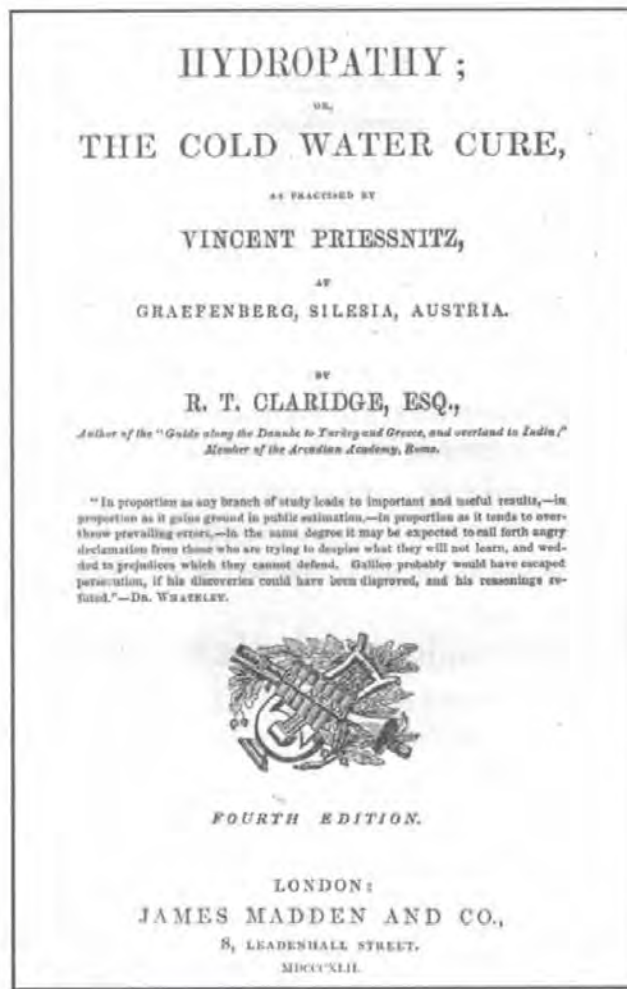
Priessnitzova kúra, jako „energická přeladovací metoda“, přinesla nemálo zchoulostivělým městským obyvatelům zřetelné „otužení“ a nemálo pacientům zlepšení nebo dokonce uzdravení. Proto se také pokoušela celá řada lékařů stanovit indikace k léčení prostřednictvím gräfenberské kúry. Jako doklady o uzdravení nebo zřetelném zlepšení určitých onemocnění jsou většinou uváděna velmi obecná označení nemocí nebo jen málo přesněji definovaných jednotlivých případů. O jejich zásadní přehled se pokusil drážďanský lékař **Bernard Hirschel**.⁴⁴ Ale ani jeho zevrubné rozčlenění nedává jasný obraz. K tomu je třeba také konstatovat, že na Gräfenberku bylo sotva prováděno nějaké řádné počáteční vyšetření a stanovení diagnózy. Dle toho diagnózy - udávané v seznamech nemocných a ve spisech - spočívají jen na výpovědích pacientů, které se většinou opíraly o diagnózy stanovené domácím lékařem. K tomu ještě přistupuje to, že mnoho tenkrát uváděných označení nemocí se nedá beze všeho nebo dokonce vůbec ne přenést do dnešní terminologie. Nadto se často skrývají pod stejnými diagnózami zcela heterogenní chorobné obrazy. Protože objektivní data ve značné míře chybí, není proto možné spolehlivě posoudit úspěch léčení. Obecně také scházejí jakékoliv údaje o pozdním výsledku u pacientů během jejich domácího pobytu, což přirozeně jistě záviselo v nemalé míře na jejich způsobu života.

Zejména kriticky je třeba posuzovat údaje o dobrých léčebných výsledcích u nemalého množství pacientů s „rtuťovou nemocí“, neboť tito již měli v důsledku syfilitického onemocnění většinou za sebou více tenkrát obvyklých rtuťových kúr.⁴⁵ Ostatně existují také některé velmi kritické hlasy lékařských pozorovatelů. Tak např. lékařský sanitární vedoucí Slezska poznamenal ve svém hlášení krajskému úřadu z 19.10.1839, že se v tomto roce zdrželo na Gräfenberku za účelem léčení jen málo skutečných pacientů. U ostatních by vlastně muselo být v seznamu nemocných poznamenáno: „Přišel zdrav, odjel uzdraven.“⁴⁶

Ke kontraindikacím gräfenberské kúry se studenou vodou je třeba se předem zmínit o tom, že Priessnitz nepřijímal všechny pacienty, kteří u něho usilovali o léčení. Např. odmítal ty, kteří stále kašlali a především „*takové, kterým se nedostávalo žádoucí síly k uzdravení*“.⁴⁷ Aby toto poznal, nechal často v pochybných případech u těchto pacientů provést aplikaci studenou vodou a pak přijal do léčení jen ty, u nichž se pak na takto ošetřené pokožce objevilo zčervenání. I pokud se týká kontraindikací, platí zde kritické poznámky zmíněné u indikací.

Oertel: *Anweisung zum heilsamen Wassergebrauche* (1842)

Claridge: *Hydropathy* (1842)

Šíření Priessnitzovy kúry

V roce 1832 založili laici, oddaní léčbě studenou vodou, Eucharius F. Ch. Oertel, kněz Dr. Adam Richard von Kolb a profesor Alois Gilbert Kirchmayr vodoléčebný zdravotní spolek, zvaný Hydropathischen Gesundheitsverein nebo Hydropatischer Hauptverein.⁴⁸ V r. 1835 následovalo založení obdobného spolku v Drážďanech (Hydropathischen Verein) a pak dalších „hydropatických“ nebo „hydro-dietetických“ filiálních spolků v Berlíně, Brombergu, Kastelu, Lübecku, Žitavě, které znamenávaly určitý růst. Protože všechna tato sdružení, určená k praktikování zdravého životního stylu a udržení zdraví, byla téměř bez výjimky vedena medicínskými laiky, kteří nezdědka pronášeli nesmyslná vědecká tvrzení, vedlo to nutně k tomu, že tyto spolky byly mnohokrát kritizovány i lékaři, kteří byli zastánci vodoléčebných aplikací.⁴⁹ Do jisté míry jako reakce na tuto situaci vzniklo r. 1842 lékařské sdružení pro vědeckou podporu a šíření vodoléčby (Ärztlichen Verein zur wissenschaftlichen Förderung und Verbreitung der Wasserheilkunde), od r. 1843 přejmenované na Sdružení pro nauku o vodoléčbě a péči o zdraví (Verein für Wasserheilkunde und Gesundheitspflege), založené lékařem **A. F. H. Schmitzem**, Priessnitzovým žákem z Boppartu, se svým orgánem „Das Archiv für Wasserheilkunde“.⁵⁰

Ve stejnou dobu vycházela celá řada „časopisů o vodě“, mezi nimi „Die allerneuesten Wasserku-

Lázně Gräfenberg v 90. letech 19. století

ren“, „Der Wasserfreund“, „Der neue Wasserfreund“, „Allgemeine Wasser-Zeitung“ a „Schlesische Zeitschrift zur Beförderung der Wasserheilkunde“.

Tenkrát vyšly během několika málo desetiletí stovky tiskovin o Priessnitzovi a jeho vodoléčbě, napsané „povolanými a nepovolanými, uzdravenými, nadšenými a módními nadšenci“⁵¹, kteří dle humorně-ironických slov historika medicíny Heinricha Haesera ohrožovali „lékařskou literaturu a lidstvo druhou potopou“.⁵² Jen v období 1832 - 1856 vyšlo více než 300 německých prací, mezi nimi také zevrubná Priessnitzova biografie, sepsaná Priessnitzovi blízko stojícím juristou **Engelbertem Sellingerem**.⁵³ Z těchto dokumentů jsou ty, jejichž autoři jsou laici, téměř všechny plně souhlasu až nadšení, zatímco v ostatních, jejichž autoři jsou lékaři, se nalézají také kritické vývody, např. poukazy na to, že schází vědecký podklad, že voda není žádným všelékem, že Priessnitz občas vystupuje příliš sebevědomě, že ordinuje příliš dlouho trvající studené lázně, že dává pít mnoho studené vody a přetěžuje pacienty přemrštěnou chůzí a během.⁵⁴ Vedle toho se nalézají také některé zásadně zničující posudky této „volkské léčby“.⁵⁵ Takovéto pohrdlivé poznámky spadají především do pozdní doby Priessnitzova působení. Priessnitz nezanedbal žádné vlastní písemné svědectví o svém způsobu léčení, pomineme-li stručnou, heslovitě psanou „rodinnou knihu o vodě“ (Familien Wasserbuch), kterou nadiktoval v r. 1847 své dceři Sofii, důvěrně seznámené s jeho vodoléčbou. Kniha měla sloužit k osvěžení paměti, protože jeho milovaná dcera odcházela do nové uherské vlasti.

Podníceni mnoha příznivými zprávami o vodoléčbě, seznamovaly se tucty lékařů přímo na Gräfenberku blíže s Priessnitzovým způsobem léčení, nemálo z nich pak působilo jako „vodní lékaři“. Proto brzy vznikaly po vzoru Gräfenberku četné vodoléčebné ústavy v různých zemích Evropy, které byly zčásti vedeny lékaři, ale zčásti také málo kvalifikovanými medicínskými laiky. V r. 1845 bylo napočítáno již 80 ústavů⁵⁶, naproti tomu bylo zakládáno jen málo zařízení k provádění ambulantní léčby pacientů.⁵⁷ Přesto nemálo lidí, kteří nemohli navštěvovat léčebné ústavy, se samo léčilo více či méně systematicky aplikacemi vody prostřednictvím aktivit sdružení šířících nauku o vodoléčbě nebo podníceni studiem „spisů o vodě“.⁵⁸

ERINNERUNG.. GRÄFENBERG.

Poznámka k názvu Priessnitzovy kúry

Jak ukazuje přehled literatury, objevují se v počátcích v písemnictví o vodoléčbě, jakož i o Priessnitzovi a Gräfenberku, nezřídka z řečtiny odvozená označení „hydropathie“ nebo hydropathika, hydrotherapeutika nebo hydrotherapie, hydriatrie, hydriatika nebo hydrurgie; také se vyskytují hydriasis, tedy léčení prostřednictvím vody, jakož i hydriasiologie nebo hydroiatrie ve smyslu nauky o léčbě vodou. Tomu odpovídají adjektiva hydropatický, hydriatrický a hydroiatrický. Pojem „hydropathie“ byl ovšem podroben různým výtkám, neboť i když ho rád používal filolog Oertel - byl logicky nesprávný. Avšak o něco později přece vystupují do popředí slovní spojení počínající slovem „voda“ nebo „studená voda“: Wasserheilkunde - „nauka o vodoléčbě“, Wasserkur - „vodoléčba“ či Kaltwasser-Heilanstalt - „vodoléčebný ústav“ a z nich odvozené další pojmy jako Wasserheilverfahren - „vodoléčebné postupy“ a dále Wasserheillehre - „nauka o léčení vodou“. Potní procedura spojená s Priessnitzovou vodoléčbou byla zpočátku označována jako „potní lis“ (Schweißpressen), následně zavedeno francouzskými lékaři - jako hydrosudopathie.

V r. 1837 je jedenkrát uváděno Priessnitzovo léčebné místo jako „přírodní léčebný ústav“ (Natur-Heil-Anstalt).⁵⁹ Toto označení obdržel o něco později také jeden léčebný ústav u Innsbrucku, kde se prováděly kúry dle Priessnitzova vodního režimu, včetně polévání kropicí konví, ovšem také i tenkrát do módy přicházející ruské potní lázně, dále používali tzv. živočišné lázně⁶⁰, koupele v syrovátce, slunné a písčité lázně a také zavedli gymnastiku a podávali bylinné šťávy.

Proč měla vodoléčba takový ohlas ?

Položíme-li si otázku, proč tenkrát si získávalo léčení prostou studenou vodou tak velké množství přívrženců, tu se musíme napřed krátce podívat do historie.

Od starověku existovala opakovaně období jakési nevěle pramenící ze současné civilizace a z toho vznikající příklon k nefalšované přírodě. Takovéto proudy, označované historikem medicíny Karlem Eduardem Rothschuhem pojmem „naturistické“⁶¹, existovaly již ve stóji a v renesanci. Později se s nimi setkáváme ve druhé polovině 18. století, kde je charakterizoval Jean-Jacques Rousseau tezí „revenons à la nature“ (vraťme se k přírodě). Mezi městským obyvatelstvem daly podnět k jinému životnímu citění, k romantické touze po prostém životě, k uspořádání života a k rozpomenutí se na přirozené léčebné prostředky. To se dá zřetelně poznat u lékařů, jakými byli **Simon André Tissot**, jakož i **Johann Georg Zimmermann** a z nauky o životní síle vzniklé z vitalismu, kterou současně vytvořil **Christof W. Hufeland** a jejímiž zastánci byli **Friedrich Casimír Medicus**, **Hieronymus David Gaub** a **Johann Christian Reil**.

Ona počátkem 19. století vzniklá a překvapivě rychle rostoucí obliba vodoléčby mohla být v nemalé míře podmíněna též tenkrát odehrávajícím se zápasem mezi různými medicínskými systémy a lékařskými autoritami, které je právě zastávaly: Brownova nauka o vzruchu, přírodně-filozofická nauka o polaritě, homeopatie, vitalismus a skepticismus až po terapeutický nihilismus - to vše se navzájem svářilo. Zmatek, který z toho vznikal, a nejistota - to vše nezůstalo skryto před veřejností. To vedlo k tomu, že se mezi obyvatelstvem značně vytrácela důvěra vůči lékařům a jejich prováděné terapii. Stále přibývalo nářků nad příliš velkým množstvím naordinovaných a často měněných léků, nad množstvím projímadel a dávidel, neméně také nad „vampyrismem“, oním často bez zábran a nekritickým přikládáním pijavic. Tak se nelze divit, že mezi obyvatelstvem - tak jak to odpovídalo romantické náladě oné doby - vyrostla touha po léčení přírodním léčebným prostředkem - vodou.

Takto vznikající vlna nadšení pro „hydropatii“ byla zpočátku nesena výlučně medicínskými laiky.

Počátek byl u již zmíněného studijního profesora E. F. Oertela s jeho četnými nadšenými, téměř až dryáčnický působícími spisy o vodě jako všeléku a u vodoléčebného zdravotního spolku (Hydropatischen Gesundheitsverein), který byl založen z jeho podnětu. Ke zřizování četných vodoléčebných ústavů, kde se prováděla terapie studenou vodou, vedly pozvolna se šířící zprávy o Priessnitzových léčebných úspěších na Gräfenberku. I když tyto ústavy často nebyly vedeny lékaři, bylo možno při tom pozorovat tenkrát přesně - tak jako dnes - to, že zde sehrál roli sklon mnohých laiků pouštět se do léčení. Nespokojovali se se svým legitimním úkolem podporovat zdravou životosprávu. Jako kritický pozorovatel tohoto dění napsal lékař B. Hirschel: „*V tomto období vystupovali slovem a písmem především učitelé a kazatelé jako přímo vševědoucí, kteří se domnívali, že sami mají schopnosti Vincenze Priessnitze a že mohou ještě úspěšněji diagnostikovat a léčit.*“⁶²

Ale také nemálo lékařů, především praktických, bylo znechuceno těmi přehojnými a vzájemně se sváricími systémy a obraceli se plni naděje k léčení prostou vodou. Na druhé straně se mnozí z jejich kolegů stavěli skepticky vůči tomuto způsobu léčení, někdy dokonce s opovržením, což bylo podmíněno jak nesmyslnými názory laických léčitelů, tak tím, že to nepovažovali za důstojné a jejich stavu neodpovídající, že by se měli více „oddat prosté vodě“. Ale zněly také nářky nad tím, že někteří lékaři odložili stranou své vědecké vzdělání a snažili se z čistě zjištěných důvodů provozovat do módy přicházející vodoléčbu na „způsob šarlatánů“.

Zavedení pojmu „nauka o přírodním léčení“

Jak ukazuje písemnictví z první poloviny 19. století, bylo navíc jasné, že mimo četných vodních procedur tvoří součást „vodoléčebné kúry“ i jiné přírodní léčebné faktory, jako aktivní pohyb, čerstvý vzduch a dieta, které přispívají k jejímu celkovému léčebnému působení. Toto již někdy naznačoval Priessnitz a ve svých spisech na to poukazovali Oertel a pak i nemálo lékařů a lékařských laiků se zřetelem na praxi provozovanou již od období antiky. Svým titulem toto dokonce vyjadřuje kniha lékaře **Leo Bergmanna** *Dieta, studená voda a pohyb, ti tři hrdinové medicíny*.⁶³ Ve vztahu k výživě vyžaduje onen lékař dokonce „trophologii, umění, jak lze s prospěchem využít potravin při onemocněních“. Jak ukazuje zevrubný průzkum, náležel přesto nepopíratelný primát vodoléčbě. Ona sama byla systematicky a co možná individuálně provozována, zatímco ostatní přírodní způsoby léčení většinou probíhaly bez cíleného zaměření nebo v přehnané formě, a proto mnohdy bez užitku, nebo dokonce ke škodě pacienta.

Ale někteří snaživí lékaři začali postupně stále zřetelněji poznávat, že žádoucího léčebného úspěchu lze často dosáhnout pouze tenkrát, když se také mimo vody použije v silnější formě a cíleně než dosud i jiných přírodních léčebných faktorů. Ve své Příručce nauky o vodoléčbě píše v r. 1837 po svém studijním pobytu u Priessnitze vídeňský lékař **Sigmund Michael Granichstädten**: „*Zde prováděné léčebné postupy nazývám jako přirozené, v protikladu k tomu umělému, neboť uzdravení se dosahuje pouze prostřednictvím přirozených, prostých, lidskému organismu nejen prospěšných, nýbrž pro život nepostradatelných potenci: skrze vodu, vzduch, pohyb a stravu.*“⁶⁴ Zde mohl být tento poznatek poprvé doložen výrazem „přirozený léčebný postup“ (naturgemäßes Heilverfahren), při čemž tento nebyl pouze vztažen na vodoléčbu. Ovšem toto označení nebo podobný výraz „přírodní způsob léčení“ (naturgemäße Heilweise) nebo také „přírodní způsob života“ (naturgemäße Lebensweise) se zase znovu objevuje v literatuře teprve o několik let později.

V r. 1839 se také objevuje pojem „nauka o přírodním léčení“ (Naturheilkunde). Nalézají se poprvé ve 3. vydání knihy *Studená voda jako výtečný prostředek podporující zdraví a výtečný léčebný prostředek při onemocněních*.⁶⁵ V ní píše její autor, rakouský vládní rada **Johann Baptist Gross**, že žádou-

Gleich: Nur kein Wasser! (1847)

Časopis Kneipp-Blätter se zprávou o Kneippově úmrtí (1897)

ciho úspěchu léčby nebylo dosaženo v takové míře pomocí umělých prostředků, nýbrž „prostřednictvím účelného řízení přírodní síly. Z toho důvodu se oddala nebo přiklonila jedna část lékařů *physiatrie* (nauce o přírodním léčení) a druhá samotné *hydriatice* (nauce o léčení studenou vodou).“ Gross zde tedy překládá Hufelandem opakovaně používaný pojem „*physiatrika*“ slovem „nauka o přírodním léčení“.

Lorenz Gleich - tvůrce pojmu „přírodní léčebný postup“

Průkopníkem praktikování obsáhlého životního stylu a způsobu léčení, jakož i tvůrcem pojmu „přírodní léčebný postup“ (*Naturheilverfahren*) je dnes ještě stále málo známý lékař **Dr. Lorenz Gleich** (1798 - 1865). Podnícen Oertelem začal Gleich, pocházející z bavorského Švábska, jako vojenský lékař již od r. 1830 léčit ve vojenské nemocnici jemu svěřené nemocné vojáky převážně vodoléčebnými procedurami, často i přes značný odpor a vzdor posměškům a pohrdání svých kolegů a představených.⁶⁶ V důsledku nepřijemností a pochybností si zažádal o předčasné penzionování⁶⁷ a odešel v r. 1844 na Gräfenberk, kde poznal vodoléčebné postupy u jejich pramene a s dobrým výsledkem léčil sebe sama, jakož i různé pacienty.⁶⁸ V r.1845 se usadil jako praktikující „vodní doktor“ v Mnichově a v deníku „*Münchener Tagblatt*“ uveřejňoval četné články pojednávající o zdravém způsobu života a o účelných aplikacích vody, které byly v r. 1847 vydány ve formě knihy.⁶⁹ V následujícím roce vydal slovem a písmem provolání týkající se „přírodního léčení vodou“.⁷⁰ Zde se tedy

poprvé používá výraz „přírodní léčebný postup“, i když to ještě nebylo myšleno v tom obsáhlém smyslu, nýbrž se to především vztahovalo pouze na léčení vodou.

Podnět k požadavku životního stylu a léčby, která by vedle vody obsahovala všechny aktivní přírodní faktory, dostal Gleich v r.1847 v Mnichově prostřednictvím přednášek „poutníka znalého vodoléčby“ **Ernsta Mahnera**.⁷¹ Pod tímto příznačným pseudonymem se zastával vzdělaný laik Mahner „*prapůvodní nauky o léčení*“ nebo „*prapůvodního léčebného umění*“ a ve svém *Evangelium medicum*⁷² učil životnímu stylu s opatřeními podporujícími zdraví, které odpovídají vrozenému instinktu člověka. Byly to: každodenní aplikace vody, prostá strava a krátké periody půstu, jako nápoje čerstvá voda, jakož i něco moštu, vína nebo piva, lehké oblečení, pravidelná tělesná cvičení na čerstvém vzduchu, abstinence tabáku a pálenky.

Za odstranění dosud obvyklého označení „nauka o léčení vodou“ - hydropathie vystupoval již o něco později Gleich ve své knize s bojovným názvem *O nutnosti celostního přetvoření tzv. léčebného způsobu dnešních dnů*⁷³, jakož i v přednášce na kongresu německých lékařů provozujících vodoléčbu v Drážďanech. Tento pojem je prý omezen na vodu, tedy pouze na jeden přírodní léčebný prostředek; dle toho by bylo možné např. hovořit o „nauce o léčení teplem“ nebo o „nauce o léčení vzduchem“. Historicky prokázáno, vědecky a logicky uspořádáno, je správný výraz vztahující se ke všem přírodním léčebným systémům „nauka o přírodní léčbě“ nebo také „physiatrika“, ono slovo, které již opakovaně používal Hufeland.

Gleich tedy souhlasí se shora uvedenými vývody Grosse. Avšak v r.1848 a (zevrubněji) v r. 1851 v souvislosti se svým líčením nauky o přírodním léčení razí navíc pojem „přírodní léčebný postup“. V nauce o přírodním léčení rozlišuje Gleich dvě oblasti:

a) „přírodní dietetiku - physiodietetiku“, tj. použití všech přírodních sil u zdravého za účelem zabránění vzniku nemoci: „*Usiluje se o to dokonalým přírodním způsobem života.*“ Při tom jde o „*znovuvproubení a aktivaci všech sil a pudů nalézajících se v organismu prostřednictvím nanejvýš možného zdržování se všech škodlivých potenci za účelem udržení zdraví.*“⁷⁴

b) „přírodní léčebné postupy“ - jinak také přírodní léčebné umění, přírodní léčebná metoda nebo „physiatrikotechnika“. Gleich rozumí pod pojmem přírodní léčebný postup „*ony aplikace nauky o přírodním léčení, které jsou prováděny dle pravidel a zásad vědy, a které mají za cíl dosáhnout u pacienta vyléčení nemoci.*“⁷⁵ Podstatou úmyslu použít při tom oněch přírodních sil především diety, vody, pohybu, vzduchu, světla, tepla - spočívá v aktivaci životního principu v organismu za účelem léčení nemoci.

Tak jako již Hufeland také Gleich - snad také ovlivněn Mahnerem - přičítal podstatnou roli instinktu při zabránění a léčení nemoci. Použití všech přírodních sil, physiotherapie, má za důsledek vyhovět požadavkům „nauky o přírodních instinktech“. „*Instinkt, ten vnitřní vůdce života, praví člověku, co má a nemá dělat. Co je svědomí v mravní oblasti, to je přírodní instinkt pro tělesné blaho.*“⁷⁶ Gleich neusiloval tímto rozčleněním pouze o lepší terminologii, nýbrž nadto požadoval i nový názor: „*Podstatou nauky o přírodním léčení není pouze samotná voda, nýbrž celá příroda se svými zákony a silami a vším, co v ní žije a ji protkává, včetně duše člověka.*“⁷⁷ V důsledku toho se od té doby Gleich neoznačoval více jako „vodní doktor“ (Wasserarzt) nýbrž jako „přírodní lékař“ (Naturarzt) a dal Společnosti pro podporování vodoléčby, kterou založil 26. července 1848 v Mnichově, nový název Společnost pro podporování přírodní léčby (Verein zur Förderung des Naturheilverfahrens). Žádal také, aby všechny vodoléčebné ústavy byly přejmenovány na přírodní léčebné ústavy, tak jak to právě provedl v institucích, které sám po stránce lékařské vedl, v Mnichově - Brunnthalu a Mnichově - Lehelu. Gleich jako první lékař konečně požadoval, aby v Mnichově byla založena nemocnice s přírodním léčením, jakož i „*zřízení katedry přírodního léčení (physiathrie) na každé bavorské univerzitě za úče-*

Der Wasserfreund.

Syndriatische Monats- und bez. Wochenschrift, redigirt von Dr. W. Meixert

N. 21.

ausgegeben in Dresden
den 11. August 1862.

(Bestellungen nehmen an: alle Post-
Anstalten und Buchhandlungen
in Dresden b. Buchhandl. v. G. J. Beh
und die Expedition des Wasserfreundes).

Diese Zeitschrift
erscheint im Sommer 1 Mal per Woche.
Abonnement und Preis: vierteljährlich
4 Thlr. oder 1 fl. Oest. Banknoten.
Einzeln Nummern kosten 5 Ngr. od.
30 Nkr. Oest.
Zusendungen für den „Wasserfreund“
werden franco a. d. Redacteur erbeten.

Inhalt (der 21. Nummer): Combinirtes Naturheilverfahren bei einer Eierschwammwassersucht. — Heilung von Dysurie — Leiden und Freuden
eines Wasser-Arztes, Novelle.

Časopis Der Wasserfreund (1861)

lem vzdělání přírodních lékařů.“

Gleich přidával ke svému způsobu léčby v přibývajícím míře vedle vodoléčebných procedur i jiné přírodní léčebné metody. Tak u určitých chorobných případů předepisoval vedle vodoléčby i odlehčující „vegetabilní dietu“; poukazyval na to, že se lokální ošetření, kdy má být dosaženo odvedení tepla, dá provést místo aplikace studené vody i prostřednictvím přikládání strouhaných brambor a u revmatických bolestí jsou někdy indikovány teplé lázně s výtažky lučních bylin. Dokonce nezavrhoval, jako ostatní lékaři, léčení pomocí léčivých bylin, jak to prováděli někteří přírodní léčitelé. Při tom se údajně jednalo o „nevinné prostředky“, a nauka o přírodním léčení obsáhla nyní najednou celou přírodu; avšak použití bylinných léků mělo spočívat na rozumném uvážení lékaře. Gleich se důsledně postavil proti kouření tabáku, považoval to za návyk, který podporuje vznik onemocnění: „Nepřirozený a odporový zvyk, zdraví škodlivý. Lékaři, otcové, učitelé a kazatelé by měli být jako nekuřáci příkladem“. Konečně se Gleich také vyjádřil „k nebezpečí očkovacího jedu“⁷⁸, tedy k očkování proti neštovicím, tak jako tomu bylo zpočátku u všech přívrženců systému přírodního léčení.⁷⁹

V r. 1850 započal L. Gleich delší studijní cestu, která jej napřed zavedla do Hamburku, kde pronesl několik přednášek v Priessnitzově spolku. Pak se odebral přes Berlín na Gräfenberk. Jako více jiných lékařů⁸⁰ shledal tenkrát tam prováděnou vodoléčbu jako „zcela nepraktickou a nevhodnou“: bylo popíjeno nadměrné množství vody, jakož i příliš a přehnaně léčeno studenou vodou, takže lázeňští hosté se potom nemohli vzdor následnému vydatnému tělesnému pohybu zase dostatečně zahřát. K tomu ještě v poslední době přistupovalo překrmování horkou a v mnoha směrech těžkou stravou. Navíc, vzdor tomu, že sám dále léčil Priessnitzovým režimem, nedosáhl žádného trvalého zlepšení svého chronického střevního onemocnění. Odebral se tedy s doporučením svého ideově

spřízněného mnichovského lékařského kolegy J. Steinbachera na léčení do sousední Dolní Lipové k Johannu Schrothovi. Tam prováděná tříměsíční kúra mu nepřinesla pouze dalekosáhlé a trvalé oproštění se od obtíží. Jeho vlastní prožitek a zjištění léčebných úspěchů v Lipové z něj učinilo přívržence Schrothova způsobu léčby a vedlo k přátelskému vztahu k tomuto přírodnímu léčiteli,⁸¹ o jehož léčení se mezi tím objevovalo stále více písemných zpráv.⁸²

V následujícím období léčil Gleich přednostně Schrothovým způsobem, ale usiloval o to, aby s ním spojil i mírný Priessnitzův vodní režim a nadto do něj zahrnul všechny další přírodní léčebné metody a takto vytvořil obsáhlý přírodní léčebný postup. Kromě toho poukázal na tu skutečnost, že Schrothův způsob léčení se dá snadno provádět i v domácích podmínkách. Mohl ještě být svědkem toho, že vzdor mnohému odporu ze strany univerzitní medicíny, jeho ideje a také jeho praktické postupy zvolna zakotvily a byly uznávány;⁸³ nemálo lékařů začalo léčit dle jeho metod. Po životě plném práce zemřel Gleich v březnu 1865. Jeho četní vděční přívrženci dali na Gleichův náhrobek na mnichovském jižním hřbitově umístit jeho bronzovou bustu.

Přírodní léčení na cestě k dnešní podobě

Označení „nauka o přírodním léčení“ (Naturheilkunde) jakož i Gleichův pojem „přírodní léčebný postup“ (Naturheilverfahren) se během času, i když pozvolna, prosadily. Slovo „nauka o přírodním léčení“ se od r. 1852 stále objevuje v názvech knih. Jak to odpovídá tématu této práce, je možno zde tento vývoj popsat jen ve zkratce. Již ve druhé polovině 19. století byla většina přírodních léčebných metod zařazena do přírodních léčebných postupů jako rovnoprávné součásti. Francouzský univerzitní profesor **Louis Fleury**, který v r. 1842 studoval na Gräfenberku Priessnitzův způsob léčení, snad jako první usiloval v celé řadě klinických šetření o racionální aplikaci hydroterapie. Vídeňský univerzitní profesor **Wilhelm Winternitz** (1835 - 1917), který se odvolával na V. Priessnitze jako na svůj výchozí bod a na jeho následovníka lékaře Josefa Schindlera jako svého učitele, dal o něco později ve svých četných fyziologických a klinických pracích vodoléčbě časově přiměřený vědecký základ a zároveň dal také podnět k dalšímu bádání. Po jeho smrti bylo ovšem léčení studenou vodou ve stylu Priessnitze praktikováno jen v menší míře. Avšak v 80. letech doznala hydroterapie povážlivého rozmachu prostřednictvím bavorského faráře **Sebastiana Kneippa** (1821 - 1897). Jeho spis *Moje vodoléčba*,⁸⁴ přehledný systém aplikací studené a teplé vody, se ukázal jako snadno proveditelný a takto úspěšný, takže se brzy stal oblíbeným u všech vrstev obyvatelstva a na celém světě. Kneippovi lékařští spolupracovníci a následovníci pokaždé přizpůsobovali jeho způsob léčení vědeckému pokroku medicíny, a tak dnes tvoří jádro hydroterapie provozované v německy hovořící oblasti.

Přísná dietní opatření Schrothova způsobu léčby a lékárníkem **Theodorem Hahnem** zavedený vegetariánský způsob výživy daly podnět k rozvoji léčení stravou, které by odpovídalo přírodě. Zpočátku to bylo několik medicínských laiků a později především lékaři **Heinrich Lahmann**, **Max Bircher-Benner** a profesor hygieny **Werner Kollath**, kteří svými bádáními a klinicko-praktickou činností vytvořili z léčebné výživy formou přednostně vegetabilní stravy podstatnou součást přírodního způsobu života a přírodního způsobu léčení.

Novodobá pohybová terapie a masáž, kterou vytvořil švédský gymnasta **Per Henrik Ling** (1776-1839) a jeho spolupracovníci, byly Oertelem sice doporučovány, avšak Priessnitzem „pro jejich prudkost“ zavrženy. Od r. 1850 byly především prostřednictvím aktivit lékařů **D. G. M. Schrebera**, **H. E. Richtera**, **A. F. Erfurtha** a **J. Steibachera** stále více zařazovány jako plně hodnotné součásti do přírodního léčení. Téměř současně se to také stalo s dosud neplánovitě aplikovanými aplikacemi

světla, vzduchu a slunečního záření, které byly v podstatě vyvinuty a systematizovány švýcarským přírodním léčitelem **Arnoldem Riklim**; za tím účelem postavil Rikli také „vzdušné chaty“, v nichž se mohl lázeňský host přes den zdržovat.

Po celá desetiletí převážně v lidovém léčitelství používaná léčba léčivými bylinami - a hlavně aplikovaná farářem S. Kneippem - byla od konce 19. století společně se vznikem novodobé farmakognosie pozvolna propracována v novodobou vědecky uspořádanou fytoterapii. Tato pak byla zařazena do oněch přírodních léčebných postupů, které byly dosud prováděny bez léků.

„Léčení řádem“, ten nejdůležitější prvek přírodního léčení, povstal z antického principu diaita a byl předán do západní kulturní oblasti jako životní řád. Je charakterizován prostřednictvím oblasti uspořádání života, které uváděl řecko-římský lékař Galenos jako „res non naturales“: smysluplné využití světla, vzduchu a vody; vyvážené střídání pohybu a klidu; umírněné a moudré užívání jídel a nápojů; správný rytmus bdění a spánku; regulace výměny látkové a kultivace hnutí mysli. Již švýcarský lékař **Max Bircher - Benner** (1867 - 1939), zmiňovaný v souvislosti s léčebnou výživou, shrnul v r. 1935 tyto principy životního řádu do řádné „terapie řádem“.⁸⁵ Tato se z dnešního hlediska nevztahuje pouze na způsob života jednotlivce, nýbrž zahrnuje také sociální společenství, jakož i prostředí. Tím netvoří pouze ústřední prvek přírodních léčebných postupů, nýbrž je také podstatnou částí všech jeho způsobů ošetření.

Protože byla účinnost všech zde dosud uvedených (klasických) přírodních léčebných metod zásadně empiricky a vědecky doložena, staly se v poslední době samostatnou a nepostradatelnou oblastí jako „přírodní léčebné postupy“ v tzv. školní medicíně, a tím také byly integrovány do medicínského vyučovacího plánu německých univerzit. Na některých univerzitách byly již zřízeny katedry nauky o přírodní léčbě.

V důsledku povahy působení přírodních léčebných postupů na uspořádání vlastního života a na samoléčbu, což je vlastní pouze jim, spočívá jejich těžiště v oblasti prevence, v terapii funkčních poruch a rehabilitaci. Avšak také může mnohočetně hrát důležitou roli v terapii organických onemocnění. Jak ukazuje studium dnešní odborné literatury, je nemálo otázek týkajících se podstaty a formování přírodních léčebných postupů otevřených a čekají na zpracování. Avšak není to právě důkazem životnosti tohoto medicínského principu?

Přeložil MUDr. Alois Kubík, redakční úprava K. Growka

POZNÁMKY

1. BAYNARD, E.: An Appendix to the History of Hot and Cold Bathing of Sir John Floyer. London 1715. FLOYER, J.: An enquiry into the right use and abuses of the hot, cold, an temperate Baths in England. London 1697. Týž: Psychrolusia oder Versuch zu beweisen, daß kaltes Baden gesund und nützlich sey. Übers. J.C. Sommer. Breslau u. Leipzig 1749.
2. HOFFMANN, F.: Opuscula Physico-Medica. Ulm 1736. Týž: Dissertatio de Aqua medicina universalis. (1712) In: SCHWERTNER, C.F.: Medicina vere universalis d. i. Krafft und Würckung des schlechten Wassers so wohl in Verhütung als Heilung der meisten Kranckheiten. Bde. 1-6. Leipzig 1733-1743.
3. SCHEUCHZER, J. J.: Hydrographia Helvetica. Zürich 1717. O něm: MARTIN, A.: Von Paracelsus bis Scheuchzer. Zentralbl. Physik Therapie u. Unfallheilkunde 1, 1905, 3, s. 1-5.
4. SCHWERTNER, C.F.: Medicina vere universalis d. i. Krafft und Würckung des schlechten Wassers so wohl in Verhütung als Heilung der meisten Kranckheiten. Bde. 1-6. Leipzig 1733-1743.
5. HAHN, J. S.: Unterricht von Krafft und Würckung des frischen Wassers in die Leiber der Menschen, besonders der Krancken. Bresslau u. Leipzig 1738. Týž: Unterricht von der wunderbaren Heilkraft des frischen Wassers. Ilmenau 1833.
6. TISSOT, S. A. D.: Avis au peuple sur sa santé. Paris 1762. Týž: Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit. Zürich 1778.
7. CURRIE, J.: Medical reports on the effects of water, cold and warm. London 1798. MAUTHNER, L. W.: Die Heilkräfte des kalten Wasserstrahls. Wien 1837.
8. BERGIUS, P. J.: Abhandlung von denen kalten Bädern. Stettin 1766.
9. FERRO, P. J.: Vorläufige Erläuterungen über den Gebrauch der kalten Bäder. Wien 1787. Týž: Vom Gebrauche des kalten Bades. Wien 1790. O něm: BASSENGE, R.: Dr. Paskal Josef v. Ferro. Berlin. Klin. Wschr. 42, 1905, s. 599-601.
10. KAHTLOR, G. W. CH. v.: Über zweckmäßigste Anwendung der Haus- und Flußbäder zur Erhaltung der Gesundheit, Jugend und Schönheit. Wien 1822.
11. OSANN, E.: Übersicht der verschiedenen Arten von Bädern und ihrer medicinischen Benutzung. Berlin 1829.
12. POITEVIN, J.-J.: De embrochis ex aqua fluviali stilantibus. Paris 1766. O něm: SCHLEYER, W.: Bäder und Badenanstalten. Leipzig 1909.
13. HUFELAND, CH. W.: Erinnerung an die Bäder. In: Gemeinnützigte Aufsätze zur Beförderung der Gesundheit. Leipzig 1794. Týž: Nöthige Erinnerung an die Bäder und ihre Wiedereinführung in Teuschland. Weimar 1801.
14. Týž: Drei Preisschriften über die äußerliche Anwendung des kalten Wassers in hitzigen Fiebern. Supplement Jahrg. 1822 zu Journal d. pract. Heilkunde. Berlin 1823.
15. Týž: Das Element des Wassers als Heilmittel. Auswahl kleiner med. Schriften. Berlin 1834.
16. JAHN, F.: Die Naturheilkraft. Eisenach 1831. Týž: System der Psychiatrik, oder der hippokratischen Medicin. Eisenach 1835, 1839.
17. GLEICH, L.: Über die Nothwendigkeit einer gänzlichen Umgestaltung der sogenannten Heilwissenschaft unserer Tage. Augsburg 1848. SELINGER, J. E. M.: Gräfenberg. Wien 1841. Týž: Vincenz Priefnitz. Eine Lebensbeschreibung. Wien 1852.
18. HIRSCHHEL, B.: Hydratica oder Begründung der Wasserheilkunde. Leipzig 1840. OERTEL, E. F. CH.: Vincenz Priefnitz oder Aufruf an alle Staatsregierungen Deutschlands zur Errichtung von Wasserheilanstalten. Leipzig u. Naumburg 1834. Týž: Meine Land- und Wasserreise nach Gräfenberg zum herrn Wasserdoktor Vincenz Priefnitz im Juli und August 1836. Nürnberg 1837. SCHNEIDER, H.: Die geschichtliche Entwicklung der Wasseranwendung zu Heilzwecken von Hahn bis Oertel. Düsseldorf 1936.
19. RAUSSE, J. H.: Wasser thut's freilich. Miscellen zur Gräfenberger Wasserkur. Zeitz 1839. O něm: KAPP, E.: J. H. Rausse, der Reformator der Wasserheilkunde. Hamburg 1850.
20. FABRICIUS: Das ganze der Heilkunst mit kaltem Wasser. Leipzig 1834. GRANICHSTÄDTEN, S. M.:

Handbuch der Wasserheillehre, Hydriasiologie ...Wien 1837. PETERSEN, L.: Hauptmomente in der geschichtlichen Entwicklung der medicinischen Therapie. Kopenhagen 1877.

21. MUNDE, C.: Genaue Beschreibung der Gräfenberger Wasserheilanstalt und der Prießnitzischen Curmethode. Leipzig 1837. OERTEL, E. F. CH.: Vinzenz Prießnitz, opak. cit.

22. BRAND, Th.: Das Wassercuren des Vinzenz Prießnitz zu Gräfenberg in Österreichisch Schlesien. Breslau 1833. GROH, W.: Prießnitz, Grundlagen des klassischen Naturheilverfahrens. Hamburg 1960. KRÖBER, A. H.: Prießnitz in Gräfenberg und seine Methode. Breslau 1833. KURTZ, Th.: Über den Werth der Heilmethode mit kaltem Wasser nebst Vergleichung der Verfahrungsart des professors Oertels mit der des Vinzenz Prießnitz. Leipzig 1935. MUNDE, C.: Genaue Beschreibung , opak. cit.

23. SCHINDLER, W.: Vinzenz Prießnitz und die Grundlagen seiner Behandlung. Heilkunst 76, 1963, s. 296-305.

24. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte der Naturheilmovement. Berlin 1934. KRÖBER, A. H.: Prießnitz in Gräfenberg, opak. cit.

25. NEUGEBAUER, A.: Vinzenz Prießnitz. Deutscher Bund für naturgemäße Lebens- u. Heilweise. München 1954, 1955. SELINGER, J. E. M.: Vinzenz Prießnitz., opak. cit.

26: EHRENBERG, H. F.: Ansichten über die Gräfenberger Wassercuren begründet auf einen längern Aufenthalt daselbst. Leipzig 1840. GROSS, J. B.: Das kalte Wasser als vorzügliches Beförderungsmittel der Gesundheit und ausgezeichnetes Heilmittel in Krankheit. Wien 1837. NEUGEBAUER, A.: Vinzenz Prießnitz, opak. cit. PRIESSNITZ, V.: Familien Wasserbuch. Manuskript, Gräfenberg 1847. RADIUS, J.: Kurze Bemerkungen über die Bäder Schlesien .. und über die Anstalt von Prießnitz auf dem Gräfenberge. Wochenschrift f.d. gesammte Heilkunde 9, 1841, s. 289-297. SCHINDLER, W.: Vinzenz Prießnitz, opak. cit.

27. EHRENBERG, H. F.: Ansichten, opak. cit.

28. KURTZ, Th.: Über den Werth, opak. cit., MUNDE, C.: Genaue Beschreibung , opak. cit., N.N.: Die Wasser-Kur zu Gräfenberg oder die Kunst durch Anwendung des kalten Wassers Wärme zu erzeugen. Lissa u. Leipzig 1837. SCHNITZLEIN, E.: Beobachtungen, Erfahrungen und ihre Ergebnisse zur Begründung der Wasserheilkunde. München 1838.

29. N.N.: Die Wasser-Kur, opak. cit. Podobně to vyjádřili již století před ním J. S. Hahn a po něm různí lékaři. V poslední době bylo reaktivní zvýšené prokrvení, které je toho podkladem, prokázáno moderními metodami.

30. COLOMB, M.v.: Vinzenz Prießnitz und dessen Wasserheilmethoden zu Gräfenberg. Breslau 1850. SCHINDLER, W.: Vinzenz Prießnitz, opak. cit.

31. FLEURY, L.: Praktisch-kritische Abhandlung über die Wasserheilkunde. Stettin 1853. GRANICHSTÄDTEN, S. M.: Handbuch der Wasserheillehre, opak. cit., PETERSEN, L.: Hauptmomente, opak. cit., Winternitz, W.: Vinzenz Prießnitz. Blätter f. klinische Hydrotherapie 9, 1899, 10, s. 233-243.

32. RADIUS, J.: Kurze Bemerkungen, opak. cit.

33. HIRSCHEL, B.: Vom vernünftigen Gebrauche des kalten Wassers in Gesundheit und Krankheit. Leipzig 1841. KURTZ, Th.: Über den Werth, opak. cit., MUNDE, C.: Genaue Beschreibung , opak. cit.

34. FLEURY, L.: Praktisch-kritische Abhandlung, opak. cit., MUNDE, C.: Genaue Beschreibung , opak. cit., PETERSEN, L.: Hauptmomente, opak. cit.

35. SELINGER, J. E. M.: Vinzenz Prießnitz., opak. cit. Přílehlavý posudek gräfenberské kúry dal historik balneologie Alfred Martin : „I když nebyla drsnost vodoléčby pokaždé ta správná, hrubá strava nebyla vždy pro všechny vhodná, ovšem jedno je jisté: Priessnitz poprvé vytvořil léčebné místo, kde host nepobýval zpola jako nemocný a zpola jako ten, který hledá požitek, nýbrž žil cele pro své zdraví. Toho nedosáhl vzdor všem doporučením ještě žádný lékař před ním.“ (Deutsches Badewesen in verangenen Tagen. Jena 1906). Ve stejném smyslu se později vyjadřuje E. Seidler (Die Naturheilkundebewegung, ihre Systeme und Motive. In: DILG, P.: Perspektiven der Pharmaziegeschichte. Graz 1983, s. 331-341). Nadto byl mnohočetně příznivý výsledek léčby takový, že pacient byl prostřednictvím této vychováván ke zdravému způsobu života.

36. N.N.: Der Curgast Deutscher Kaltwasserheilanstalten. Naumburg u. Leipzig 1845.

37. GROSS, J. B.: Das frische Wasser als, opak. cit., HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit., WEISS, J. J.: Die neuesten Erfahrungen und Heilungen aus dem Gebiete der Wasserheilkunde. Breslau 1837. Týž: Hand-

buch der Wasserheilkunde für Ärzte und Laien. Leipzig 1844.

38. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit., MUNDE, C.: Memoiren eines Wassersarztes. Dresden u. Leipzig 1847. OTT, F. A.: Die Hydro-Homöopathie. Augsburg 1845. PETERSEN, L.: Hauptmomente, opak. cit., PUTZER, J.: Neuere Wasserheilkunde. Magdeburg 1850.

39. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit.,

40. Politische Zeitung, Münchener, 48, 1847, 150, s.607. STEUDEL, E. G.: Über Wasserheil-Anstalten. Esslingen 1842.

41. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit.

42. Nekrolog der Deutschen, Neuer 29, 1851. 2. Teil, s. 896-900. SCHINDLER, W.: Vinzenz Priefnitz, opak. cit. SELINGER, J. E. M.: Vinzenz Priefnitz., opak. cit.

43. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit., RADIUS, J.: Kurze Bemerkungen, opak. cit.

44. HIRSCHHEL, B.: Hydratica, opak. cit.. Chorobné stavy, které spadají pod indikace léčby studenou vodou - Choroby cévního systému : horečnaté, zánětlivé, kongestivní, exantematické onemocnění, krvotoky; choroby nervového systému : bolesti, slabosti, křeče, ochrnutí; choroby vegetativní sféry : kórtání, retence se- a exkrece, nebo nadměrné vylučování, novotvary, organická onemocnění, revmatismus, dna, chronické exantémy; dyskrasie; chirurgické neduhy; duševní onemocnění .

45. RADIUS, J.: Kurze Bemerkungen, opak. cit.

46. WINTERNITZ, W.: Vinzenz Priefnitz. Blätter f. klinische Hydrotherapie 9, 1899, 10, s. 233-243.

47. FLEURY, L.: Praktisch-kritische Abhandlung, opak. cit., Winternitz, W.: Vinzenz Priefnitz. opak. cit.

48. HILDEBRAND, G.: Hundert Jahre deutsche Naturheilvereine. Berlin 1935.

49. HIRSCHHEL, B.: Hydratica, opak. cit.

50. Wasserfreund, Der neue, oder Archiv für Wasserheillehre. Coblenz 1842. Wasserheilkunde, Archiv für. Coblenz 1842-1844.

51. HIRSCHHEL, B.: Das Laienwesen in der Wasserheilkunde. Medicinischer Argos 1, 1839, s. 297-311.

52. HAESER, H.: Lehrbuch der Geschichte der Medicin. Bd. 2, Jena 1881.

53. SELINGER, J. E. M.: Vinzenz Priefnitz., opak. cit.

54. BAUMGARTEN, A.: Die Kneipp'sche Hydrotherapie. Wörishofen 1909. EHRENBERG, H. F.: Ansichten über die Gräfenberger, opak. cit., NASSE, C.: Antihydriasis. Leipzig 1833. RAUSSE, J. H.: Über die gewöhnlichsten ärztlichen Missgriffe beim Gebrauch des Wassers als Heilmittel... und einer kritik der Kurmethode des Vincenz Priefnitz. Zeitz 1847.

55. GRIESINGER, W.: Correspondenzartikel. Arch. f. physiol. Heilkunde 2, 1843, s. 467-470.

56. N.N.: Der Curgast Deutscher Kaltwasserheilanstalten. opak. cit.

57. HILDEBRAND, G.: Zur Geschichte, opak. cit., PAROW, F.: Kurze Bemerkungen über die praktische und wissenschaftliche Bedoutung dersogenannten Wasserkuren. Greiswald 1841. Týž: Rede über die Hindernisse, welche sich der Ausbreitung der Wasserkuren in der Privatpraxis ... entgegensetzen. Neuer Wasserfreund 2, 1842, 1-22.

58. KOBBE, Th. v.: Priefnitz und Gräfenberg. Oldenburg 1841. MUNDE, C.: Genaue Beschreibung, opak. cit.

59. N.N.: Die Wasser-Kur zu Gräfenberg, opak. cit.

60. Zvířecí nebo živočišné lázně spočívaly v přikládání nebo obkládání částmi čerstvě zabítych zvířat nebo celých zvířat, jako byly slepice, kozy, ovce. Viz LERSCH, B. M.: Einleitung in die Mineralquellenlehre. Erlangen 1855, 1857, OSSAN, E.: Übersicht der verschiedenen Arten von Bädern und ihrer medicinischen Benutzung. Berlin 1829.

61. ROTHSCHUH, K. E.: Naturheilmovement, Reformmovement, Alternativmovement. Stuttgart 1983.

62. HIRSCHHEL, B.: Das Laienwesen, opak. cit.

63. BERGMANN, L.: Diät, kaltes Wasser und Bewegung, die drei Heroen der Medicin. Nürnberg 1838.

64. GRANICHSTÄDTEN, S. M.: Handbuch der Wasserheillehre, opak. cit.

65. GROSS, J. B.: Das kalte Wasser, opak. cit.

66. GLEICH, L.: Kranken-Berichte des Bataillons-Arztes Dr. Gleich in Freising. Der neue Wasserfreund 2, 1842, 1, 2, s. 58-64. Týž: Über Werth und Vorzüge des Naturheilverfahrens ohne Arznei im Geiste Schroth's

und dessen Vereinigung mit der Priefnitz'schen Naturheilform und den verschiedenen anderen Naturheilarten. München 1862.

67. Bayerisches Kriegsarchiv: Personalakt Dr. Lorenz Gleich, Bataillonsarzt, 1826-1865.

68. GLEICH, L.: Über Werth und Vorzüge, opak. cit.

69. GLEICH, L.: Nur kein Wasser! Beiträge zur Begründung der Wasserheillehre. Augsburg 1847. Týž: Nur im Wasser ist Heil. Augsburg 1847.

70. Týž: Über die Nothwendigkeit einer gänzlichen Umgestaltung, opak. cit.

71. Týž: Das Gesundheits-Evangelium von Ernst Mahner. Münchener Tagblatt 21, 1847, 218, s. 1015-16. Týž: Über die Nothwendigkeit einer gänzlichen Umgestaltung, opak. cit.

72. MAHNER, E.: Evangelium medicum. Münch. Polit. Ztg. 48, 1847, s. 605-607.

73. GLEICH, L.: Über die Nothwendigkeit einer gänzlichen Umgestaltung, opak. cit.

74. Týž: Über die Nothwendigkeit einer gänzlichen Umgestaltung, opak. cit., Týž: Über Naturheilkunde (Physiatrie) und ihre Bedeutung. Wasserfreund 1863, 23, s. 221-223.

75. Týž: Das Grundwessen der Naturheilkunde den schiefen Ansichten des Kongresses deutscher Wasserärzte in Dresden gegenüber. München 1851. Týž: Gib es eine Naturheilkunde? München 1858.

76. Týž: Gib es eine Naturheilkunde? opak. cit.

77. Týž: Das Grundwessen der Naturheilkunde, opak. cit., Týž: Über die Nothwendigkeit einer Reform der sogenannten Hydropathie oder Geist und Bedeutung der Schroth'schen Heilweise. München 1851.

78. Týž: Über die Gefährlichkeit des Impfgiftes. München 1851. KÖLBL, F. G.: Abhandlung über Dr. Gleichs Physiatrie Schriften im Rahmen der Naturheilkunde. Diss. Med., München 1947.

79. COMMICHAU, A.: Naturheilkundliche Bestrebungen dargestellt an der Zeitschrift „Der Naturarzt“ von 1861-1886. Diss. med., Münster 1968.

80. Biographie, Allgemeine Deutsche: Dr. Lorenz Gleich, 9, 1879, s. 226. EHRENBERG, H. F.: Ansichten über die Gräfenberger Wassercuren, opak. cit., LERSCH, B. M.: Einleitung in die Mineralquellenlehre, opak. cit.

81. GLEICH, L.: Über die Nothwendigkeit einer Reform, opak. cit., Týž: Die Kaltwasserkuren und ihre Zukunft mit Rücksicht auf dem Werth der Schroth'schen Heilweise. München 1856. Týž: Über Werth und Vorzüge, opak. cit.

82. CYBULKA, W.: Die Heilmethode des Naturarztes Joh. Schroth und ihre ausgezeichneten Erfolge. Frankfurt a.M. 1847. KADNER, P.: Die Schroth'sche Heilmethode. Leipzig 1851. Týž: Die Diätetik in ihren Heilbeziehungen zum Krenksein ... auf Grund der sogenannten Schroth'schen Heilmethode. Leipzig 1853. POPP: Die Schroth'sche Heilmethode im Verbande mit der Priefnitz'schen Wasserkur. St. Gallen 1851. STEINBACHER, J.: Handbuch des gesammten Naturheilverfahrens. Augsburg 1862. STOLTE, F.: Die Schroth'sche Naturheilmethode. Dresden 1850. VANONI, B.: Der Naturarzt. Leipzig 1850.

83. STEINBACHER, J.: Handbuch des gesammten Naturheilverfahrens. opak. cit.

84. KNEIPP, S.: Meine Wasserkur. Kempten 1887.

85. BIRCHER-BENNER, M.: Vom Heilen und Verhüten /Ordnungstherapie/. Zürich 1935. Ordnungsgesetze des Lebens als Wegweiser zur Gesundheit. Zürich-Wien-Leipzig 1938. Vom Werden des neuen Arztes. Dresden 1938. Fragen des Lebens und der Gesundheit. Zürich-Leipzig-Wien 1944.

Zusammenfassung

Der heute häufig gebrauchte Begriff „Naturheilverfahren“ ist keine 150 Jahre alt. Er ist im wesentlichen von der Behandlung mit kaltem Wasser ausgegangen, die im 18. Jahrhundert durch englische Ärzte rational-systematisch betrieben und sodann vor allem von deutschen Ärzten übernommen wurde. Im Hinblick auf die seit den 30er Jahren des 19. Jahrhunderts mächtig aufkommende, von dem Laien Vincenz Priessnitz entwickelte Wasserkur prägte 1839 der österreichische Regierungsrat Johann B. Gross in seinem Buch „Das kalte Wasser als vorzügliches Beförderungsmittel der Gesundheit und ausgezeichnetes Heilmittel in Krankheiten“ für die seit Christoph Wilhelm Hufeland häufig gebrauchte Bezeichnung „Physiatrik“ den Begriff „Naturheilkunde“. Im Sinne vitalistischer Gedankengänge wollte Gross damit zum Ausdruck bringen, daß diese „durch eine zweckmäßige Leitung der Naturkraft“ gekennzeichnet sei.

Seit dem Jahre 1848 forderte der Arzt Lorenz Gleich, der zuerst als Militärarzt und seit 1845 in seiner Münchener Praxis gegen manche Widerstände als „Wasserarzt“ wirkte, für die beim sogenannten Wasserheilverfahren geübte „Behandlung mit Wasser, gesunder Ernährung und viel Bewegung in frischer Luft bei gleichzeitiger Beachtung der Seele des Menschen“ nur noch den alle diese heilfaktoren umfassenden begriff „Naturheilverfahren“ zu gebrauchen. Dementsprechend bezeichnete er sich fortan als „Naturarzt“, nannte im gleichen Jahr den von ihm gegründeten „Verein zur Förderung des Wasserheilverfahrens“ in „Verein zur Förderung des Naturheilverfahrens“ um und forderte Lehrstühle der Naturheilkunde an allen bayerischen Universitäten.

Außer dieser letzten Forderung haben sich die Ideen Gleichs in der Folge allmählich durchgesetzt. Die Hydrotherapie erhielt vor allem durch zahlreiche physiologische und klinische Arbeiten des Wiener Universitätsprofessors Wilhelm Winternitz ein gediegenes Fundament, während der bayerische Priester Sebastian Kneipp ein praktisch leicht durchführbares und individuell gut anzupassendes System der Wasseranwendungen schuf. Seine ärztlichen Nachfolger haben dieses den wissenschaftlichen sowie technischen Fortschritten angepaßt und in dieser Form bildet es heute den wesentlichen Bestandteil der modernen Hydrotherapie.

Im Verlauf der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde durch den Apotheker Theodor Hahn und einige engagierte Laien eine gesundheitsförderliche vegetarische Kostform entwickelt und im folgenden Jahrhundert aufgrund der Arbeiten der Ärzte Max Bircher-Benner und Werner Kollath als eine überwiegend vegetabil ausgerichtete Ernährungsweise in das Naturheilverfahren eingereiht. Wenig später wurden auch die von dem Gymnasten Petr Henrik Ling geschaffene und von einigen Ärzten kultivierte Gymnastik und Massage sowie die von dem Naturheiler Arnold Rikli systematisierte Behandlung mit Licht, Luft und Sonne in das Naturheilverfahren eingegliedert. Mit dem Aufkommen der Pharmakognosie und Pharmazeutik wurde im 20. Jahrhundert auch die sonst nur noch in der Volksmedizin übliche Behandlung mit Heilpflanzen in Form einer nunmehr naturwissenschaftlich betriebenen Phytotherapie als ein Bestandteil des bis dahin betont arzneilos betriebenen Naturheilverfahrens anerkannt.

Das bereits in der Antike aufgestellte Prinzip der Lebensordnung (diaita), zusammengefaßt in den „res non naturales“, wurde 1935 von dem bereits erwähnten Schweizer Arzt Max Bircher-Benner erstmals zu einer regelrechten Ordnungstherapie ausgebaut und in der Folge durch einige Naturheilärzte weiterentwickelt. Diese umfaßt in heutiger Sicht nicht nur die Lebensführung des einzelnen Menschen, sondern auch soziale Gemeinschaften sowie die Umwelt.

In letzter Zeit wurden alle hier aufgezeigten, empirisch bewährten und in ihrer Wirksamkeit wissenschaftlich belegten (klassischen) Naturheilmethoden als eigenständiges Gebiet „Naturheilverfahren“ in die sogenannte Schulmedizin und damit in den medizinischen Lehrplan der deutschen Universitäten integriert. Auch einige Naturheilkunde-Lehrstühle wurden bereits errichtet.

Zlatohorský mincmistr Jan Jakub Husser

Rudolf Zuber *

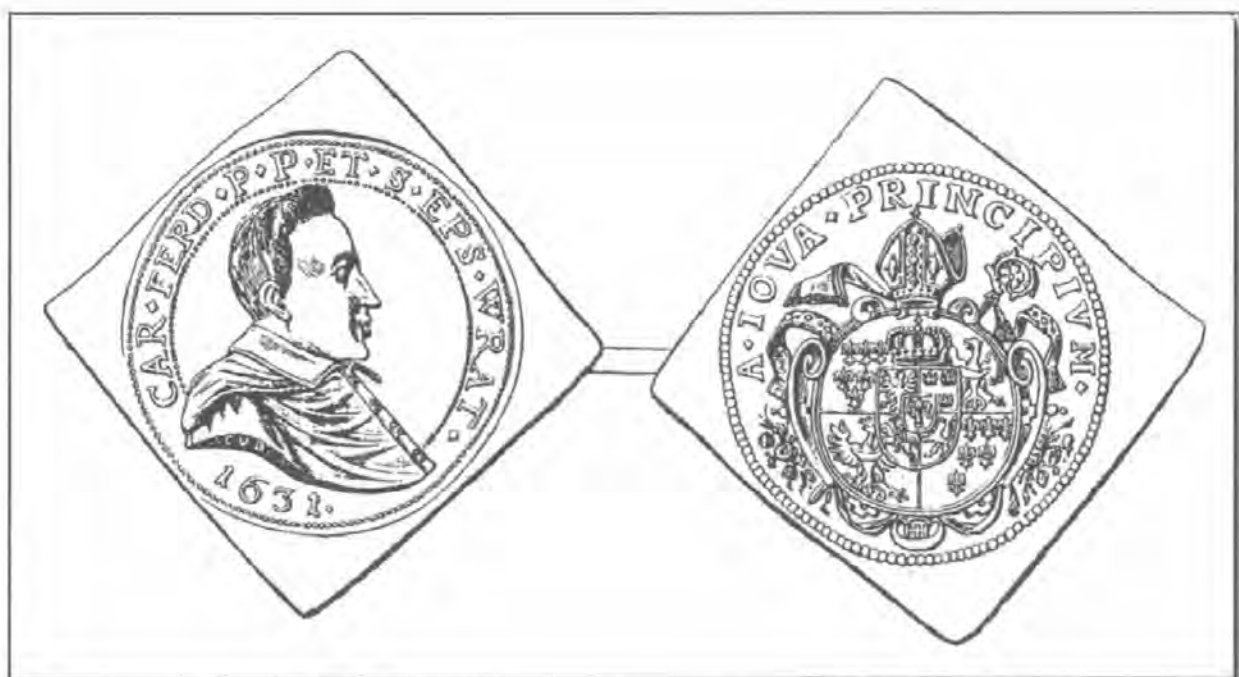
Dvě biskupství ve střední Evropě se svou správní strukturou nápadně podobala, biskupství olomoucké a biskupství vratislavské, založené r. 1000 u hrobu sv. Vojtěcha v Hnězdně. Obě byla jen sufraganáty, ale požívala daleko větších statků i práv než jejich metropole. Obě měla lenní statky, v tom převyšovala Olomouc, ale ta zase získala povahu samostatného slezského knížectví, zvaného zprvu otmuchovsko-niským, později jen niským. Obě biskupství měla i právo razit mince, Olomouc privilegiem knížete Vladislava II., Vratislav tzv. velkým privilegiem knížete Jindřicha IV. z r. 1290.¹ Jestli ražby olomouckých biskupů zůstávají přes mnohá úsilí nejasné, razil biskup Jindřich z Vrbna (1302-1319) hned na počátku 13. století krásné denáry, quartensens, kvartníky, a to v mincovně v Nise, kteréžto město se stalo vlastním sídlem biskupa, nikoli Vratislav. Biskupské domény se r. 1348 zvětšily nákupem knížectví grotkovského a r. 1467 též o Zlatohorsko, jež patřilo dědicům Jiřího z Poděbrad, vládnoucím v knížectví münsterberském.²

Zlatohorsko bylo už ve 13. století biskupské, ale později připadlo české koruně, případně knížatům v Opavě a Břehu. Zisk tohoto rozlohou nevelkého území byl neobyčejně cenný, protože se na něm dolovalo zlato a jiné hledané kovy jako měď, olovo a cín. Jeho středem bylo město Zuckmantel, v 16. století zvané též pro těžbu ušlechtilých kovů Edelstadt, od r. 1949 Zlaté Hory. Zlato se tu od nejstarších dob dobývalo předně rýžováním neboli měkkým dolováním a ražením štol.³

Jedním z biskupů, kteří se neobyčejně zasloužili o rozkvet zlatohorských dolů, byl Jan Turzo (1506-1520), bratr olomouckého biskupa Stanislava Turza, kteří pocházeli z rodiny známých důlních podnikatelů na Slovensku a v Krakově. Jan Turzo dal městu nový horní řád, dal si r. 1515 potvrdit mincovní právo a dal razit v Nise z výtěžků zlatohorských dolů dukáty.⁴ Než ani velká privilegia pro město, těžíře (kverky) a horníky nepřinesly průlom do důlního provozu. Teprve druhý jeho nástupce Baltazar z Promnic (1540-1563) dodal dolům slávu, z nichž pak žila jejich velká tradice po více století. Jeho nový horní řád z r. 1541 zpřesnil technický a administrativní chod dolů, snížil horní desátek u vzácných kovů ze sedmíny na dvanáctinu, u méně drahých kovů jako měď, cín a olovo dokonce na patnáctinu. Největšího rozmachu dosáhlo dolování v letech 1550 - 1560, kdy se začala z prostoru od Glucholaz razit štola sv. Tří králů, prý šest kilometrů dlouhá, která měla odvádět vodu ze sousedních štol a umožnit dobývání příčně se táhnoucích zlatonosných žil. Do ražení této štoly bylo investováno na 90 tisíc zlatých.

Znovu ožila zlatá horečka koncem 16. století, kdy byly r. 1590 a 1591 vyrýžovány dva valouny zlata, jeden vážil 1,387 kg a druhý dokonce 1,783 kg. Oba divy přírody byly darovány císaři Rudolfovi II. do jeho mineralogické sbírky, odkud se ztratily neznámo kdy a kam. Městu zůstaly jen obrázky vzácných nálezů na pergamenech, ale i ty jsou dnes ztraceny. Tyto nálezy zlata přirozeně povzbudily na čas chuť těžířů vložit do důlního provozu nový kapitál, ale to trvalo jen krátce, protože r. 1603 zjistil

* Pozůstalost historika a archiváře PhDr. Rudolfa Zubera (1912-1995) je uložena v SOKA Jeseník. Pod inv. č. 95 se nalézá rukopis přednášky pro numismatické sympozium v Kroměříži v r. 1985 (viz ŠIMEK, E.: III. numismatické dny v Kroměříži. Numismatické listy 1986/3, s. 93-94), jež však nebyla vydána tiskem. Protože obsahuje řadu informací, které odborná česká numismatika buď nezná, či nebere do úvahy, přetiskujeme referát s redakčními úpravami - ty jsou vyznačeny kurzívou. (K. Growka)

Klipa dvoutolaru biskupa Karla Ferdinanda, 1631

královský perkmistr při důlní prohlídce nezáměrně o těžbu. Snad k tomu přispěla i blíže neznámá důlní katastrofa, protože se v městských seznamech z r. 1599 najednou objevilo 19 vdov po hornících.⁵

Obyvatelé Zlatých Hor přijali úpadek dolování celkem s radostí, protože se ve městě rozvinula produkce výborného plátna, zvláště modře barveného, jež nacházelo dobrý odbyt na západních trzích. V tu dobu se ve Zlatých Horách dokonce usadila řada holandských obchodníků, kteří z místa řídili prodej plátna, zasílaného hlavně do zámoří.

Pokles dolování přinesl i úpadek mincování. Biskupové se v 16. století omezili jen na ražbu zlatých mincí, dukátů, jejich násobků a medailí. Obrat nastal za vlády biskupa Karla (1608 - 1624), arcivévodý rakouského, který byl více světským než duchovním knížetem. Roku 1614 se stal i biskupem v Brixenu a započal řadu příslušníků panovnického rodu, kteří obsazovali jedno biskupství za druhým. Právě proto, že si byl jist císařskou benevolencí, začal kromě zlatých mincí razit i stříbrné a měděné peníze. Některé krásné medaile mu vyryl známý Alessandro Abondio mladší, žijící ve Vídni, v Praze a nakonec v Mnichově.

Po vypuknutí třicetileté války, při níž došlo ke známému zhoršení mince konzorciem de Witta, pokusil se Ferdinand II. omezit mincování slezských stavů a předat mincovnu v Nise do správy jmenovaného konzorcia, ale biskup tomu předešel a už r. 1621 pronajal tuto mincovnu za levný nájem na tři roky. Přes tlak císaře samostatnost mincovny uhájil.⁶ Mincmistrem se stal neblaze proslulý Baltazar Zwirner, který nadto stačil řídit knížecí mincovny v Olešnici, Opolí a Ratiboři a patřil k těm, kteří se podstatnou měrou podíleli na úpadku stavovské mince ve Slezsku.⁷ Řadil se tedy k velkorysým mincovním podvodníkům, jejichž jména byla r. 1622 přibita rozhořčeným davem ve Vratislavi na šibenici. Podle nejlepšího znalce slezského mincovnictví Ferdinanda Friedensburga přišel Zwirner do Slezska z Olomouce, kde zprvu působil jako mincmistr moravských stavů a poté jako vedoucí císařské mincovny.⁸

Jestli Zwirnera vedly křivolácké cesty z Moravy do Slezska, pak zcela opačným směrem se ubíraly osudy jeho známého, Jana Jakuba Hussera (psán někdy Huser, Heusser). Jeho otec pocházel z krajiny Breisgau v Německu, byl lékařem v Kolíně nad Rýnem odtud odešel do Slezska, do Hlohova. I jeho syn Jan Jakub studoval medicínu a nabyt věhlasu i jako alchymista a vyhaněč ďábla.⁹ Roku

1622 pracoval jako mincmistr v Sorau (dnes Żary v Polsku), kde razil mizernou minci jako Zwirner, ale jeho jméno se na šibenici ve Vratislavi neocitlo.¹⁰ V tu dobu došlo k nečekané změně na biskupském stolci ve Vratislavi. Arcivévoda Karel byl jmenován r. 1624 místokrálem v Portugalsku a ještě před svým odchodem prosadil u vratislavské kapituly volbu svého synovce a kmotřence jedenáctiletého polského a švédského knížete Karla Ferdinanda. Ještě větší odpor kladla kapitula proti volbě tohoto chlapce za právoplatného biskupa, když z Portugalska došla zpráva o smrti arcivévody Karla. Nakonec jej na nátlak císaře a nuncia přece jen zvolila a tak neslavně začala třicetiletá vláda biskupa, který jen čtyřikrát přijel do svého biskupství a jeho správu vedl na dálku z Varšavy, kde většinou pobýval. Řídil i knížectví opolské, pronajaté za velkou sumu od císaře.

Do údobí vlády biskupa Karla Ferdinanda spadala i časově nejdělsí činnost Hussera ve Slezsku. Roku 1624 nebo 1625 převzal vedení mincovny v Opolí, kde razil groše, krejcary, půlkrejcary a greše se značkou (I I H).¹¹ Dlouho tu nevydržel, jak ostatně časté změny místa byly pro tehdejší mincmistry příznačné, a stal se r. 1626 nájemcem císařské mincovny v Kladsku. Práci snadnou neměl a potýkal se s mnoha potížemi. V březnu 1627 si stěžoval, že má sice náradí, ale ne dům, kde by mohl razit, později zas, že nemá pagament a že mohl vyrazit pouze několik pamětních feniků, protože mincovní železa jsou zatím ve Vídni. Dlouho se však ani v Kladsku neudržel, protože už r. 1628 tu sloužil jako mincmistr Daniel Bren.¹²

Zdá se, že kolem r. 1630 Husser natrvalo spojil své osudy s dolováním a mincováním vratislavského biskupa. Patrně si z dřívějška nahospodařil nějaké jmění a vynořil se r. 1630 ve Zlatých Horách jako těžíř, který společně s městem začal dolovat na Příčné hoře. V tu dobu se totiž město uvázalo obnovit dolování, nechtělo-li přijít o svobody horního města a nízké zdanění. Shánělo proto další zájemce a tu se jim nabídl i Husser, který však rychle rozpoznal úskalí nejistých výsledků těžby a po 18 týdnech se nevděčné úlohy těžíře vzdal a vrátil se k mincování. Roku 1631 je uváděn jako mincmistr na dvou-tolarové hranaté minci s podobiznou biskupovou na lici a biskupským znakem na rubu. Jako místo ražby se uvádějí Zlaté Hory.¹³

Zpráva o mincovně ze Zlatých Horách v 17. století není nijak překvapující, protože už r. 1543, tedy brzy po nastoupení biskupa Baltazara z Promnic, byli tu ustanoveni hned dva mincmistři, jimž patřila i jedna štola.¹⁴ Nemusí udivovat, že pozdější zprávy o mincování ve Zlatých Horách chybí, neboť je obecným poznatkem, že provoz v mincovnách nebyl nepřetržitý a že v prvé řadě závisel na dostatečných zásobách kovů. O existenci mincovny blízko města máme nezvratný důkaz i v jediném, dnes patrně nezachovaném náčrtku všech důlních zařízení na Příčné hoře nad Horním Údolím, na němž je nakreslena větší budova s menší krychlovou představbou, patrně tavírnou, a označena nápisem Münzhaus, mincovna.¹⁵ Plánek pochází z doby kolem r. 1650, ale je možné, že se později razilo ve městě samém. Podle jedné zprávy byla mincovna umístěna v domě č. 37, který byl r. 1884 jako zcela zchátralý zbořen.¹⁶

Na několik málo let se Husser z pramenů o mincování ztrácí a teprve r. 1635 je o něm nelichotivá zmínka v žádosti uchazeče o službu v biskupské mincovně v Nise, v níž Heinrich Zeisler sliboval, že neuteče jako Husser nebo jiní, kteří podnes dluží nájemné za mincovnu.¹⁷ Pak po dalších pět let se o něm nikde nemluví, zato je z r. 1639 zpráva, že nový nájemce dolů ve Zlatých Horách si smluvně vymínil svolení razit dvoutolary a dvoudukáty.¹⁸ Tento těžíř jménem Kryštof Ziegenhorn se však málo staral o důlní provoz a rok po převzetí dolů byl zbaven práva v nich fírat. Tu se znovu vynořil Husser se společníkem Šimonem Babelem, ale ani tato druhá epizoda v roli těžíře netrvala dlouho, protože po dva a půl roce se oba podnikatelé dolování vzdali. Město muselo v něm, ač s nechutí, pokračovat samo, nechtělo-li přijít o daňové úlevy.¹⁹

Po skončení třicetileté války, která město Zlaté Hory kromě daňového lisu nijak nepoškodila, odezírámeli od obludných procesů s čarodějnicemi, které byly v něm kolem r. 1630 vedeny, bylo možno pomýšlet na intenzifikaci dolování. Rozpadl se vodní kumšt postavený s velkým nákladem r. 1598, některé štoly se zavalily nebo byly vytopeny a v městě, bohatnoucím výrobou plátna, už ani nebylo horníků, kteří se rekrutovali především ze tří hornických vsí, Horního a Dolního Údolí a ze soused-

Helwigova mapa Slezska, 1561 (vyd. 1655)

ních Heřmanovic. V této chmurné situaci se opět objevil Husser. Uzavřel 1. prosince 1650 jako zástupce těžářů smlouvu s městem, podle níž se zavázal sehnat bohaté podnikatele pro 103 kuksy neboli podíly na dolování. Byl však natolik prohledavý, že do smlouvy vložil klauzuli o zanechání práce v dolech, kdyby mu byla ku škodě. Město, postrašené výhrůzkou, že měšťané, neochotní se účinně podílet na těžbě, budou z něho bez milosti vyhnáni, přijalo tuto záludnou podmínku, jen aby aspoň načas odvrátilo zmíněnou hrozbu.²⁰ Komisionální prohlídka dolů, provedená r. 1651, jen potvrdila vinu města na zchátrání budov, sloužících dříve důlnímu provozu, a znovu je vybídla k větším obětem na obnovu těžby.²¹ Husser se ani po této chmurné bilanci nevzdal vidiny zbohatnout při dolování a r. 1653 se znovu a naposledy pustil do ustavení těžířstva, které začalo však pracovat až rok nato, kdy snad byl už ze Zlatých Hor pryč.²² V tu dobu nebylo ostatně nijak příjemné přebývat ve městě, zachváceném r. 1651 novou vlnou čarodějnických procesů, jejichž hlavním iniciátorem byl místní rodák Jindřich František Boblig, známý svou vražednou činností na Velkolosinsku koncem šedesátých let.

Husser měl známých na všech stranách dost a dost a už r. 1653 zjišťoval prostřednictvím Hanuše Jindřicha Unze, pozdějšího hejtmána v Chrlicích, zda by nezískal do nájmu biskupskou mincovnu v Kroměříži. Zprvu byl odmítnut, ale po smrti mincmistra Jana Losa byl 1. října 1655 přijat na dobu tří let, patrně za týchž podmínek, které přednesl r. 1653. Tehdy navrhoval, že na svůj náklad uvede mincovnu do chodu a že v ní bude razit říšské tolary a dukáty podle zrna a váhy císařské mince. Chtěl platit 200 zlatých ročního nájmu a přivést s sebou Jiřího Gerloffa jako vardajna a zlatníka.²³ Zdálo se tedy, že věčný tulák a hledač zlata konečně našel místo, kde klidně dožije smrti. Roku 1657 se na krátký čas opět ocitl ve Vratislavi, kde se snažil opatřit kolky na dukáty a dvoudukáty, když se v té době razila v Kroměříži jen drobná mince. Do Zlatých Hor se sám neodvážil, ale poslal tam písemnou žádost, aby mu město přenechalo z výtěžku dolů pagament. Dostal však rozhořčenou odpověď, že potřebují zlato pro sebe a nic mu nepošlou.²⁴

Než ani v Kroměříži se Husser klidu a štěstí nedočkal. Roku 1658 byla s ním sice smlouva o tříletém období prodloužena, ale už rok nato byl vsazen do vězení pro zlehčování mince. Výsledek procesu

s ním není znám, ale patrně příznivý nebyl, protože na jeho místo v mincovně přišel v srpnu 1659 císařský rytmistr Jan František Reitter z Hornberka.²⁵ Husser se roku 1664 rozžehnal se životem²⁶ a jeho dům, který ani nezaplátil, byl už r. 1662 prodán jinému.²⁷ Tak se neslavně uzavřel v Kroměříži oblouk života muže, který se osudově upsal zlatu a stříbru, aniž kdy došel jmění a pokoje.

POZNÁMKY

1. PFITZNER, J.: Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes. Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft. Liberec 1926, s. 133-136; ZUBER, R.: Osídlení Jesenicka do počátku 15. století. Opava 1972, s. 35, 36.
2. ZUBER, R.: Jesenicko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava 1966, s. 453-454.
3. Pro dějiny dolování ve Zlatých Horách je zatím předním zdrojem poučení dílo J. PFITZNERA *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742*. Zlaté Hory 1924, který v něm shrnul prameny vydané K. WUTKEM *Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen (1529-1740)*. Vratislav 1900, 1901. *Novější studii Historie dolování ve zlatohorském rudním revíru publikoval J. VEČEŘA ve vlastivědném sborníku Jesenicko 2002/3, s. 18-31; viz dále od něj článek Historická produkce zlata zlatohorského rudního revíru. In: Zlatohorský rudní revír (minulost, současnost, budoucnost). Sborník přednášek. Jeseník 2004, s. 14-22.*
4. FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*. Vratislav 1888, s. 175. Poté směl biskup Turzo razit zlaté mince s nápisem MVNVS CAESARIS MAXIMILIANI.
5. ZUBER, R.: *Jesenicko*, opak. cit. s. 455-457.
6. POŠVÁŘ, J.: Vývoj mincovního práva ve Slezsku v první polovině 17. století. *Acta universitatis Brunensis, Iuridica* 5. Brno 1972, s. 69.
7. *Tamtéž*, s. 71-72.
8. FRIEDENSBURG, opak. cit. s. 56.
9. BAUM, W.: Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau II. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 31, 1973.
10. FRIEDENSBURG, opak. cit. s. 56.
11. *Tamtéž*, s. 93.
12. *Tamtéž*, s. 186.
13. BAUM, opak. cit. s. 99. *Do čistopisu dr. Zuber nezačlenil informaci, že „jediný exemplář této mince se nachází v Německé bance ve Frankfurtu nad Mohanem. Patrně ve Zlatých Horách snad byl ražen i trojnásobný dukát téhož biskupa z r. 1632, na němž chybí znak mincmistra. Je uložen v mincovní sb. ve Vídni.“*
Dosavadní numismatická literatura tuto minci povšechně připisovala mincovně v Nise. Viz SAURMAYELTSCHE, Hugo Frh. von: Schlesische Münzen und Medaillen. Breslau 1883, s. 2, č. 124; FRIEDENSBURG, F. - SEGER, H.: Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit. Breslau 1901, s. 45, č. 2644; KOPICKI, E.: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych. Tom VIII, cz. 2. Monety śląskie okresu nowożytnego. Warszawa 1983, č. 615 dvoutolar 1631, Ag klipa o hraně 44 mm, váha 52 g; KOPICKI, E.: Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Teksty, cz. 1. Warszawa 1995, č. 6874.
14. PFITZNER, J.: *Geschichte...*, s. 98.
15. Plánek otiskl Zuber v knize *Jesenicko ...*, obrazová příloha č. 26.
16. RZEHAKE, E.: Westschlesische Münzstätten im Mittelalter und in neueren Zeit. *Zeitschrift für Geschichte Mährens und Schlesiens* 21, 1917, s. 166-167.

17. FFIEDENSBURG, opak. cit. s. 96.

18. StOA Opava (dnes ZA v Opavě), fond Zemská vláda knížectví niského, sign. I 4a, fasc. 2/1. Citováno podle dřívějšího uložení v Zemědělsko-lesnickém archivu v Javorníku.

19. PFITZNER, opak. cit. s. 208. *Do čistopisu dr. Zuber nezačlenil podrobnější informace, „že Husser měl z počátku větší podíl na vedení dolů a platil z nich 1 uher. zlatý týdně. Roku 1642 se však přimlouvala městská rada u biskupa, aby Babelovi byly doly přenechány s podmínkou, že bude moci, jak tomu bylo dosud, razit s biskupovým obrazem z vytěženého zlata dvoudukáty a ze stříbra pamětní peníze /jedoch mit Vorbehalt, dass er, wie es bishero gehalten worden, unter E. Hochf. Durchlaucht Bildnis aus den aufgebrochenem Golde doppelte Ducaten und aus dem Silber Schaugroschen prägen möge./“ Zpráva o stavu dolů biskupu z 23. 3. 1642, Nissa I 4a, fasc. 2/1./ V inventáři z r. 1647, pořízeném při předávce dolů novému hornímu hejtmanovi Kašparu Schmelzerovi, se uvádějí též tři mincovní kladiva, velké kladivo k ražbě, 2 razidla s horním železem, nožice, stará váha se dvěma sádkami závaží, dvě kovadlinky k mincování. /Inventář chybějících věcí u horního úřadu, 30. 4. 1658, Nissa I 4a, fasc. 4/.*

20. PFITZNER, opak. cit. s. 205.

21. Protokol komise otiskl B. KÖNIG: Bergordnungen und Freiheiten der Breslauer Fürstbische für die Goldbergwerke von Zuckmantel und Obergrund. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 5, s. 131-168.

22. PFITZNER, opak. cit. s. 213.

23. PEŘINKA, Fr. V.: Dějiny města Kroměříže II/2. Kroměříž 1947, s. 434.

24. *V přípravném textu zaznamenal dr. Zuber následující: „Biskup Leopold Vilém projevil přání, aby se v Kroměříži začaly razit dukáty a toho využil Husser k žádosti, aby směl nakupovat a opatřovat pagament i ve Slezsku. Biskup mu vyhověl ve formě pasu, vystaveného 15. června 1657, v němž mu dovoľoval, aby směl ve slezském vévodství, zvláště pak ve knížectví niském, volně nakupovat zlatou, stříbrnou, měděnou a olověnou rudu pro kroměřížskou mincovnu a bez překážky ji převážet na Moravu.“ /Transsumpt pasu v ZLA v Javorníku, Nissa I 4a, fasc. 4/. Odpověď bez udání dne z r. 1657, StOA Opava (dnes ZA v Opavě), fond Zemská vláda knížectví niského, sign. I 4a.*

25. PEŘINKA, opak. cit. s. 436-437. *Nejnověji o Husserovi Suchomel, D. Videman, J.: Mincovníctví olomouckých biskupů a arcibiskupů (1608-1820). Kroměříž 1997, s. 105.*

26. Za datum Husserovy smrti děkuji dr. Fr. J. Šmerdovi.

27. PEŘINKA, opak. cit. kn. III, s. 294.

Zusammenfassung

Der Münzmeister Jan Jakub Husser in Zlaté Hory (Zuckmantel)

Im Nachlass des Geschichtswissenschaftlers und Archivars PhDr. Rudolf Zuber (1912 - 1995), der im Staatlichen Kreisarchiv Jeseník aufbewahrt wird, befindet sich unter der Inventarnummer 95 das Manuskript eines Vortrages auf dem numismatischen Symposium in Kroměříž (Kremsier) im Jahre 1985, das nicht im Druck erschien. Da es eine Reihe von Informationen enthält, die die tschechische Fachnumismatik entweder nicht kennt oder keine Aufmerksamkeit widmet, drucken wir das Referat in einer redaktionellen Bearbeitung ab (Letztere ist kursiv gekennzeichnet).

Die Goldgewinnung in Zlaté Hory bildete die materielle Grundlage für die Prägung goldener Dukaten und ihrer Vervielfältigungen durch die Breslauer Bischöfe in einer Periode um die sechziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Der Rückgang der Förderung brachte auch den Niedergang der Münzprägung. Einen Um-

schwung gab es während der Regentschaft des Bischofs Karl, des Erzherzogs von Österreich, der im Jahre 1621 die Münze in Neisse (Nysa) an das betrügerische Konsortium des de Witte verpachtete, was einen Niedergang der ständischen Münzprägung in Schlesien bewirkte. Zu den schlesischen Münzmeister gehörte auch Jan Jakub Husser (gest. 1664), der einige Münzstätten wechselte (Žary - Sorau, Opole - Oppeln, Kladsko - Glatz). Um das Jahr 1630 verband er sein Schicksal mit der Förderung und Münzprägung des Breslauer Bischofs Karl Ferdinand in Zlaté Hory. Die undankbare Rolle eines Grubenbesitzers gab er schnell auf. Im Jahre 1631 wird er als Münzmeister unter dem Zeichen (III) auf einer gekanteten Zweitalermünze angeführt, eines so genannten Klippe mit der Porträt des Bischofs Karl Ferdinand auf der Vorderseite und den Insignien des Bischofs auf der Rückseite, die er unmittelbar in Zlaté Hory prägte, gleiches gilt auch für den Dreierdukat von 1632.

Für einige Jahre verschwindet Husser aus den Quellen über das Münzwesen, bis er im Jahre 1635 eine wenig schmeichelhafte Erwähnung in einem Bewerbungsantrag um den Dienst in der bischöflichen Münze in Neisse findet. Noch dreimal (1640, 1650 und 1653) bemühte sich Husser durch die Förderung in Zlaté Hory reich zu werden. Was ihm aber nicht gelang. Sein letzter Aufenthalt war die Münze in Kroměříž, wo er jedoch schließlich wegen untergewichtiger Münzprägung ins Gefängnis kam.

Drobnosti

Javornická causa kardinála Bertrama

Svěbytné postavení Jesenicka v rámci územního uspořádání římskokatolické církve¹ se po skončení 2. světové války prohloubilo. Sice byla obnovena československá část vratislavské diecéze, která byla zabrána r. 1938 Německem, ale sloučením s Těšínskem vznikl nový útvar, pro nějž byl 21. června 1945 zřízen úřad arcibiskupského pověřence se sídlem v Českém Těšíně. Do jeho čela jmenoval vratislavský arcibiskup Adolf kardinál Bertram předválečného profesora vidnavského semináře dr. Františka Onderka² Po smrti kardinála Bertrama 6. července 1945 na javornickém zámku Jánský Vrch tento úřad spravoval československou část vratislavské diecéze de facto nezávisle na samotné Vratislavi.³ Vzdělání a výchovu budoucích kněží zajišťoval kněžský seminář ve Vidnavě, který však svou činnost ukončil 19. března 1945.

Postavení římskokatolické církve na Jesenicku bylo v poválečných letech ovlivněno dvěma momenty: jednak šlo o majetkoprávní postavení církve, jednak o demografickou změnu odsunem německého obyvatelstva.

Vratislavské diecézi patřilo na území Československé republiky (v okresech Jeseník a Bruntál) okolo 32.817 ha lesů a 498 ha polí a jiných pozemků. Spravovalo je komorní ředitelství arcibiskupských statků. Po internaci jeho ředitele Karla Froninga v internačním táboře v Adolfovicích⁴ bylo komorní ředitelství na telefonický rozkaz Zemského národního výboru, expozitury v Moravské Ostravě zapečetěno, úřednictvo rozpuštěno a klíče byly odevzdány stanici Sboru národní bezpečnosti v Javorníku. Zámek Jánský Vrch byl vojensky zajištěn.⁵

Církevní majetek spravovaný komorním ředitelstvím byl následně po Vítězném únoru 1948 vyvlastněn.⁶ Naplnil se tak - pro účel tohoto článku řečeno

ve zkratce - do krajní míry dovedený, ne příliš konstruktivní postoj československého státu vůči římskokatolické církvi, jež byla při vzniku samostatného Československa chápána jako opora habsburské monarchie.⁷ Touto velkou politikou se však nechceme zabývat. Více nás bude zajímat každodenní uplatňování ducha zákonů a doby na konkrétních případech.

Jesenicko bylo okresem obývaným až na statisticky nevýznamné počty Čechů převážně německým obyvatelstvem, které se většinou přimklo k rodícímu se nacistickému irredentistickému hnutí, a dalo to najevo v československé parlamentní demokracii naprosto jasně svými volebními výsledky roku 1935,⁸ postojem za tzv. mnichovské krize na podzim 1938⁹ a po připojení k nacistickému Německu.¹⁰ Pokud budeme hledat vysvětlení tohoto přístupu v národní mentalitě sudetoněmeckého obyvatelstva, formované objektivně neúspěchy státoprávního postavení Němců po porážce Rakousko-Uherska, těžším dopadem hospodářské krize 30. let než v českém vnitrozemí a subjektivně vykořeněním z nadřazené pozice, defetismem, a proto snazším podlehnutí nacistické propagandě, musíme vztáhnout obdobné vzorce chování národního seskupení českého obyvatelstva na jeho činnost po porážce Německa v květnu 1945.

Po prohrané válce se německá menšina v Československu dostala do postavení bezprávných obyvatel. Němcům byl zkonfiskován veškerý majetek, pozbyli své státní občanství a tím i jakoukoliv právní ochranu. To umožnilo různým individuům páchat trestnou činnost, která vesměs nebyla potrestána.¹¹ Omlouvala se odkazem na mentalitu vítězů, že jde o spravedlivou odplatu Němcům za jejich jednání v roce 1938 a válečné zločiny. Organizovaný odsun Němců na zá-

Poslední návštěva kardinála Bertrama v Jeseníku, 16.7.1944 (sbírka VMJ Jeseník)

kladě Postupimské dohody pak v povědomí nových osídlenců pohraničí právně přikryl výstřelky tzv. divokého odsunu.¹²

Restrikce vůči Němcům byla uplatněna i v oblasti náboženství. Šlo jak o promyšlenou politiku resortu školství,¹³ tak o zlý úmysl motivovaný pocitem znovunabytí svobody, vlasteneckého, až šovinistického česství a protiněmeckých nálad.¹⁴ Na místní úrovni přijímaná opatření znemožňovala Němcům návštěvy bohoslužeb ve svém farním obvodu, zproblematizovala kněžím udělování svátostí, zakázala výuku náboženství německých dětí. V tradičně katolickém Jeseníku byli novým českým osídlencům němečtí kněží trnem v oku, jak dokládají články v místním tisku,¹⁵ tak svědectví archivních dokumentů.¹⁶

V Javorníku lze vysledovat dvě causy příznačné pro tuto dobu. Referát vnitřní bezpečnosti a otázek národnostních místní správní komise vyslechl 14. listopadu 1945 faráře Karla Latzla a Františka Nováka na udání, že konají pokoutní vyučování náboženství: „*vyučování se dělo v místnosti, která nebyla naprosto kontrolovatelná a přístupná kontrolním orgánům a o vyučování případně cvičeních nebylo učiněno žád-*

ného oznámení nadřízeným školním úřadem“. V hlášení zasláném Okresní správní komisi v Jeseníku referenti dodali, že oba duchovní operovali přípisem Úřadu zvláštního arcibiskupského pověřence v Českém Těšíně. Tento přípis však zabavili pro protizákonnou stylizaci, „*protože je koncipován nejdříve německy*“.¹⁷ Takový postup stanovovalo nařízení ministerstva školství a osvěty ze dne 19. 9. 1945. Ovšem zákaz jakékoliv promluvy při bohoslužbě, který byl vysloven v internačním táboře v Javorníku,¹⁸ již překračoval svou absurditou míru úředních omezení.

Přímo lavinu hysterie vyvolaly události po pohřbu kardinála Bertrama. Když přijel v lednu 1945 na své letní sídlo Jánský Vrch před postupující frontou, doprovázel jej osobní tajemník Dr. Walter Münch se svou matkou, komorník, hospodyně a služebná. Vzhledem k těžké kardinálově nemoci s ním z Vratislavi přijel i generální vikář Dr. Josef Negwer. Zemský národní výbor, expozitura v Moravské Ostravě povolila 17. června kardinálu Bertramovi vzhledem k jeho exterritorialitě volný pohyb v Javorníku, a to včetně doprovodu.¹⁹ Jeho úmrtím 6. července 1945 se podle Jaroslava Kroupy, referenta vnitřní bezpeč-

nosti MSK, situace doprovodu změnila. Generální vikář se vrátil do Vratislavi. Dr. Münchovi bylo oznámeno, že musí do 30. listopadu opustit Javorník, protože je říšskoněmecký státní příslušník a jeho jednání je v rozporu se zájmy Československé republiky, protože „úmrtním kardinála Dra Bertrama zaniklo v Javorníku Vaše služební místo a není proto žádoucí, abyste ve zdejší obci a na území ČSR dále prodělal. Až do dne Vašeho odchodu jste povinen nositi označení, které je předepsáno pro Němce. O trestních následcích případného neuposlechnutí se dočtete na vyhlášce na radniční desce vyvěšené.“²⁰ Avšak hlavními důvody vypovězení byly podle MSK Javorník majetkoprávní přečiny. Jednak vědomě nepřihlásil k výměně částku 90.622 říšských marek, které vyzvedl pro kardinála Bertrama, a zejména „mlčky souhlasil s tím (jako osobní kardinálův tajemník), aby klenoty, dva zlaté kříže, byly odvezeny jedním ze smutečních hostů do Německa“. O této skutečnosti referovala MSK Javorník Okresní správní komisi v Jeseníku, Státnímu zastupitelství v Opavě a Úřadu arcibiskupského zvláštního pověřence v Českém Těšíně s výzvami, aby dr. Münchovi s doprovodem nebylo uděleno povolení k pobytu, aby se posoudilo, zda-li se v jeho případě nejednalo o trestný čin, a aby generální vikář F. Onderek svým vlivem urychlil odchod všech pěti říšských Němců z Javorníka. Dr. Onderek však odpověděl, že i když statky spravované komorním ředitelstvím byly dány pod národní správu, trvá církevní pověření dr. Müncha vratislavskou metropolitní kapitulou k jejich správě, dokud nebude z církevní strany pověřen jiný kněz jeho úřadem. OSK v Jeseníku toto stanovisko tlumočila 20. prosince správnímu komisaři v Javorníku. Ještě následující den byl referent J. Kroupa vyslechnut ohledně zlatých křížů. Potvrdil, že dr. Münch pokládal za samozřejmou věc, že kříže byly majetkem vratislavského biskupství, a proto mu byly navraceny. „Na můj poukaz, že zlato apod. předměty mohou býti odvezeny pouze se svolením ministerstva financí, nemohl Dr. Münch na to nic podstatného namítnouti.“²¹

Je naprosto zřejmé, že šlo o nedorozumění dvou zainteresovaných stran, které, psychologicky vzato, si nemohly porozumět, protože byly obě přesvědčeny o správnosti svého konání. Odborný učitel Jaroslav Kroupa, podle výslechu „bez vyznání“, považoval kardinálovy pektorální kříže za kusy zlata, na něž se vztahují finanční opatření. Dr. Walter Münch, katolík pohybující se v blízkosti samotného kardinála, v nich

viděl zcela oprávněně náboženský symbol. Causa pak utichla odjezdem dr. Müncha do americké okupační zóny za pomoci Monsignora Fornioho z vatikánského vyslanectví v Praze.

Causa týkající se dalšího majetku kardinála Bertrama tím ale neskončila. Dne 16. února 1948 začal jesenický notář Josef Čechmánek projednávat jako soudní komisař pozůstalost po dr. Adolfu Bertramovi. Jeho poslední vůle, sepsaná ve Vratislavi, se během válečných operací na jaře 1945 ztratila. Podle obsahu úmrtního zápisu notář zjistil, že zemřelý byl národností německé, a proto se obrátil na Okresní národní výbor v Jeseníku s dotazem, zda-li byl arcibiskupův majetek konfiskován. Tím odstartoval rok trvající byrokratickou mašinérii Okresního soudu v Jeseníku, Finanční prokuratury v Brně, MNV v Javorníku, Národní správy arcibiskupských statků v Javorníku a Moravskoslezského ZNV, expozitury v Moravské Ostravě.²² Posledně jmenovaná instituce svolala na 27. dubna 1948 do Javorníku jednání, při němž by bylo odděleno mensální jmění (tj. majetek církve) nepodléhající konfiskaci od osobního majetku arcibiskupa. Po otevření nedobytné pokladny a uzavření místnosti na zámku provedla komise soupis nalezených předmětů. Přítomný generální vikář dr. Onderek vyloučil z projednávání ty věci, které byly buď přímo označeny iniciálami dómské kapituly sv. Jana ve Vratislavi (kupř. stříbrné stolní příbory), nebo měly jednoznačně církevní povahu (klerika, biskupský klobouk, biret atd.). ONV v Jeseníku vyhláškou z 1. července 1948 konfiskoval nepřátelský majetek dle dekretu č. 108/45 Sb. - osobní movité jmění kardinála Bertrama. Součástí vyhlášky byl seznam konfiskátů,²³ který vyvolává rozpaky nad „ušmudlaným“ vítězstvím Spravedlnosti. Korunu této absurdní cause nasadil Dr. Šméral z ONV Jeseník, který zaslal konfiskační vyhlášku MNV Javorník, aby ji vyvěsil na úřední desce s douškem: „V případě, že osoba, jejíž majetek je právě konfiskován, bydlí dosud ve vaší obci, doručte jí jeden exemplář vyhlášky na písemné potvrzení, které sem ihned vraťte.“²⁴ Ze spisů již není patrné, jestli byl kardinál Bertram, uložený k věčnému odpočinku na javornickém hřbitově po boku biskupa Josefa Kristiána knížete Hohenlohe-Bartenstein, obdobně horlivým úředníkem vyrušen...

Ironie je zde namístě, protože římskokatolická církev se po únoru 1948 stala terčem útoků komunistického režimu. Javornicko s Bílou Vodou se stalo místem internace řádových sester z celé republiky

vyhnaných ze svých klášterů při akci VŽK.²⁵ A bylo též zabráněno, aby byly ostatky kardinála Bertrama převezeny na místo nejčestnější, do „jeho“ kostela, do katedrály sv. Jana Křtitele ve Vratislavi. Až pád komunistických režimů v Československu a Polsku tento převoz umožnil. Dne 9. listopadu 1991 byly ostatky kardinála Dr. Adolfa Bertrama, arcibiskupa vratislav-

ského, uloženy ve vratislavském dómu (dnes Wrocław) při zádušní mši, kterou vedl krakovský arcibiskup kardinál Macharski za spoluúčasti 20 biskupů, z toho tří kardinálů.²⁶

Květoslav Growka

POZNÁMKY

1. Jesenicko jako součást niského knížectví patřilo do r. 1945 k vratislavské arcidiecézi. Od r. 1742 rakouská (po r. 1918 československá) část biskupství tvořila samostatný generální vikariát, skládající se zde dvou komisariátů. Jesenicko bylo součástí niského komisariátu a skládalo se ze 4 děkanátů: Jeseník, Javorník, Vidnava a Zlaté Hory. Komisariát řídil biskupský komisař, jímž byl vždy jeden z místních kněží. Po německém záboru r. 1938 nebyl úřad komisaře obsazen.
2. František Onderek byl již v letech 1935-1938 biskupským komisařem niského komisariátu.
3. Sama vratislavská arcidiecéze, která se tak rozkládala na území dvou států, ale zrušena de iure nebyla. Až papež Pius XII. ustanovil 26. června 1947 apoštolskou administraturu pro československou část vratislavské arcidiecéze se sídlem v Českém Těšíně. Ta byla bezprostředně podřízena apoštolskému stolci. Po smrti F. Onderka 24. října 1962 se apoštolským administrátorem stal bez oficiálního jmenování Antonín Veselý, který v úřadu setrval až do jeho likvidace. Papež Pavel VI. dne 30. prosince 1977 papežskou bulou Praescriptio sacrosancti o nové úpravě diecézních hranic ve shodě se státními hranicemi přičlenil jesenické děkanství (tj. československou část vratislavské arcidiecéze) k arcidiecézi olomoucké. V roce 1996 založil papež Jan Pavel II. novou ostravsko-opavskou diecézi, k níž bylo oddělením od olomoucké arcidiecéze jesenické děkanství navraceno.
4. HRADILOVÁ, Jana: Internace německého obyvatelstva v adolfovickém táboře 1945-1946. Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 2. Jeseník 2001. s. 25-33.
5. BRACHTLOVÁ, Michaela: Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945-1956. Diplomová práce. Slezská univerzita, Opava 2002. s. 47. MÜNCH, Walter: Kardinal Bertram starb vor 40 Jahren in Jauernig. Jauer-niger Heimatbrief 1984, s. 3-5.
6. Kopie dokumentů o převzetí církevního majetku československým státem jsou uloženy v SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 356.
7. KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XIII. 1918-1929. Paseka, Praha-Litomyšl 2000. s. 150 n.
8. BARTOŠ, J. - SCHULZ, J. - TRAPL, M.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. XIII. Vyd. UP, Olomouc 1994. s. 90.
9. DOHNAL, M. - FILIP, Z. - SPURNÝ, F.: Pátá kolona na severní Moravě. Profil, Ostrava 1969. 160-164. CRAW, Julius: Die Stadt Zuckmantel /Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Verlag G. Runge, Cloppenburg 2004. 100 s.
10. BARTOŠ, Josef: Jesenicko v rámci tzv. východních Sudet v letech 1938-1945. Severní Morava sv. 77, Šumperk 1999. s. 15-24.
11. KNOPP, Tomáš: Předkládám na vědomí. Jesenicko 1945-1948. Jeseník 2004. s. 35 n.
12. HRADILOVÁ, Jana: Odsun Němců z Frývaldova. Šumperk 1996. s. 10 n.
13. BRACHTLOVÁ, Michaela: Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945-1956. Diplomová práce. Slezská univerzita, Opava 2002. s. 81.
14. STANĚK, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945-1947. Academia - Naše vojsko, Praha 1991. s. 338.
15. Hraničář, roč. 2, č. 31, 2.8.1946.
16. BRACHTLOVÁ, M.: Římskokatolická církev ..., opak. cit. s. 29, cituje SOkA Jeseník, f. ONV, k. 2, čj. 484 dův./45.
17. SOkA Jeseník, f. MNV Javorník, inv. č. 105, k. 8.

18. STRÁDALOVÁ, Jana: Internační tábor v Javorníku 1945-1946. Seminární práce. FF UP, Olomouc 2001. s. 19.
19. SOkA Jeseník, f. MNV Javorník, inv. č. 105, k. 8.
20. Tamtéž.
21. Tamtéž.
22. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník dodatky (konfiskace 108/45), k. 10.
23. Tamtéž, č.j. 5754/9-VIII/1948. Seznam obsahuje: 12 talířů obyčejných, 12 menších talířů, 12 šálků s podnosem, 1 konvice (na mléko), 2 kalíšky na vajíčka, 3 velké talíře - podnosy, 12 koflíků, se zlaceným okrajem a podnosy, 12 malých křišťálových čísek, 5 povlaků na peřiny, 12 utěrek, 4 pokrývky na stůl, 3 košile, 1 pokrývka, 3 stolní ubrusy a částka per RM 90.622,- jako depositum, 13 velkých nožů, 18 velkých vidliček, 6 vidliček na nakládání, 4 nože na ovoce, 36 malých lžiček, 18 malých vidliček, 13 malých nožů, 2 křišťálové misky, 11 dvojitých prostěradel, 6 povlaků na prošívané pokrývky, 31 povlaků na polštáře, 18 floteráků, 1 černá vesta, 6 ložních prostěradel, 1 povlak na podušku.
24. Tamtéž.
25. BRACHTLOVÁ, Michaela: Internace řádových sester na Jesenicku (1950-1951). Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. I. Jeseník 2000. s. 17-24.
26. BRACHTL, Zd.: Převoz ostatků kardinála A. Bertrama do Polska. Jesenický týdeník 9. 11. 1991. SCHRENK, Adolf: Der letzte Weg des Kardinals. Schwester M. Klara Fietz 12. Brief. Weolerbach 1991. s. 165-175.

Úvahy o reliéfu z roku 1505 na zámku Jánský Vrch¹

Dosavadní badání o architektuře zámku Jánský Vrch bagatelizovalo problematiku dvou reliéfů, jimž věnovalo pozornost pouze jako pramenům upřesňujícím dobu přestavby zámku vratislavským biskupem Janem IV. Turzem.² Odborníky na sochařství oproti tomu zajímaly odlišnosti formy zpracování reliéfu, problémy počátku renesance, překvapivá otázka autorství a ostentativnost postavy fundátora, biskupa Turza.³

Podíváme-li se komplexně na zámek a jeho sochařskou výzdobu, musíme si nejprve položit otázku o původním umístění reliéfní desky, jež je dnes spíše pohozena než důstojně představena návštěvníkům zámku, jak by odpovídalo jejímu historickému i uměleckému významu. Původním místem osazení reliéfu byla zřejmě nedochovaná brána na jižní straně zámku. To je v rozporu s názorem P. Kouřila, D. Prixe a M. Wihody, podle nichž lze nejstarší vchod do zámku situovat do východního křídla, do části vybíhající z kompaktního obrysu celého objektu /z obalové hradby s pozdně gotickou branskou budovou/. Toto tvrzení však není ničím podloženo.⁴ Evidentně nej-

vhodnějším místem pro tento vchod se zdá být barokní přestavbou překryté jižní průčelí zámku (v jeho podobě z 16. století). Zde situovaná brána sloužila západním směrem jako flankovací věž a zároveň byla „baštou“ (lze rozpoznat v pásu pod střechou) východního křídla. Příjezd od městečka Javorníku by takto vyžadoval objet celý zámek z východní (nebo západní) strany, což by vizuálně dovolilo demonstrovat obranyschopnost biskupského sídla.

Pískovcová deska o rozměrech 168 x 136 x 18 cm (příčměř tloušťka nápisové desky je jen 14 cm) s edikulou, v níž je ve vysokém reliéfu zobrazen klečící stavebník Jan Turzo s rodovým erbem, jemuž žehná sv. Jan Křtítel, nese pod nikou nápis: IOANNES · TVRZO · EP[ISCOP]VS · VRAT[ISLAVIENSIS] · POLON⁹[VS] // ARCEM · HANC · BELLOR[VM] · AC · TEMPOR[VM] · // INIVRIA · SOLO · EQVATAM · SVO · AERE · // INSTAVRAVIT · MVTATO · NOMINE · // MONTEM · DIVI · IOANNIS · FELICIVS // APPELLARI · VOLVIT M · D · V (což v překladu J. Hradilové zní: *Polák Jan Turzo, biskup vratislavský, obnovil svým nákladem tento*

Deska biskupa J. Turza (1505)

hrad, nepřítzni válek a času srovnaný se zemí, a změnu hoře jméno velmi šťastně ji nazval /horou/ božského Jana. 1505).

Obsah sdělení je nezvyklý především slovem „Polonus“, tj. Polák. Nevidíme v tom však žádný argument pro rozšířené tvrzení, že biskup prosazoval zájmy Koruny polské ve Slezsku. V jeho činnosti totiž chybí výraznější favorizování Poláků.⁵ Tedy odmítající nacionalistické interpretace z poválečného období 20. století, kdy bylo na deklarování národnosti nahlíženo takřka jako na misijně-národovecké poslání biskupa v poněmčeném Slezsku,⁶ pokusíme se nalézt jiné motivy tohoto prohlášení. Můžeme ho vnímat jako výraz touhy odlišit se od slezského kléru a slezské politické elity - protože přijetím funkce koadjutora roku 1503 se Jan Turzo stal součástí těchto elit. Označení polské národnosti zde dále nelze vnímat jednoznačně, protože neodpovídá národnosti ve smyslu etnickém, protože Turzonovci pocházeli koneckonců z Uher. Je rovněž zajímavé, že neznáme žádná jiná prohlášení tohoto typu u biskupových příbuzných, kupř. jeho bratra Stanislava, který spravoval sousední olomouckou diecézi. Turzovo zdůraznění polské příslušnosti je spíše bližší současným definicím národnosti, v nichž se klade důraz nikoli na objektivní podmínky, ale na subjektivní vnímání dané osoby, která se může sama o sobě svobodně rozhodnout pro určitou národ-

Deska biskupa J. Turza - stav v roce 2005

nost. Tedy Jan Turzo se mohl prohlásit Polákem, aby zde ve Slezsku dodal lesku místu, odkud pocházel - Krakovu, politickému centru jagelonské expanze a důležitému středisku kultury. Okázalost, s jakou to provedl, nese rysy příbuznosti s prezentací veřejnoprávního postavení Zikmunda Jagelonského na fasádě Oderské brány v Hlohově.⁷ Ptáme se pak, zda Jan Turzo (stejně jako Zikmund) nesměroval obsah tohoto vyjádření především Polákům, navštěvujícím jeho zámek, v naději, nebo lépe s přesvědčením, že jeho slezská kariéra je pouhou epizodou na cestě k získání církevních postů v Polském království? Jestliže ano, máme co do činění s výrokem - plastickým sdělením - o nesmírně osobním charakteru.

Jakkoliv tato záležitost vyžaduje dalšího bádání, může takový výklad potvrdit charakteristika provedení scény na desce. Adorace sv. Jana Křtitele se stala pro biskupa Turza kultovní záležitostí nejen ve smyslu „úředním“ - jako k patronu vřatislavské diecéze, ale i rázu čistě soukromého. Svědčí o tom především biskupovo rozhodnutí vybudovat svou pohřební kapli v katedrále zasvěcené právě sv. Janu Křtiteli.⁸ Do jisté míry to potvrzuje portál sakristie vřatislavské katedrály z r. 1517, rovněž představující klečícího Turza před scénou stěti sv. Jana.⁹ Rovněž na biskupových stříbrných groších a vzácném guldineru najdeme ikonografii Jan Křtitele.¹⁰ A obdobně se můžeme vyjád-

řit ke kultu sv. Stanislava, jehož výrazem se stal oltář biskupovy nadace z r. 1507,¹¹ odrážející rodinné vztahy: sv. Stanislav byl osobním patronem biskupova bratra, který řídil olomouckou diecézi sv. Václava.

Z uměleckého hlediska reliéf z r. 1505 má zvláštní postavení v kruhu „turzonovských“ děl. Ale není prost autorských analogií ve Slezsku.¹² Dílem stejného sochaře je kamenný epitaf vyšíváče perlami Hanse Stegera, umístěný na severním průčelí vratislavské katedrály, který vznikl krátce po jeho smrti roku 1506.¹³ Prvním analogickým prvkem je dílčí oblouk na sloupku arkády rámujiící reliéf. Obě plastiky spojuje též způsob pojednání prostoru, jehož jednotlivé prvky směřují vysoko vzhůru. Obecně vzato tu chybí - i tušená - linie horizontu, jež se nachází jakoby nad kompozicí. Pro autora jsou charakteristické též do určité míry manýristicky pojaté, rourkovité, ale současně od povrchu reliéfu zploštěné záhyby šatů. Kromě toho vratislavský reliéf s přihlédnutím k písmu či též k rostlinným motivům na cviklu arkád je zcela gotický. O nejméně rok mladší práce z Jánského Vrchu patří z tohoto pohledu již k umění renesance. Novátorství tohoto reliéfu, ve srovnání s již zastaralým tvaroslovím památky na průčelí vratislavské katedrály, dokazuje, že biskup Turzo měl podstatný vliv na zavádění nových forem umění.

Autora Stegerova epitafu lze označit - lépe řečeno po právu určit - za vratislavského sochaře.¹⁴ Dovoluje to vyslovit takřka jasné stanovisko, že javornický reliéf byl rovněž zhotoven ve Vratislavi a převezen na jih do biskupova zámku Jánský Vrch. Vzhledem

Epitaf H. Stegera (1506)

k tomu, že novější česká literatura¹⁵ chybně přisuzuje autorství reliéfu Francesco Fiorentinovi, s odkazem na turzonovský reliéf k dostavbě hradu r. 1509, bude nutno se k této problematice vrátit podrobněji.

Bogusław Czechowicz

POZNÁMKY

1. Tato úvaha je součástí širšího badatelského záměru, shrnutého v knize *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*.
2. KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.: *Hrady Českého Slezska*. Brno - Opava 2000, s. 199-208, zde čtenář najde kompletní bibliografii o zámku.
3. KĘBŁOWSKI, J.: *Renesansowa rzeźba na Śląsku 1500-1560*. Poznań 1967, s. 16; HLOBIL, I. - PETRŮ, E.: *Humanismus and the Early renaissance in Moravia*. Olomouc 1999, s. 172; v obou knihách jsou odkazy na starší práce.
4. Datování do počátku 16. století se mi zdá zavádějící, viz podrobněji v mé knize, pozn. č. 1.
5. Tvrzení J. SMACKIEJ (Jan Turzo, humanista i mecenas kultury renesansowej. *Roczniki Sztuki Śląskiej*, II, 1963, s. 91.) týkající se biskupa: Jako urodzony krakowianin i wierny wychowanek Akademii Krakowskiej wprowadził do miasta [Wrocławia - B.C.] i kapituły wielu uczonych Polaków i odwrotnie, wielu swych protegowanych wysyłał na studia do Krakowa, je, zejména v první části, neodůvodněné.
6. MORELOWSKI, M.: *Początki italianizującego renesansu na Śląsku*. *Rocznik Historii Sztuki*, II, 1961, s. 43-44; J. Smacka, op. cit., passim.
7. JURKOWLANIEC, T.: *Treści dekoracji rzeźbiarskiej Bramy Odrzańskiej w Głogowie*. In: *Magistro et amico*.

amici discipulique. Lechowi Kalinowskiemu w osiemdziesięciolecie urodzin. [Kraków 2002], s. 295-313.

8. CZECHOWICZ, B.: Środowisko intelektualne Ostrowia Tumskiego a wrocławska twórczość architektoniczna i rzeźbiarska na przełomie XV i XVI wieku. Uwagi dyskusyjne. In: Architektura Wrocławia. III, Świątynia. red. J. Rozpędowski, Wrocław 1996, s. 137-138.

9. Naposledy o něm CZECHOWICZ, B.: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku 1450-1550. Wrocław 2003, s. 43 n.

10. KOZIEŁ, A.: Oltarz Pięciu Boleści Marii z wrocławskiej katedry. Dzieła i Interpretacje, II, 1994, s. 5-55.

11. BAUCH, G.: Das Münzprivilegium des Bischofs Johann V. Thurzo von Breslau vom Jahre 1515. Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, IV, 1888, s. 209-218; SAURMA-JELTSCH, H. von: Schlesische Münzen und Medaillen. Breslau 1883, Tab. XI; FRIEDENSBURG, F.: Die schlesischen Münzen des Mittelalters. Breslau 1931, s. 8; SMACKA, J.: Dukaty Jana V. Turzona, biskupa wrocławskiego. Roczniki Sztuki Śląskiej, IV, 1967, s. 210-212; BAUM, W.: Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau. Teil I: bis Karl von Österreich (+1624). Archiv für schlesische Kirchengeschichte, Bd. XXX, 1972, s. 1-32, s. 9, 25, obr. 12; KOPICKI, E.: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych. I, Średniowiecze, cz. 2, Monety pomorskie, śląskie, mazowieckie i krzyżackie. Warszawa 1974, s. 147; ŠMERDA, J.: Vývoj mincí a medailí ve slezských knížectvích. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550. vol. IV. Brno-Olomouc 1999-2002, s. 245-249.

12. Pozn. č. 3.

13. KACZMAREK, R. - WITKOWSKI, J.: Gotyckie epitafia obrazowe na Śląsku. Część II. Zarys katalogu. In: Sztuki plastyczne na średniowiecznym Śląsku. Studia i materiały. t. III, Wrocław - Poznań 1990, s. 94, č. kat. I.17 (zde i starší literatura).

14. KACZMAREK - WITKOWSKI, op. cit., s. 94, č. kat. I.17. Zdá se, že autor obou děl se vyučil u mistra označeného J. Kębłowským (op. cit., s. 13-16) jako Mistr C.R., a mnou jako Mistr Epitafum Krzysztofa Rintfleischa (B. CZECHOWICZ, Nagrobki..., s. 165-166); pro analýzu těchto svazků bylo inspirací srovnání obou reliéfů s vra-tislavským epitafem P. Horniga (J. KĘBŁOWSKI, op. cit., obr. 3).

15. Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Olomouc 2001, s. 40-41. SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. J. N. Praha 1999, s. 36-37.

Památník spisovatele Hermanna Lönse v Jeseníkách

Několik metrů vlevo od turistické stezky od Šeráku směrem na Keprník na jeho úbočí stojí v nadmořské výšce zhruba 1370 m n.m. torzo pomníku, na němž je dosud patrný nápis vytesaný do kamenné desky: *Hermann Löns / zum Gedenken / 1866-1914* (Na památku Hermanna Lönse 1866-1914). Sotva kdo z turistů, kteří náhodou zabloudí na toto místo, si dnes dokáže vybavit, kdo to Hermann Löns byl a proč vůbec mu tady, vysoko v horách, zřídili tento památník.

Hermann Löns byl svého času velice známý německý spisovatel, básník a prozaik. Narodil se 29. září 1866 v Kulmu u Brombergu v západním Prusku, studoval přírodní vědy a medicínu na univerzitě v Münsteru a Greifswaldu, potom působil jako novinář a redaktor několika severoněmeckých časopisů a nakonec žil jako úspěšný spisovatel v Hannoveru. Jako

prozaik, autor řádky knih poetického vyprávění o přírodě (např. *Má zelená knížka* a *Má hnědá knížka* - *Mein grünes Buch* a *Mein braunes Buch*) a loveckých příběhů a povídek o zvířatech (*Mümmelmann* aj.), patřil k nejoriginálnějším talentům německé tzv. Heimatliteratur. Z jeho větších prozaických prací byly nejznámější román *Poslední Hansbur* (*Der letzte Hansbur*, 1909) a román *Vlkodlak* (*Der Wehrwolf*, 1910), kronika německé dědiny za třicetileté války. V obou těchto románech se Löns projevil jako významný, sugestivní vypravěč, obě práce byly také přeloženy do češtiny a není náhodou, že překladu se ujali dva nej přednější čeští překladatelé, Lumír Čivrný a Jaroslav Zaorálek.

Ještě oblíbenější mezi německými čtenáři byl Hermann Löns jako autor přírodní lyriky, formálně vytrí-

Lönsův památník v r. 2004 (foto M. Filipová)

bených písňových textů, které často byly také zhudebnovány a dostávaly se i do školních čítanek. Tak tomu bylo třeba s verši jeho básnické sbírky *Má zlatá knížka* (*Mein goldenes Buch*, 1901), *Má modrá knížka* (*Mein blaues Buch*, 1909) a zvláště s nejpopulárnější Lönsovou sbírkou *Malá růžová zahrada* (*Der kleine Rosengarten*, 1911). Zaslouhou mnoha z těchto básní, které přímo zlidověly, se Löns stal obdivovaným idolem zejména všech německých milovníků a ochránců přírody.

V básnické sbírce *Malá růžová zahrada* však kromě lásky a obdivu k přírodě se Löns jako zanícený německý patriot vyznává i z obdivu k tradičním německým vojáckým ctnostem. Stejně dokonale písňovou formou, s jakou vypovídá o své lásce k přírodě, tu dokáže opěvovat i německé vojáky, granátníky, dragouny, husary, horské myslivce ... Nejpopulárnější z těchto básní jeho *Malé růžové zahrady* se stala *Píseň námořníků* (*Matrosenlied*), s bojovným refrémem, kterým končí každá strofa: *Denn wir fahren gegen Engelland* (Jdeme na Anglii). Tak se do Lönsovy básnické tvorby už v roce 1911 promítlo dávné rivalství mezi militaristickým císařským Německem na straně

jedné a Francií a Anglií na straně druhé, rivalství, které o tři roky později v létě 1914 rozpoutalo první světovou válku. Hermann Löns věrný svému přesvědčení dobrovolně vstoupil do německé armády, účastnil se bojů v první linii a při dobývání severofrancouzského města Remeše 26. září 1914 padl. Pohřben byl jako neznámý německý voják přímo na bojišti.

Popularita Lönsova jména a obliba Lönsova literárního díla v poválečném Německu ani po jeho smrti neopadla, právě naopak. Jeho básnické sbírky, povídky i romány vycházely v nových a nových vydáních, o jeho životě a díle vyšlo několik odborných literárněvědných monografií a věrní čtenáři Lönsových básní, fejetonů a povídek s přírodní tematikou na jeho počest po celém Německu zřizovali památníky ve volné přírodě, v jeho oblíbených loveckých revírech, na lukách, vřesovištích, v lesích i na horách. Jeho ctitelé z řad německé nacionální mládeže současně usilovně pátrali po místě, kde zahynul a kde byl pohřben. Dlouho marně, až pomohla náhoda. Na jaře 1929, patnáct let po Lönsově smrti, kterýsi francouzský sedlák při práci na poli poblíž Remeše narazil na

pozůstatky mrtvého německého vojáka a podle identifikační známky (4. Füsilierreg. 73 Nr. 309) v něm byl rozpoznán Hermann Löns. Jeho tělo pak bylo přeneseno na nejbližší vojenský hřbitov a nad hrobem byl vztyčen černý dřevěný kříž se jménem Hermann Löns.

Čtyři roky nato v roce 1933 přišel v Německu k moci Hitler a nacionalistický básník Löns se nyní stal přímo ikonou hitlerovského nacionálního socialismu. Nemaou měrou k tomu přispěl i Lönsův mladší bratr Ernst, který ve své vzpomínkové knize (*Hermann Löns. Eines Dichters Leben erzählt von seinem Bruder*) se pasoval na oficiálního vykladače Lönsových politických názorů a zcela v duchu a podle potřeb nacistické propagandy jej vypočetl jako německého šovinistu, zapřísáhlého kritika západního imperialismu a antisemitu. V takové atmosféře 2. srpna 1935 byly Lönsovy ostatky s velkou pompou převezeny z Francie do Německa. Byl k tomu vypraven zvláštní vlak, rakev přitom byla symbolicky umístěna na lafetě děla a po třech salvách čestného oddílu wehrmachtu byl básník jako národní hrdina pohřben na místě jednoho ze svých památníků, pod mohutným bludným balvanem na jalovcové stráni v přírodním parku u Tietlingenu.

A v témže roce 1935 byl vybudován i památník Hermanna Lönse v Hrubém Jeseníku. Hlavními iniciátory jeho stavby byli němečtí milovníci jesenické přírody a turisté, organizovaní ve frývaldovském Moravsko-slezském sudetském horském spolku (Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein). Pro ně stejně jako Lönsovy obdivovatele v Německu zřízení památníku bylo především projevem vděčnosti básníku přírody, lesů a hor, i když v polovině třicátých let v československém pohraničí měla tato akce k uctění Lönsovy památky nepochybně svůj politický, nacionální aspekt. Pro Lönsův památník v Jeseníkách bylo vyhlédnuto ideální místo v nízkém lesním porostu na úbočí Keprníku, pomník byl citlivě umístěn na mírném svahu do romantické rulové skály, v níž byl vytesán název jedné z nejznámějších Lönsových básní: *Grün ist die Heide* (Zelené je vřesoviště). Vlastní pomník tvořila kamenná deska o rozměrech 85 x 52 cm. Na ní byl umístěn kruhový Lönsův port-

rétní reliéf, který ve svém supíkovickém ateliéru vytvořil sochař Engelbert Kaps. Pod ním pak byl jen stručný nápis s básníkovým jménem a daty jeho narození a úmrtí, olemovaný dubovými a vavřínovými listy. Tento Lönsův památník se pak stal oblíbeným cílem návštěvníků jesenických hor, než ovšem turistický ruch v Jeseníkách radikálně omezila druhá světová válka.

V Německu druhá světová válka přinesla Lönsovi ještě větší popularitu, než měl dříve, ale popularitu značně problematickou. Obdivovaný básník přírody z vůle nacistů nyní zcela musel ustoupit oficiálně oslavovanému politickému tribunovi. Za zpěvu jeho vojenských písní pochodovali němečtí vojáci ulicemi okupovaných evropských měst a jeho Píseň námořníků s refrémem Jdeme na Anglii se stala jedním z hitů nacistické propagandy během příprav invaze do Velké Británie. Její text spolu se snímkem útočících svazů německých letadel a ponorek byl v masových nákladech rozšiřován dokonce na plakátech a pohlednicích.

S koncem nacismu se tato nezáviděníhodná podoba Lönsovy popularity v poraženém a rozvráceném Německu pochopitelně zcela vytratila, zůstal jako předtím jen obdiv k Lönsovi jako kultivovanému básníku přírodních krás. U nás němečtí čtenelé jeho poezie, kteří mu postavili pomník v Jeseníkách, však po roce 1945 většinou museli opustit své domovy a novým českým přistěhovalcům už Lönsovo jméno neříkalo vůbec nic. V porevoluční euforii a nezvládnutém odporu vůči všemu německému tu i Lönsův památník pod Keprníkem vzal zasvě, básníkův portrét na něm byl nemilosrdně osekán, zůstal pouze dnes už jen těžko čitelný nápis *Hermann Löns / zum Gedenken*. Památník, který se ocitl stranou hlavní turistické stezky z Šeráku na Keprník, během let zpustl, zarostl travou a křovím a běžný návštěvník jesenických hor, který na něj bezděky narazí, si jen marně kladě otázku, na čí paměť a proč tady byl postaven. A tak je snad na místě pokus dát na tu otázku patřičnou odpověď.

Zdeněk Filip

Pramen k hospodářským dějinám Jesenicka

V archivu v polském Kamińcu Żąbkowickim (*Kamenz*), který je pobočkou Státního archivu ve Vratislavi, se nachází fond Informační kancelář Wilhelma Schimmelpfenga (Auskunftei W. Schimmelpfeng G. m. b. H.). Kancelář vznikla r. 1872 a její pobočka ve Vratislavi někdy okolo r. 1900. Shromažďovala informace o průmyslových a obchodních firmách a též soukromých osobách, jež si braly úvěry. Místem působnosti vratislavské kanceláře bylo Slezsko, po r. 1938 Sudety a o rok později i jižní část okupovaného Polska. V r. 1944 byly písemnosti evakuovány do Bílého Kostela (*Steinkirche*) jižně od Vratislavi, kde byly všeobecně spisy zničeny. Archivní fond má rozsah 50 běžných metrů (90 000 inv. jednotek) a zahrnuje léta 1901-1944.

Spisy jsou uspořádány abecedně podle německých názvů jednotlivých lokalit a v jejich rámci pak podle jmen vlastníků firem. Informace o firmách jsou uloženy ve složkách, které obsahují krátkou historii firmy, dotazník vyplněný majitelem na žádost kanceláře, různé poznámky týkající se činnosti firmy a osoby jejího vlastníka, např. věk, stav, počet dětí, dluhy a obrát firmy.*

Spisy týkající se Jeseníku (sign. 227 a 228) obsahují 168 složek. Nacházejí se mezi nimi materiály týkající se těchto osob a firem: A. Blazek, Inh. Franz

Wildner - Buchhandlung, Karl Blazek - Buchdruckerei, Alois Bulla - Rechtsanwalt und Notar, Johann Elbin - Hotel Schlesischer Hof, Adolf Hackenberg - Einzelhandlung, Erwin Hackenberg - Eisenwarenfabrik, Walter Jaroschek - Spedition, Franz Katzer - Hotel zum Touristen, Emma Klein - Kaffee und Konditorei, Richard Klimesch - Hotel Krone, Stefan Neugebauer - Baugeschäft und Dampfziegelei, Alexander Nitsche - Baumeister, Regenhart & Raymann - Leinen-, Baumwoll- und Kunstseidenfabrik, Hedwig Schindler - Hotelpächterin Hotel Schroth, Rudolf Sommer - Restaurant Hedwigshof, Richard Watzlawek - Schriftleiter tätig bei der Buchdruckerei und Verlagsanstalt Karl Blazek & Co.

Fond Informační kancelář Schimmelpfeng zahrnuje rovněž materiály o jiných subjektech Jesenicka. Ve spisech týkajících se Zlatých Hor můžeme nalézt údaje o firmách Jos. Adensamer & Co. Seidenbandfabrik a Albert Förster - Komanditgesellschaft. V části věnované Žulové zase o místních kamenolomech.

Archiv v Kamińcu Żąbkowickim se nachází v barokním klášteře poblíž kostela v centru města. Je otevřen od pondělí do pátku 8.00 - 15.00 (ve středu do 18.00 hod.).

Marcin Dziedzic

*Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym do 1945 roku. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Andrzeja Derenia i Rościława Żerelika, Wrocław 1996, s. 220 (v inventáři se chybně užívá název Biuro Informacyjne W. Schimmelpfeng).

Nově zjištěné pečeti obcí na Jesenicku

Když jsme před několika lety zpracovávali soupis pečeti obcí na Jesenicku,¹ snažili jsme se vytěžit všechny relevantní archivní prameny zemské i místní provenience. Nikdy však nelze vyloučit objev dalších zdrojů s novými doplňujícími informacemi. Dokladem toho je i tento drobný příspěvek o třech nově nalezených obecních pečetích z Jesenicka, čerpající jednak z náhodně nalezeného sbírkového souboru, především ale z dosud badatelsky nezpřístupněných písemností církevní provenience.

Salisov (něm. Salisfeld) byl založen v posledním desetiletí 18. století majitelem ondřejovického panství Karlem Ignácem Salisem. Při zavádění obecního zřízení v rakouské monarchii v polovině 19. století se nestal samostatnou obcí, nýbrž připadl jako osada k Ondřejovicím, s nimiž byl pak v roce 1964 připojen ke Zlatým Horám. Doposud jsme se domnívali, že nikdy neměl svou vlastní vesnickou pečeť. Náhodný nález ústřížku s otiskem v červeném pečetním vosku naše tvrzení ale opravuje. Neznámá ruka sběratele si ce otisk obstrihla tak dokonale, že se nedochovala datace původní písemnosti, avšak časové zařazení nám umožňuje samotná legenda pečetního typáře. Vyplyvá z ní, že Salisov získal své vlastní pečetidlo již v roce 1797. Svým obrazem se pečeť hlásí k většině obecních pečeti na Jesenicku, neboť představuje z trávníku rostoucí jehličnatý strom obklopený nižšími rostlinami. Celý obraz je vkomponován do vářínového věnce s naznačeným překřížením ratolestí v dolní části. Věnci z drobných lístků je pak lemována

také německá majuskulní legenda, začínající letopočtem v dolní části: 1797 . SALISFELDER . GEMEIN . SIEGEL. Pečetní pole je oválné o výšce 24 mm a šířce 23 mm.²

Podobně je tomu v případě **Filipovic** (něm. Philippendorf), založených v roce 1777 na jesenickém panství a nazvaných podle tehdejšího vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche. V obrazu nově nalezené obecní pečeti je však zřejmě zvěčněn Schaffgotschův nástupce na biskupském stolci Josef Kristián kníže Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein, v jehož složitém rodovém erbu se vícekrát objevuje figura lva. Na filipovické pečeti spatřujeme totiž doleva kráčejícího lva na trávníku s vysokým jehličnatým stromem v pozadí. Okrouhlá pečeť o průměru 23 mm nese německý, převážně majuskulní a na nalezeném otisku z roku 1809 poškozený opis (9-5) GEMEINDE : PHI ... DORf. Pečetní pole je lemováno zevně linkou. Užívání tohoto pečetidla můžeme předpokládat až do poloviny 19. století, kdy se Filipovice staly součástí Domašova.³

Třetí nově zjištěná pečeť náleží obci **Domašov** (něm. Thomasdorf), u níž jsme zatím měli doloženy dva typáře z roku 1649 a z poloviny 18. století. Původní znamení listnatého stromu provázeného dvěma menšími jehličnany nahradilo na přelomu 19. a 20. století na razítku zobrazení pluhu se snopem, kosou a cepem. Podobná zemědělská symbolika se však objevila už na nejmladším pečetním typáři, který byl pořízen v roce 1842. V oválném, linkou lemovaném

pečetním poli o výšce 25 mm a šířce 28 mm stojí na trávníku převázaný obilný snop, podložený zkříženými hráběmi s kosou a provázený zleva dolů obráceným srpem. Po stranách je umístěn rozdělený leto-

počet 1842. Německý majuskulní opis je proveden kurzívou: *Siegel der Gemeinde Thomasdorf*.⁴

Karel Müller

POZNÁMKY

1. MÜLLER, K.: Pečeti a znaky obcí na Jesenicku. Jeseník 2003.
2. MÜLLER, K.: Pečeti a znak Zlatých Hor a připojených obcí. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1996, s. 15; MÜLLER, Pečeti a znaky obcí, c.d., s. 52. Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Opava, Sběrka dokumentárního materiálu, sign. XXXII/4. Ústřížky pocházejí ze sbírek správce opavského městského muzea a archivu ing. Josefa Nirtla.
3. MÜLLER, K.: Pečeti a znaky obcí, c.d., s. 22. SOkA Jeseník, Farní úřad Domašov, sign. II d, kostelní účty, 1809.
4. MÜLLER, K.: Pečeti a znaky obcí, c.d., s. 21. SOkA Jeseník, Farní úřad Domašov, sign. II h, daně, 1854; sign. X b, sdělení obecních úřadů, 1864. Za upozornění na pečeti Filipovic a Domašova jsem zavázán Mgr. Janě Hradilové.

Dekorační talíře z 1. světové války

Mezi předměty, které jsou vystaveny v Dětském muzeu v Javorníku, se nacházejí tři torza keramických talířů s vojenskými motivy první světové války. V záznamech přírůstkové knihy muzea jsou uvedeny nálezkové okolnosti těchto předmětů. U data nálezů je uveden rok 2003 a všechny fragmenty pocházejí z bývalého odpadního místa (parc.č. 777), které fungovalo pro tehdejší část města Javorníku zv. Jánský Vrch (Johannesberg). Toto smetiště bylo pravděpodobně založeno někdy koncem 19. století a přestalo fungovat krátce po skončení druhé světové války, kdy se odpadky z celého města začaly svážet na jedno vybrané místo.

Podívejme se tedy podrobně na jednotlivé talíře.

Talíř 85/03

Torzo bílého hlubokého talíře se zeleným okrajem, do kterého přechází bílé krajkování. Ústředním motivem jsou dvě namalované mužské postavy v dobových uniformách a s vojenskými puškami 1. svět. války. Z první postavy (pohledem napravo) je zachována horní polovina těla, spodní část chybí. Voják má na sobě uniformu pěchoty z počátku Velké války tzv. štikově šedé barvy, na hlavě má nasazenou polní čepici a na zádech má pověšený vojenský tlumok s dekou, tzv. velkou polní. U pasu má pravděpodobně malou polní, v níž se nosilo nádobí. Na uniformě je patrná střelecká šňůra v červené barvě, které je zavěšena na levé straně prsou. Na nohách má nízké vojenské boty. Z druhé postavy se zachovala jen spodní část trupu s částí hlavně pušky, zřejmě německého pěšáka. Kolem postav jsou spleteny větve dubu se žaludy vyvedené v přírodních barvách. Do rostlinné dekorace jsou vsazeny dvě vlajky. První vodorovně dělená, černý a žlutý pruh, je vlajkou tehdejšího Rakouska, přesněji řečeno Předlitavska. Uprostřed talíře je vlajka Uherska s třemi vodorovnými pruhy v barvách červené, bílé a zelené. Na dně talíře, slepeného ze 7 fragmentů, není žádná značka keramické výroby.

Talíř 85/05

Torzo talíře s ústředním vyobrazením jak u předešlého, ale s větší částí zachovaných prvků. Postava napravo je zde zachycena téměř celá, chybí pouze přední část obličeje s polní čapkou. Na nohavičích pěšáka

jsou úzké lampasy a na přední straně stehů výšivky, oboje provedeno ve žlutých barvách.

Z druhé postavy se zachovala pouze spodní část těla s částí rukou. První voják má na sobě uniformu šedé barvy, druhý zelenou. Manžety na rukávech jsou zakresleny v červené barvě a na nohou má voják vysoké holínky. Obě postavy drží v levých dlaních zbraně a pravými si potřásají. Pod postavami vojáků se kříží dubové větve provedené v přírodních barvách s leto počtem 1914/1915. Oproti prvnímu talíři je zde navíc zachycena na levé straně část třetí vlajky. Jedná se o tehdejší Německo - s třemi vodorovnými pruhy v barvách černé, bílé a červené. Nádoba je slepena z 15 fragmentů.

Talíř 54/03

Bílý hluboký keramický talíř s fialovým vlnkovitým okrajem, pod nímž jsou po celém obvodu namalovány pravidelně se střídající větve dubů s žaludy. Provedeny jsou v zelené barvě. Z popisované trojice je talíř nejlépe zachovaný, téměř úplný, chybí zde jen jeho nepatrná část. Ústředním malovaným motivem je kanón na čtyřech kolech (tzv. moždíř ráže 30,5 cm, mj. výrobek plzeňské firmy Škoda) stojící v trávě, na němž jsou zachyceny dvě postavy vojáků v šedých polních uniformách. Postava vlevo sedí rozkročmo na podvozku děla, levou rukou se patrně přidržuje náměrového kola a v pravé pak drží pušku. Postava napravo „ležerně“ stojí na plošině děla. Před tímto válečným

strojem jsou nakresleny dva náboje. Spíše než toto dělo s obsluhou a municí, však malovanému námětu dominují nad strojem podané ruce ve vavřínovém věnci, letopočtem 1914/1915 a osobním heslem císaře Františka Josefa I. VIRIBUS UNITIS (spojenými silami).

Na dně nádoby není opět žádná značka, ale u límce dna je patrný otvor pro provlečení provázku na uchycení talíře na stěnu.

Co říci závěrem? Tyto kusy nádobí nesloužily, jak dokazuje poslední talíř, ke stolování. Byly určeny k dekoraci pokoje někdejšího vlastence. Musíme opravdu připustit, že vyhlášení války bylo provázeno zvláště u německy mluvícího obyvatelstva rakouského soustátí velkým vlasteneckým nadšením. Oficiální kruhy propagovaly bojovou spolupráci Německa a Rakousko-Uherska na všech úrovních, pro účely válečné pro-

pagandy byly vydávány medaile, pohlednice, odznaky, zálepky na dopisy atd. A tak se tyto ideové momentky dostaly i ve své kýchovité podobě na zboží, které se běžně prodávalo na trzích, na talíře, hrnky, skleničky či fajfky. Rovněž v příhraničním Javorníku, jehož obyvatelé byli v přátelském styku s Němci žijícími v nedalekých slezských městech na německé straně hranice, byla válka přijata s pochopením. Záhy však přišlo vystřízlivění, jen za první dva válečné roky padlo 38 javornických mužů (72 celkem); dokládají to i retrospektivní zápisy v městské kronice Javorníku z r. 1933 či javornický „Heimatbuch“ z r. 1983.

Jako dovětek lze jen napsat, že i na smetištích, tedy místech, které budí spíše úsměv na rtech, lze najít i opravdu krásné a pozoruhodné zlomky doby, zatím ještě ne příliš vzdálené.

Milan Rychlý

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
A STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V JESENÍKU
POŘADAJÍ
VE DNECH 27.-28. ZÁŘÍ 2006

VI. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ HISTORICKÝ SEMINÁŘ

NA TÉMA

„Z historie studia a využívání nerostného bohatství Jesenicka“

PROGRAM:

středa 27. září 2006
Historický seminář (Jeseník)

čtvrtek 28. září 2006
Pietní akt internace řádových sester v Bílé Vodě
Kulturní program v kapli (Jeseník)

Kronika

Jubilejní rok 2005 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Koncem roku 2005 to bylo právě sto let, kdy bylo v tehdejší Frývaldově zpřístupněno veřejnosti první jesenické muzeum, respektive první jesenická stálá muzejní expozice. Došlo k tomu dne 17.12.1905, po pěti letech od založení muzea *de iure*, dá se tedy říci po pěti letech příprav. Vlastní historie muzea byla několikrát popsána, mimo jiné také ve sborníku *Jesenicko 3* (2002), podrobněji pak v přednášce Mgr. M. Neubauerové, konané na V.svatováclavském setkání 2005 (viz sborník referátů z tohoto semináře). Je pozoruhodné hledat jistou analogii s dobou před sto lety v tom, jak zvládalo současné Vlastivědné muzeum Jesenicka formální připomenutí obou významných výročí muzea: zatímco 100. výročí založení muzea v roce 2001 se oslavilo skromně, například výstavou *Jesenicko v proměnách staletí*, oslavy 100. výročí otevření muzea v roce 2005 již byly koncipovány jako soubor specifických počinů mimo běžný rámec muzejních aktivit. Jistě to souvisí s rozvíjející se schop-

ností kolektivu pracovníků muzea, který se v průběhu oněch pěti let stabilizoval a zapracoval. Vždyť, shodou okolností, vyvrcholily oslavy stoletého jubilea otevření muzea jen dva týdny před jiným „kulatým“ výročím, totiž deseti lety od obnovení samostatnosti jesenického muzea dnem 1.1.1996. Tak mladé jsou kořeny současného kolektivu pracovníků muzea, v průměru však ještě mladší. Je tedy možné srovnávat dobu současnou s dobou před sto lety - co do trendu růstu výkonnosti a právě na průběhu těch posledních pěti let je možné sledovat velký pokrok v tvůrčích možnostech (a schopnostech) odborných pracovníků muzea. A když se k tomu podaří zajistit finanční krytí s akcí spojených nákladů, což v praxi znamená také značný pokrok ve srovnání s dobou před pěti lety, může se podařit plán, o jakém se před pěti lety dalo jenom snít.

Zevrubný plán oslav byl zpracován již počátkem jubilejního roku. Pročítám-li si tento plán po roce, mohu konstatovat v podstatě jeho splnění. Ono v podstatě je dáno už tím, že plán byl sestaven s určitou volností a umožňoval jistou dávku improvizace. Toho jsme také v průběhu roku využívali. Kdybychom plán označili za teze, pak tyto teze byly naplněny beze zbytku a ještě jsme něco přidali navíc. Za všemi teze mi pak vězela naše snaha o prezentaci muzea, jeho zviditelnění, a to pokud možno u co nejširšího věkového spektra obyvatel Jesenicka. Hned v počátku jsme věnovali pozornost mediální stránce věci, nechali navrhnout zvláštní logo oslav a uzavřeli dohodu o mediálním partnerství s Jesenickým týdeníkem. Toto logo jsme uváděli na všech informačních materiálech muzea v roce 2005 a v Jesenickém týdeníku byly samostatně anoncovány všechny významné akce muzea, připravené k oslavám výročí. Nyní se

dopustím postupného a v podstatě chronologického výčtu našich aktivit.

V první polovině roku jsme do rámce oslav zařadili dvě mimořádné akce. Tou první byla *Jesenická muzejní noc* v pátek 20. května. Muzeum se tím připojilo k celostátní iniciativě muzeí, sdružených v Asociaci muzeí a galerií, nazvané Festival muzejních nocí. Obvykle o tom čase nedobytný objekt jesenické Vodní tvrze, ozářený jen slavnostním osvětlením, zářil tentokrát do noci i svými nečetnými okny a zval kolemjdoucí k návštěvě. Takovou příležitost si nenechalo ujít odhadem 150 návštěvníků akce. Počasí se až na poslední chvíli umoudřilo a ještě středěční vytrvalý déšť vystřídal sice chladný, ale bezmračný páteční večer. To poněkud komplikovalo první bod programu, kterým byl koncert na nádvoří tvrze. Posluchačům i hudebníkům - vesměs žákům ZUŠ v Jeseníku a jejich učitelům - by přece jen nějaký ten stupeň tepla navíc přidal na spokojenosti. Koncert začal v osm hodin a trval něco málo přes hodinu. Žesťové fanfáry z ochozu tvrze v úvodu a na závěr vytvořily celému koncertu majestátní rámec. Pak následoval okamžik večera, který poněkud prokřehlí návštěvníci netrpělivě očekávali. Muzeum inzerovalo netradiční prohlídku expozic. Každá z expozic měla svého patrona z řad odborných pracovníků muzea a ti zase byli obklopeni kroužkem dobrovolníků z řad přátel - jejich společným úsilím vznikla různorodá pojetí noční návštěvy a mnohá překvapení pro návštěvníky. Výstavu obrazů Ivy Hüttnerové zdařile doprovodil lehce swingující flétnový soubor žáků ZUŠ s cylindry na hlavách, přitím expozice historie se procházela tu a tam individua v dobových kostýmech, připravená ovšem poskytnout odborný výklad, v expozici geologie tančili a zpívali malí permoničci, vedení zkušeným prospektorem, opět schopným podat odborný výklad. Nejvíce asi přitahovala čarodějnická scéna ve sklepení, neb atmosféra zde byla vskutku sugestivní. Za svitu plamenů loučí zde čarovaly hned dvě (s prominutím) staré čarodějnice, obklopené mladým dorostem. Vzduchem létala samá jedovatá slova a také mučící praktiky vyslýchání raně novověkých vyšetřovatelů, čili inkvizitorů, zde byly k vidění i odzkoušení. Návštěvník si mohl sebou odnést několik zaručených receptů, v nichž se to hadími ocásky a jinými pochutinami jen hemžilo. Jesenické zkrátka fenomén čarodějnických procesů stále bytostně zajímá a přitahuje. Takto se návštěvníci volně procházeli jednotlivými prostory muzea opět více než

hodinu. Posledním bodem programu bylo vystoupení Šermířského spolku Jeseník zase na nádvoří tvrze. Ani nevadilo, že vystoupením provázeli rytíři s jednou nohou v sádře. Výstupy - souboje s různými historickými zbraněmi - se střídaly s tanečními kreacemi orientálních tanečnic, to vše při svitu plamenů z loučí a pochodní. Sluší se poznamenat, že vystoupení bylo gratis v rámci vzájemné spolupráce a rovněž účinkující muzikanti hráli pro potěšení. Vstupné se nevybíralo, takže nula od nuly posla. Ale o peníze přece vůbec nešlo, důležitější bylo, že se jedni lidé bavili a že k té zábavě druzí lidé přispěli. A že se, doufejme že mnozí, do toho muzea určitě ještě přijdou podívat za denního světla.

Druhou akcí, načasovanou do konce školního roku, byla *soutěž pro žáky* druhého stupně místních základních škol a tzv. nižšího gymnázia. Myslím, že spolupráce s místními školami je na dobré úrovni a tato akce byla tak trochu pomocí muzea učitelům, pokusem zabavit (a zaujmout) žáky těsně před koncem školního roku. Šlo o soutěž třídních kolektivů, které po poradě zodpovídaly soutěžní otázky, připravené odbornými pracovníky muzea v rámci základních odborností muzea, tedy historie, biologie a geologie. Soutěžící určovali sbírkové předměty, odpovídali na otázky z historie kraje či na jeho přírodní zajímavosti. Přitom prošli stálými expozicemi muzea a jeho blízkým okolím. Pro zpestření byly zařazeny i disciplíny prověřující jiné dovednosti - házení šípkami na cíl a odhad vzdáleností. Soutěž se konala 27. a 28. června a zúčastnilo se jí 20 třídních kolektivů. Spíše pro pořádek uvádím i vítěze. Staly se jimi dva třídní kolektivy - I.A gymnázia a 7. třídy ZŠ Nábřežní. Odměnou vítězům bylo po krabici nanuků.

Prvním z vrcholů oslav muzejního jubilea bylo *V. svatováclavské česko - polsko - německé setkání*, spojené s historickým seminářem. Je samozřejmé, že tato již tradiční setkání se připravují po celý rok. Při jejich pořádání spolupracujeme se Státním okresním archivem Jeseník. K vlastním oslavám měl vztah zmíněný historický seminář, který byl tematicky zaměřen na historii muzejnictví na Jeseníku a tedy také na jubileum jesenického muzea. Celkem deset přednášejících, z nichž po dvou bylo z Německa a Polska, pomohlo vytvořit souhrn současných znalostí o vývoji muzejnictví na Jeseníku a v přilehlém polském regionu od přelomu 19. a 20. století až do současnosti. Dlužno připomenout, že znalost historie muzeí na Jeseníku je komplikována složitou historií

území samého, tedy faktem odsunu původního německého obyvatelstva a dosídlení obyvatel v podstatě současných a s tím souvisejícím přerušением kontinuity vývoje. Pro zájemce je k dispozici vydaný sborník referátů z tohoto semináře, který možno chápat jako zásadní písemný dokument, vydaný k výročí muzea. V rámci svatováclavského setkání došlo ještě k další významné prezentaci muzea jesenické veřejnosti. Za takovou je nutné považovat *slavnostní večer ke státnímu svátku* dne 28.září. Organizátoři tentokrát připravili program vskutku svatováclavský. Jeho osou byla recitace legendy o svatém Václavu člověkem nad jiné povoláním, totiž panem prof. Radovanem Lukavským, členem činohry ND v Praze. Spolu s mladými hudebníky, vesměs z moravských hudebních vysokých škol, se podařilo připravit jesenickému publiku pořad, který snesl ta nejvyšší umělecká měřítká. Jako doprovodný program ke svatováclavskému setkání připravilo muzeum v jeho předvečer dne 27. září vernisáž výstavy *Z umělecké dílny rodiny Kutzerů*. Jak vernisáž, tak vlastní výstava měly svou výjimečnost. Vernisáže se zúčastnili prakticky všichni významní hosté - účastníci svatováclavského setkání, nejvýznamnějšími hosty však byli Doc. PhDr. Marie Schenková ze Slezské univerzity v Opavě a přímý potomek rodiny Kutzerů pan Josef Kutzer, žijící dnes v Německu. K výstavě, která představila grafické návrhy výtvarných realizací dílny Kutzerů ve Slezsku a na severní Moravě v konfrontaci s fotografiemi jejich současného stavu, pak muzeum vydalo kvalitní katalog, což jsme si mohli dovolit vůbec poprvé po velmi dlouhé době. Tento katalog je rovněž v muzeu k dispozici případným zájemcům.

Druhým vrcholem oslav muzejního jubilea bylo otevření nové stálé expozice biologie s názvem *Fauna a flóra Jesenicka*. Stalo se v úterý 25.října v 17 hodin. Bylo téměř povinností, nabídnout veřejnosti v roce oslav v expozicích něco nového. Realizace úkolu však byla dosti svízelná. Již v minulém roce jsme uvolnili pro novou expozici poslední místnost v druhém patře Vodní tvrže - na úkor původního rozsahu stálé expozice geologie. Avšak projekt nové expozice byl předán se zpožděním a také při výrobě výstavního fondu nastaly značné komplikace spojené s dalším zpožděním. Důvodem byla velká a nečekaná výrobní i montážní náročnost zvoleného řešení. Přitom se jedná o řešení vskutku originální: jednu velkou zasklenou vitrínu v místnosti, kolem níž návštěvník prochází při prohlídce exponátů. Vlastní instalaci expozice

provedlo muzeum vlastními silami ve spolupráci s obvykle spolupracujícími jesenickými výtvarníky. Podařilo se uplatnit většinu kvalitních sbírkových předmětů, které byly doposud ukryty před zraky veřejnosti v depozitáři. Muzeu se tak podařilo vyrovnat dlouholetý dluh, jakým absence expozice živé přírody v jesenickém muzeu nepochybně byla. A podle reakcí návštěvníků se to podařilo úspěšně. Dalo by se říci: konec dobrý, všechno dobré, navíc při poměrně slušně vynaložených finančních prostředcích ve výši cca 500 tisíc Kč.

Třetí a poslední vrchol oslav byl načasován přímo ke stému výročí zpřístupnění muzea v Jeseníku veřejnosti. V předvečer výročí 16.prosince se uskutečnil v prostorách Vodní tvrže od 17 hodin slavnostní večer, jehož pojetí bylo veřejné s tím, že zvláště byli pozváni přátelé a spolupracovníci muzea, členové Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku, významné osobnosti veřejného života, kolegové muzejníci, donátoři muzea a další. Pozvánka byla zveřejněna i v místním tisku. Skutečná účast byla nakonec ovlivněna vrcholící sněhovou kalamitou, kvůli níž se nemohli zúčastnit hosté z druhé strany Červenohorského sedla a mimojesenické hosty představovali pouze přátelé z Muzea v Nyse s ředitelem R. Kamiňským v čele. Čest zástupců veřejné správy zachraňoval jesenický starosta ing. Krátký, když automobil se zástupci Olomouckého kraje se musel pod Červenohorským sedlem otočit a vrátit se do Olomouce. Přesto byl rytířský sál zaplněn do posledního místa, takže se nabízí otázka, kam bychom hosty usadili v případě slušného počasí. Kolektiv pracovníků muzea pečlivě připravil program večera. Začal v rytířském sále Vodní tvrže slavnostní fanfárou a projevem ředitele muzea. Dovolil jsem si použít pro ilustraci doby před sto lety a jejího porovnání s dneškem původní projev jednoho ze zakladatelů muzea faráře Neugebauera, jak jej přednesl právě před sto lety. Současní historici muzea připravili přednášku s projekcí dokumentů o vzniku a vývoji jesenického muzea v průběhu završeného století, doplněnou krátkým „dokumentem“ o současných aktivitách muzea. Mluvené slovo oddělovala hudební vystoupení v podání učitelů Základní umělecké školy v Jeseníku. Na závěr této části večera se dostalo i na gratulace oslavenci, přičemž mezi gratulanty vystoupil také starosta Jeseníku ing. Krátký. Po této úvodní oficiální části pokračoval program ve všech prostorách muzea, které byly účastníkům zpřístupněny. Návštěvníci mohli znovu obdivovat no-

vou expozici živé přírody, příležitostnou výstavu Archeologie na Jesenicku, ale také výstavku „perel“ z depozitářů, instalovanou v hale druhého patra tvrže speciálně pro tuto etapu vrcholících oslav. To nejdůležitější však na návštěvníky čekalo v hale patra prvního, totiž občerstvení neboli raut, připravený mistry z potravinářského učiliště. Můžeme tedy hovořit o zlatém hřebu večera, který se při příjemně plynoucí konverzaci protáhl téměř do deváté hodiny. Nazítří, v sobotu 17. prosince 2005, přesně po sto letech od otevření původního jesenického muzea, konala se v Komenského ulici v Jeseníku definitivní tečka za rokem muzejních oslav. V deset hodin dopoledne byla za polevující chumelenice a za přítomnosti místostarosty Jeseníku ing. Chytila, ředitele muzea, dalších muzejních pracovníků a několika přátel muzea, odhalena na jedné z budov současného Gymnázia v Jeseníku (dříve tzv. Pedagogia) pamětní deska s tímto nápisem: V TOMTO DOMĚ BYLA 17.12.1905/ OTEVŘENA PRVNÍ EXPOZICE/ MĚSTSKÉHO MUZEA VE FRÝVALDOVĚ./ JESENÍK 17.12.2005

Potud více či méně strohé informace o tom, jak Vlastivědné muzeum Jesenicka pojednalo pro ně mimořádný rok, rok stoletého jubilea. Jistě se do předchozích řádků mnohé nevešlo. Při prvním pokusu o bilancování uplynulého roku překvapuje množství aktivity i mimo rámec oslavy jubilea. Naprostou anomálií je bilance ediční činnosti, když v loňském roce

napočítáme 6 vydaných titulů, byť ve dvou případech nešlo o novinky (2. vydání brožury o Vincenzi Priessnitzovi a překlad brožury o Vlastivědném muzeu Jesenicka do polštiny). Naprosto jedinečným počinem bylo vydání Jesenických omalovánek pro nejmenší děti, které byly plánovány v rámci přípravy oslav jubilea se záměrem věnovat pozornost i těm nejmenším návštěvníkům muzea. Autorka Z. Staňková v nich použila několik nejnámějších témat z historie Jesenicka a přetvořila je do kreseb konvenujících dětské duši. Dilem lze vyšší aktivitu muzea v tomto roce vysvětlit získáním grantu z fondu EU - CBC. Díky této podpoře mohlo muzeum vydat více publikací a financovat z ní částečně i svatováclavské setkání. V zásadě byl ovšem projekt CBC zaměřen na zlepšení česko-polských vazeb. Rád bych se také vrátil ke svému projevu v rámci slavnostního večera, jehož jsem v závěru využil k poděkování všem spolupracujícím a přispívajícím, konkrétně všem „partnerským“ muzeím v rámci Olomouckého kraje, ale i Moravskoslezského kraje (SZM v Opavě), Státnímu okresnímu archivu Jeseník i jeho opavskému vedení a také všem tradičním donátorům muzea (Campanula Jeseník, Fenix Jeseník, KORD Jeseník, Řetězárna Česká Ves a VPO Plast Česká Ves). Bez jejich pomoci a spolupráce si již nedovedu činnost muzea představit. A celkové hodnocení? Chtěli jsme v tomto roce udělat co nejvíce pro popularizaci muzea a snad i přesvědčit o jeho nezastupitelné roli při kulturním rozvoji regionu Jesenicka. Konali jsme to podle našeho nejlepšího mínění a s nasazením všech našich sil. Jak se nám to podařilo, musí posoudit jiní.

Ing. Petr Košacký, ředitel VMJ

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka

Z umělecké dílny rodiny Kutzerů

V předvečer V. svatováclavského setkání věnovanému stoletému jubileu jesenického muzea byla slavnostně otevřena výstava *Z umělecké dílny rodiny Kutzerů*. Vernisáž se konala v úterý 27. září 2005 ve Vodní tvrzi v Jeseníku za přítomnosti 55 návštěvníků. Kromě úvodního slova ředitele muzea a hudebního programu přítomní vyslechli příspěvky autorky výstavy Mgr. Michaely Neubauerové, dále kunsthistoričky SZM v Opavě a odborné poradkyně výstavy PhDr. Marie Schenkové, CSc. a potomka rodiny Kutzerů Josefa Kutzera.

Cílem výstavy bylo představit studijní kresby, skicy, bozzetta a šablony sochařských prací dvou významných členů kdysi slavné jesenické umělecké rodiny 19. století - sochařů a řezbářů Bernarda a Raimunda Kutzerových z Horního Údolí. Výstava byla připravena z vlastního muzejního fondu, který čítá několik desítek kusů kresebného a studijního materiálu z rodinné pozůstalosti. Z ostatních kreseb a soch, které

jsou deponovány v dalších muzeích i církevních institucích, byly na výstavě představeny ty návrhy, jejichž realizace se uskutečnily na území dnešního okresu Jeseník. Významnou součástí výstavy byly i fotografie současného stavu dodnes dochovaných Kutzerových děl. Většinou se jednalo o kostelní interiéry - hlavní a boční oltáře a kazatelny, v několika případech i o hřbitovní náhrobky.

Muzeum tak touto výstavou představilo veřejnosti v Jeseníku opět po 10 letech unikátní sochařskou práci rodiny Kutzerů a navázalo tak na výzkum, dokumentaci a výstavní činnost prováděnou v tomto směru uměleckohistorickým oddělením Slezského zemského muzea v Opavě. U příležitosti této výstavy byl připraven a vydán reprezentativní katalog vybraných děl - kresebných návrhů oltářů. Výstava byla ukončena 26. listopadu 2005 a celkově ji navštívilo 231 osob. neu

Archeologie na Jesenicku

Od 14. prosince 2005 do 14. ledna 2006 byla instalována ve Vodní tvrzi v Jeseníku výstava *Archeologie na Jesenicku*. Výstava shrnovala dosavadní archeologické poznání okresu Jeseník počínaje nejstaršími doklady přítomnosti pravěkého obyvatelstva ze střední doby kamenné až po období raného středověku. Návštěvníci si mohli prohlédnout např. předměty každodenní potřeby z germánského sídliště pozdní doby římské prozkoumaného u Vidnavy (hrnce, mísy, misky, hliněná závaží tkalcovského stavu, přesleny, rotační mlýnky na obilí, skleněný korálek, atd.).

Jesenicko v období středověku je charakteristické rozsáhlou soustavou hradů a drobných panských sídel - tvrzí. Největší prostor byl proto věnován nálezům ze systematických výzkumů na zámku Jánský Vrch a tvrzišti v Javorníku vsi, které byly veřejnosti v úpl-

nosti prezentovány poprvé (rozsáhlý soubor gotických a renesančních komorových kachlů, keramické plastiky koníček, kuchyňská a stolní keramika, kovové a kostěné předměty). Numismatiky potěšily římské ražby a mince grošové měny nalezené na Javornicku.

Výstava se také dotkla pro Jesenícko poněkud ožehavého tématu výzkumu středověkých měst, který je zde bohužel teprve v počátcích. Prezentovány byly drobné výzkumy v Javorníku a v Jeseníku, včetně dnes již zastavěné proluky vedle Hotelu Slovan na Masarykově náměstí.

Poděkování za výtvarné provedení výstavy a trpělivost při instalaci si zaslouží výtvarnice Mirka Ryšková.

Jiří Kubica

Bilance prvního desetiletí práce Státního okresního archivu Jeseník (1996 - 2006)

Deset let je pro archiváře pouhý okamžik. Ne tak ovšem pro archiváře, deset let archivní práce si jistě zaslouží malou rekapitulaci.

Spolu s obnovením jeseníckého okresu k 1.1.1996 byl znovu konstituován i Státní okresní archiv Jeseník se sídlem na Tovární ulici č. 18 v Jeseníku. Navázal tak na práci archivářů bývalého okresního archivu, především na velice záslužnou práci PhDr. Rudolfa Zuberu. Původní okresní archiv byl v Jeseníku ustaven již v r. 1956, ale teprve po r. 1960 se dočkal vlastní budovy, kam byly postupně svezeny všechny fondy. Do té doby byly uloženy na několika místech: v Jeseníku, Javorníku, ve Vidnavě, Žulové a ve Zlatých Horách. Sídlem archivu se stala budova č. p. 54 na náměstí v Javorníku, kde do r. 1960 sídlil zemědělsko-lesnický archiv. Od r. 1960, kdy byl okres Jeseník sloučen s okresem Šumperk, fungoval archiv v Javorníku až do r. 1977 jako detašované pracoviště Okresního archivu Šumperk. Po odchodu zdejšího pracovníka PhDr. Rudolfa Zuberu v r. 1977 do penze bylo pracoviště zrušeno a zůstal zde pouze odloučený depozitář. Vlastní archivní práce, tj. pořádání fondů z jeseníckého regionu, tím prakticky skončila. V letech 1980-81 se zde objevila dřevomorka a část depotu se zřítla. Během dvou následujících let byly proto veškeré archiválie přestěhovány do náhradního depozitáře v budově ženského charitního domova. Tam byl materiál uložen až do r. 1987, kdy byl přestěhován do novostavby centrály archivu v Šumperku.

První úkol nově vzniklého archivu v roce 1996 představovalo opětovné přestěhování všech fondů provenienčně patřících na Jesenícko z archivů v Šumperku a Bruntálu, resp. z jeho pracoviště v Krnově. Odtud byly přivezeny fondy ze Zlatohorska, které bylo v r. 1960 odtrženo od jeseníckého okresu a přičleněno k okresu Bruntál. Stěhování přibližně 874 metrů archiválií proběhlo ve velké časové tísní od 5. června do 9. července 1996. Na tomto místě je potřeba poděkovat nejen všem tehdejšími zaměstnancům jeseníckého archivu, ale také kolegům archivů v Šumperku a v Bruntálu, kteří nám s přípravou i stěhováním velice pomohli. Na jedné straně těžká fyzická práce a stres, na straně druhé radost z postupně se plnících regálů a očekávání ně-

čeho nového. Od 15. září byla otevřena pro veřejnost badatelná, takže zájemci o historické dokumenty z Jesenícka měli znovu po téměř dvaceti letech k archiváliím snadnější přístup - nemuseli vážit cestu do Šumperka či Bruntálu. K 31.12.1996 spravoval archiv 580 fondů, tj. 874,3 běžných metrů. Evidence k 31.12.2005 ukázala tato čísla: 672 fondů a 39 fondů církevních, celkem tedy 711 fondů o celkové metrāži 1157,8 běžných metrů. Ze srovnání vyplývá, že nárůst metrāže za 10 let činí 283,5 metru, přibýlo 131 fondů. Suchá čísla skrývají nejen mnoho práce při svozech materiálu v rámci předarchivního dohledu a skartací, ale také archiválie nakoupené či získané darem. Ze zákona jsme totiž povinni dohlížet na vyřazování dokumentů všech státních institucí, úřadů, škol a dalších subjektů v okrese Jeseník. Odtud pramení největší část přírůstků archiválií. Během let se navíc množily případy, kdy vlastníci svoje materiály archivu daroval nebo nabídl k odkoupení. Tak jsme například v letech 1996 - 1997 získali osobní fond PhDr. R. Zuberu, který je pro náš region a jeho historii fondem velice přínosným, nebo v r. 2000 cenou a rozsáhlou sbírkou pohlednic a fotografií Jiřího Geriše, která je jedním z nejvyužívanějších souborů v našem archivu. Tato akviziční práce patří k těm, jež nám archivářům přináší velké potěšení a zdroj nových podnětů k práci.

S přírůstky archiválií úzce souvisí zpřístupňování fondů a sbírek pro badatele, tedy pořádání a inventarizace. Právě tato práce tvoří nejdůležitější část činnosti archivu. Za oněch deset let jsme ušli velký kus cesty. Pomalu, ale jistě nastává situace, kdy budou takřka všechny kmenové fondy alespoň uspořádány, většinou ale inventarizovány (vyšší forma zpracování): podařilo se inventarizovat fondy archivů obcí, nyní se dokončují fondy farních úřadů, hrubě uspořádány jsou již i všechny fondy cechů z celého okresu. V loňském roce jsme přistoupili k reinventarizaci fondů místních národních výborů a škol. Z celkové metrāže 1157,8 metrů je tak k 31.12.2005 zpracováno 714,3 metrů, z toho 569,3 metrů inventarizováno.

Další oblastí, v níž je možno sáhnout ke srovnání, je práce pro veřejnost, především návštěvnost badatelny. Ta je přístupna každému zájemci o studium v tzv.

badatelské dny, tj. v pondělí a ve středu od 8 do 17 hodin, v ostatní dny mimo čtvrtky po dohodě. Zatímco v r. 1996 (od 15. září) u nás studovalo pouhých 9 zájemců (celkem 20 badatelských návštěv), v r. 1997 jich bylo 44 (75 návštěv) a v r. 1999 již to bylo 73 badatelů (154 návštěv). Počet zájemců o historii okresu se zvyšoval úměrně s tím, jak se archivu dařilo prezentovat svoji práci, vstoupit do povědomí veřejnosti a také navazovat spolupráci například s jesenickým gymnáziem, jehož studenti tvoří od září 1998 pravidelné návštěvníky v rámci historického semináře. V r. 2004 nás navštívilo 93 badatelů (243 návštěv) a v r. 2005 pak 95 badatelů (209 návštěv).

Nelze nepřipomenout také archivní knihovnu, která se z 847 evidovaných svazků v r. 1996 rozrostla na 8 274 svazků v r. 2005. Velký kus práce odvedla naše knihovnice Jarmila Syptáková také v bibliografii článků k regionální historii a dokumentaci současnosti - ze všech odebíraných tiskovin vybírá vše o Jesenicku. Právě vybudování dobré knihovny bylo jedním z počátečních cílů archivní práce, protože knihovna se zaměřením na společensko-vědní, zvláště pak historickou literaturu v regionu citelně chyběla.

Proto i v době, kdy finančních prostředků nebylo nazbyt, jsme kladli důraz na nákup nových přínosných titulů. Veškerá literatura je badatelům k dispozici pro prezenční studium v badatelně.

K práci pro veřejnost neodmyslitelně patří také příležitostné výstavy a přednášky. I tady si již archiv získal dobré jméno akcemi vlastními nebo spoluprací s jinými subjekty, ať již jde o Akademii třetího věku nebo Křesťanskou akademii. Největšími dosavadními počiny archivu byl autorský podíl na stálé expozici *Vincenz Priessnitz a lázně Gräfenberk* v r. 1999, spolupráce na vzniku expozice Městského muzea ve Vidnavě v r. 2002 a po několika drobných výstavách pohlednic, autogramů a bankovek v prostorách dobudovaného výstavního prostoru archivu první komplexní výstava *Pečeti a znaky obcí na Jesenicku* v r. 2005. K propagaci historického dědictví okresu přispívají i kontakty s médii - Česká televize, Kabelová televize Jeseník a Český rozhlas odvysílaly již několik kulturně historických pořadů, na nichž se archiváři výrazně podíleli.

Nejužší spolupráci logicky navázal archiv s Vlastivědným muzeem Jesenicka. Prvním výsledkem je již 5 ročníků Svatováclavského česko-polsko-německého setkání věnovaných vždy připomenutí násilné internace řádových sester v Bílé Vodě a konkrétnímu historickému tématu. Výstupem z odborných seminářů jsou čtyři sborníky referátů. Druhým, neméně významným počinem je vydávání vlastivědného sborníku Jesenicko.

Co se týče publikační činnosti jednotlivých odborných pracovníků archivu, v prvních letech existence byla spíše sporadická - tři tehdejší pracovníci měli plné ruce práce s vlastním zajištěním chodu archivu; k oživení došlo díky posílení personálního obsazení. První velkou akcí jak redakční, tak autorskou byla spolupráce na vydání *Almanachu k 200. výročí narození Vincenze Priessnitze v r. 1999*, následujícího roku to byl podíl na *Čítance z Jesenicka* - od té doby je nárůst bibliografie archivu a jeho pracovníků velice markantní. Nejde jen o monografie, ale především o celé série článků k různým regionálně-historickým tématům do místních tiskovin i nadregionálních periodik vlastivědného charakteru. Do publikační činnosti se zapojili všichni odborní pracovníci, což je samozřejmě velice potěšitelné.

Na závěr jsem ponechala legislativní a organizační změny, kterých bylo za těch deset let nemálo. Nejsou totiž podstatou naší práce, ale ovlivňují ji natolik, že je nelze opominout. Na samém počátku své novodobé historie byl jesenický archiv odbornou institucí zřízenou Okresním úřadem Jeseník, metodicky ovšem podléhal Zemskému archivu v Opavě. Sezení na dvou židlich nebylo sice nejlepším řešením, ale viděno s odstupem, spolupráce s oběma nadřízenými fungovala dobře. Tak tomu bylo až do vstoupení v platnost zákona č. 320/2002 Sb., který ukončil k 1.1.2003 činnost okresních úřadů. K delimitaci okresních archivů od okresních úřadů navíc došlo k 1.8.2002, kdy byl vytvořen nový systém státních archivů podřízených přímo ministerstvu vnitra. Státní okresní archivy se staly vnitřními organizačními jednotkami archivů oblastních, v našem případě Zemského archivu v Opavě. Sotva jsme se vypořádali se všemi změnami, především ekonomického a organizačního charakteru, které nám tato delimitace přinesla, začal se připravovat nový archivní zákon, tak dlouho postřádaný. Vždyť starý platil od r. 1974 s jedinou, a ne právě zdařilou, novelizací z r. 1992. Očekávali jsme velké změny, ale jeho konečná verze schválená pod

č. 499/2004 Sb. znamenala v některých oblastech naší činnosti naprostý zlom. S dopady tohoto zákona a prováděcích směrnic se potýkáme prakticky dosud - především rok 2005, kdy zákon vstoupil v platnost, byl velice hektický. Zda jsme se se všemi novinkami vyrovnali se ctí, ukáže čas a případná ministerská kontrola.

Jaké služby archiv v současnosti poskytuje, v čem spočívá jeho další práce kromě již výše zmíněných oblastí? Ve vztahu ke státním úřadům, veřejné správě a dalším institucím je archiv metodickým a kontrolním orgánem státní správy, který dbá na dodržování legislativou stanovených zásad při nakládání se vzniklými dokumenty. Bez našeho povolení nelze žádné dokumenty fyzicky zlikvidovat. Výběr z nich - archiválie - pak přebíráme k trvalému uložení v našich depozitářích. Ve vztahu k obcím a jiným úřadům, institucím a občanům poskytujeme podklady ke správním a soudním řízením, ať již se jedná o majetkoprávní nebo státobčanské záležitosti; u občanů jde nejčastěji o potvrzení doby školní docházky nebo opis vysvědčení. Vedle toho poskytujeme formou odborných rešeršů nejrozličnější historické informace, pro instituce bezplatně, pro soukromé žadatele za úplat. Ti, jak bylo dokumentováno výše, chodí proto bádát raději sami. Tato služba je doplněna možností zhotovení požadovaných kopií, výpisů a opisů, popřípadě jejich ověřením. Všechny tyto úkony podléhají zpoplatnění dle ceníku vydaného ministerstvem vnitra. Co se týká potvrzení o zaměstnání, náš archiv neukládá podnikové dokumenty, ale můžeme v případě potřeby pomoci zjistit, kde uloženy jsou.

Určitě si při zpětném čtení tohoto ohlednutí vybavím, na co všechno jsem zapoměla, ale vtěsnat deset let naší práce do několika odstavců je prakticky nemožné. Chci tedy skončit poděkováním: nejprve těm, kteří se o znovuzřízení archivu zasloužili, pomáhali a těm, kteří i v současnosti pomáhají zajistit podmínky bezproblémového chodu našeho archivu, dále všem svým bývalým i nynějším kolegům - archivářům i zaměstnancům provozním za všechnu práci odvedenou pro archiv; poděkováním všem spolupracovníkům - jednotlivcům i institucím v naší republice i v zahraničí. A v neposlední řadě chci poděkovat jesenické veřejnosti, která nás přijala za své a zvykla si na skutečnost, že na Tovární ulici č. 18 sídlí instituce, která je tu pro ni.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka

Co přinesl čas

Obnovený pomník J. Obetha v Loučné nad Desnou

V Loučné nad Desnou byl r. 1924 odhalen pomník padlým 1. světové války, jehož autorem byl Josef Obeth. Pomníku ve formě kašny vévodí voják na koni, který měl kdysi v ruce měděný meč. „Meč se neztratil. Je na radnici a na pomník se vrátí,“ řekl starosta obce Pavel Martínek. Nádrž kašny podepírají

plastiky lidí trpící válkami. Loučenský pomník opraví šternberský sochař Alan Doupal, který považuje pomník za ojedinělý: „Neznám jiný pomník obětem války, který by měl podobu fontány.“ Obec na opravu vyčlenila téměř 400 tisíc Kč. Podle MFD 15.1.2005 měla oprava být hotova do konce roku.

Jak se rodí znaky obcí?

Odpověď na tuto otázku dala návštěvníkům výstava Pečetí a znaky obcí na Jesenicku, kterou měli možnost zhlédnout ve dnech 15. 6. -15. 7. 2005 ve Státním okresním archivu Jeseník.

Až do roku 1990 měla právo používat znak pouze

města. Na našem okrese to byla města Bílá Voda, Jeseník, Javorník, Vidnava, Zlaté Hory a Žulová. Obnovení obecní samosprávy přineslo v zákonu o obcích právo mít vlastní symbol, tj. znak a prapor, všem obcím. Děje se tak prostřednictvím rozhodnutí před-

sedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, které je připraveno v podvýboru pro heraldiku a vexilologii. Autoři nových symbolů vycházeli ze starých obecních pečeti, přihlíželi k patronátu místního kostela, ke slučování obcí a k významným historickým událostem dané lokality. Podle heraldických zásad mohli použít pouze obecní figury, nikoli konkrétní věci, byli omezeni i přesným způsobem kladení barev na sebe. Přitom výsledný znak a praporek musí být neopakovatelný a nezaměnitelný.

Libreto výstavy vycházelo z stejnojmenné knihy Karla Müllera, ředitele Zemského archivu v Opavě. Expozice představila nově schválené symboly obcí, upozornila i na případy, kdy ještě nedošlo k schválení symbolů (kupř. Bernartice a Javorník) a ukázala vývoj obecní symboliky na starých dokumentech. Návštěvníci viděli staré pečeti přivěšené k pergamenovým listinám, přitíštěné voskové i papírové pečeti a razítka s obrazovou náplní, které nezdávka sloužily jako vzor pro novotvar. Od poloviny 19. století

byla zavedena většinou razítka beznápisová. Některé obce však používaly razítka s figurami převzatými z pečeti i za 1. čs. republiky. Zajímavé byly pokusy obnovit komunální heraldiku po roce 1945. Poté se uplatňovala razítka jen s vyobrazením státního znaku (stejně jako po připojení Jesenicka k nacistickému Německu). Archivní dokumenty byly představeny jen výběrově, nešlo zachytit všechny proměny symbolů, zejména u razítek. Ale navíc byly prezentovány pečeti a razítka těch vesnic a osad, které nemohou de iure obecní symboly získat, kupř. Rejvíz, Ondřejovice, Bílý Potok, Travná apod. Archiválie byly doplněny i o trojrozměrné předměty dokumentující použití heraldiky. Kromě pečetidel a jejich otisků to byly zejména kroniky a pamětní knihy s heraldickou výzdobou. Vlastivědné muzeum Jesenicka zapůjčilo ze svých sbírek praporek, medaile a odznaky, ze soukromých sbírek pocházely poháry, sošky a filatelistický materiál.

Svědectví o Polském prameni

Poté, co vyschl první Polský pramen, postavený v lázních r. 1869, muselo uplynout několik let, než byl vytvořen výbor pro postavení nového pramene. V jeho čele stáli redaktor Času Edward Koźmian a kněz prof. Wygocki. V r. 1878 začala výstavba vkusného pomníku opodál prvního pramene. Samotný pomník z kalcitického, drobně zrnitého mramoru je krásnou ukázkou kamenické práce, jeho deska široká 20 - 16 cm se k vrcholu zužuje. Výška pomníku je 158 cm. V kartuši uprostřed byl umístěn barevný obraz Matky Boží Čenstochovské, dole pak nápis *Polskie źródło /1878*. Později bylo k němu betonem upevněno několik lomových kamenů kalcitického mramoru a dvě ukázky křemenné žiloviny. Tato „skalka“ je zjevně mladší než samotný pomník, pochází patrně z 20. - 30. let 20. stol. Šesticípá hvězda v hlavě pomníku byla z bronzu (mramor je kontaminován „měděnkou“). Náklady na pomník činily 190 zlatých. Na dobových snímcích lze vidět upravené terasy v okolí, zastřešený altán, nebo i věnce z chvojí zdobící pomník. Po pokusu obnovit toto místo v r.1961 však zůstalo dalších 40 let stranou zájmu návštěvníků lázní.

Až v červnu 2005 přistoupilo Hnutí Brontosaurus

k opravě Polského pramene. Při rozebírání kamenných základů se jim podařilo najít schránku, v níž byly uloženy pamětní listiny, rozbitá skleněná slánka a mince. Text zápisu v překladu T. Kuchejdy zní: *Současně Poláci shromáždění na Gräfenberku, vždy a všude protestující proti zločinu rozdělení jejich státu, stěžují se budoucnosti na neslýchaný útlak, kterému podléhá všechno co je polské v moskevském a pruském záboru. Ale přes tento útlak věří ve vítězství spravedlnosti a osvobození jejich Vlasti a všichni jsou připraveni zemřít se slovy (na ústech): „Ještě Polsko nezhyne“.* Toto memorandum jen potvrzuje známý fakt, že Gräfenberk byl pro Poláky místem nejen k odpočinku, ale i ke konspirační politické činnosti. Druhou listinu tvořil z větší části vlhkostí poničený seznam Poláků, kteří se přihlásili 26. července 1879 k vybudování pramene. Listina s jejich podpisy byla signována i Priessnitzovým zetěm Johannem Ripperem, který vždy prosazoval rovnoprávné postavení slovanských návštěvníků v lázních Gräfenberk. Příložená oběžná mince v hodnotě 10 grošů z r. 1840 byla ražena ve Varšavě již pod ruským záborem.

Vzpomínka na PhDr. Rudolfa Zuberu

Státní okresní archiv Jeseník připravil 26.10.2005 podvečerní vzpomínání věnované osobnosti historika, vlastivědného pracovníka a archiváře PhDr. Rudolfa Zuberu, od jehož úmrtí uplynulo 10 let. Sešla se tak Zuberova rodina se zástupci města Jeseníku a Javorníku, muzeí v Nise a Jeseníku, archivů v Olomouci a Šumperku s řadou jeho příznivců a pamětníků. K příjemnému nepatetickému vzpomínání na lásky a nelásky dr. Zuberu přispěla i výstava o jeho životě a díle. Z jeho curriculum vitae vyjímáme:

Rodák z Moravské Ostravy - Vítkovic (nar. 23. 1. 1912) nastoupil po absolvování reformního reálného gymnázia v r. 1931 na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci, kde byl v r. 1936 ordinován na kněze. Přitahován zájmem o historii, zejména působením prof. Augustina A. Neumanna, stal se prefektem arcibiskupského semináře v Kroměříži a zároveň profesorem němčiny a dějepisu na arcibiskupském gymnáziu (1939-1946). Jeho vnitřní potřeba jej vedla k rozhodnutí tyto předměty dále studovat. Proto se v r. 1937 zapsal ke studiu historie a germanistiky na Univerzitě Karlově u našich předních historiků J. Šusty, O. Odložilíka, V. Chaloupeckého a K. Stloukala. Pod vedením posledně jmenovaného vypracoval doktorskou práci na téma „Mladá léta kardinála Dietrichštejna“ a v r. 1946 (s válečným odkladem, kdy byly české vysoké školy nacisty uzavřeny) ji obhájil. O rok později se stal arcibiskupským archivářem a knihovníkem na kroměřížském zámku. Začal studovat archivnictví na Masarykově univerzitě v Brně (1950-1953), počítal s kratším studiem v Paříži a ve Vídni. Již v této době začal publikovat články k dějinám olomoucké diecéze.

Za normálních okolností by byla před dr. Zuberem narýsována jednoznačná perspektiva vědce a univerzitního učitele. V zimním semestru 1947/48 začal vyučovat na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě. Jenže politický zvrat r. 1948 mu postavil do cesty značné potíže. Nejprve byl zrušen seminář a gymnázium, poté město převzalo zámek. V r. 1952 byl z arcibiskupského archivu vypuzen a skončil „ve vyhnanství“ v pobočce Zemědělsko-lesnického archivu v Javorníku ve Slezsku. Do r. 1960 zde spravoval archivní fondy vratislavského arcibiskupství, které zinventarizoval a popsal ve 4. dílu Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Opavě (1961), i když byl jako

spoluautor zamlčen. Převzetím archivních fondů arcibiskupství do Opavy byl nucen změnit působiště. Stal se pracovníkem pobočky Okresního archivu Šumperk v Javorníku s působností pro celé Jesenícko a setrval zde až do odchodu do penze r. 1977. Poznání dějin rakouské části nízkého knížectví, tedy dnešního Jesenícka, zasvětil další desetiletí života. V r. 1957 uzavřel R. Zuber sňatek s Renatou Müllerovou a z jejich manželství se narodily 4 děti.

Uvolnění v 60. letech přineslo dr. Zuberovi nové impulzy a kontakty i za hranicemi republiky. Zdálo se, že jeho kandidátská práce vydaná tiskem Osídlení Jesenícka do počátku XV. století bude konečně návratem na vědeckou dráhu. Normalizace tomu opět učiniла přítrž, hodnost kandidáta věd již nesměl obhájit. Avšak i během doby, kdy vlastně nemohl svobodně publikovat, neustoupil ani o krok ve svých názorech a s tlakem doby se vyrovnával po svém: ještě hlubším a pilnějším studiem - zejména jazyků, archivních pramenů, článků a studií v zahraničních časopisech, tehdy obtížně získatelných. Obrovský rozsah znalostí mu později umožnil publikovat řadu studií, např. o hud-

bě piaristů v Bílé Vodě či o hudebním skladateli Karlu Dittersi z Dittersdorfu, jímž se připravoval na své vrcholné dílo. V 80. letech se mohl konečně veřejně přihlásit ke své odborné lásce, církevním dějinám. Roku 1987 vyšel první díl jeho *Osudů moravské církve v 18. století (1695-1777)*. V souvislosti s vydáním *Osudů* nastala nová kapitola v Zuberově životě. Alespoň dílčími studii na stránkách vlastivědných periodik se vrací zpět do Kroměříže, k počátkům své badatelské dráhy. Za všechny jmenujme alespoň *Život na kroměřížském zámku v první polovině 18. století (1986)* či *Piaristé a jejich koleje na Moravě v 18. století (1989)*. A po roce 1989 i doslovně, viz např. *Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži 1854-1950 (1991)*, či rozepsaný druhý díl *Osudů moravské církve v 18. století (vyšel 2003)*.

Bouřlivé společenské změny 90. let nemohly nechat dr. Zuberu lhostejným. V řadě přednášek a článků apeloval na změnu společnosti prostřednictvím duchovní podstaty člověka. K tomuto úkolu dr. Zuber přiložil alespoň dřívko, aby měl z čeho vyšlehnout

plamen. Navíc jeho kvapem ubývající síly nestačily. Dne 29. října 1995 v Jeseníku zesnul.

Setkání, prokládané oblíbenou hudbou Rudolfa Zuberu, verši Jaroslava Seiferta a vzpomínkami na dny prožitými v kruhu rodiny, uvedlo ohlédnutí Mgr. Bohumily Tinzové, ředitelky Státního okresního archivu, za všemi láskami i neláskami tohoto významného slezského historika. Pracovník téže instituce Mgr. Květoslav Growka na ně navázal přiblížením osobnosti a díla PhDr. Rudolfa Zuberu - s úctyhodnou erudicí, vtípem a bez jakéhokoliv patosu, což při takových příležitostech není vůbec lehké... Celý večer hladil srdce účastníků jemnou nostalgií, úctou a humorem - jistě se k němu budou rádi ve vzpomínkách vracet ...

Úkolem těchto řádků je poděkovat všem návštěvníkům za milou pozornost a všem organizátorům za vysoce profesionální a láskyplnou přípravu tohoto setkání - jménem celé rodiny tak ráda činí

Rafaela Drgáčová-Zuberová

Literatura

Přečetli jsme za vás

Foltýn, Dušan a kol.:
Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Libri, Praha 2005. 880 s.

Pokračování Encyklopedie českých klášterů se ro-
dilo velice dlouho, jde totiž o vůbec první pokus o pře-
hledné shrnutí dějin klášterů na Moravě a v českém
Slezsku, jichž je daleko více než v Čechách. Kolektiv
autorů historiků, archivářů, archeologů a historiků
umění se zaměřil jak na historii jednotlivých řádů
a kongregací, tak na stavební vývoj jejich sídel. Úvod-
ní slovník je tvořen medailony 90 řeholních institutů,
jejichž činnost se dotkla zkoumaného území. Zahr-
nuje 190 měst a obcí a v nich 355 hesel věnovaných
jednotlivým řeholním domům od raně středověkých
počátků křesťanství na Moravě až do současnosti.
Hlavní důraz je kladen na starší kláštery, jejichž pře-
vážně gotické a barokní areály jsou podstatnou částí
našeho kulturního dědictví. Stručně jsou zmíněna
důležitější správní a sezónní sídla a některé neúspěš-
né pokusy o založení. Překvapující je však počet kláš-
terů a řeholních domů vybudovaných v posledních
dvou stoletích. Encyklopedie proto přináší výběr více
než stovky těch, které patří k historicky či architekto-
nický nejzajímavějším.

Z Jesenicka je pozornost věnována Bílé Vodě - býva-

lá piaristická kolej s kostelem Navštívení P. Marie,
poté provinční dům chudých školských sester Naší
Paní a bývalé filiální domy chudých školských sester
Naší Paní s rodinnou hospodyňskou školou sv. Anny;
v Javorníku se připomíná bývalý filiální dům sv. Hed-
viky chudých školských sester Naší Paní s klášterními
budovami. Historii jesenického bývalého konventu
vořilek s kaplí Srdce Ježíšova zpracovala B. Tinzová,
ředitelka Státního okresního archivu Jeseník. Zcela
nové informace najdeme o pokusu biskupa Schaff-
gotsche založit r. 1762 v Javorníku nebo Jeseníku
hospic kapucínů a o iniciativě Lazara Michaela z Wi-
mmersbergu založit r. 1751 stejný hospic na svém
ondřejovickém statku při kapli P. Marie Bolestné
v Javorné. Vidnava je zastoupena bývalým filiálním
domem boromejek s klášterními školami a kaplí.

Publikace je vybavena znaky, půdorysy a situační-
mi plány, historickými vedutami a dobovými či sou-
časnými fotografiemi. Kupř. výřez z mapy piaristické
řádové provincie s pohledem na barokní komplex
v Bílé Vodě je v naší regionální literatuře takřka ne-
známý.

Gulich, Rudolf:
Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu. L. Marek, Brno 2002. 96 s.

Přednáška prof. Gulicha na Husítské teologické fakultě UK vyvolala velkou odezvu. Proti paušalizujícím stanoviskům ukazuje, že ne všichni sudetští Němci byli nadšeni Hitlerem a nacismem. Po příliš strohém obecném úvodu následují životopisy kněží a laiků - mučedníků a sestry Restituty (vl. jménem Helena Kafka, nar. 1894 v Husovicích u Brna), jediné jeptišky odsouzené za třetí říše k smrti a popravené r. 1943. V r. 1998 byla papežem Janem Pavlem II. bla-

hoslavena. Krátce jsou představeni v Sudetech působící kněží, kteří přišli o život v koncentračních táborech, ve vězení, jakož i ti, kdo věznění přežili. Nejsou zde zmiňováni ti, kdo byli „pouze“ sledovaní a pronásledovaní. Zaznamenány byly pouze případy „zákazu pobytu v župě Sudety - Gauverbot“. Z Jesenicka zde najdeme bělovodského faráře Aloise Starkera, zlatohorského děkana Vinzenze Braunera a javornického faráře Karla Latzela.

Larisch, Jan: Pronásledování katolické církve v době nacistické okupace na území ostravsko-opavské diecéze. Ostrava 2005. 44 s.

U příležitosti 60. výročí konce 2. světové války myslila církev na své kněze - nekanonizované mučedníky. Teritoriální vymezení chce úmyslně dát nové ostravsko-opavské diecézi (vznikla až 1996) do vinku připomínku kořenů její vlastní historie. Autor v 1. části nastínil základní obrysy - principy vztahů mezi katolickou církví a nacismem jak na úrovni obecné, tak na konkrétní situaci nacistického Německa, včetně později po Mnichovu připojených území, což vyvolalo emigrační vlnu do českého vnitrozemí. Týkalo se to i 35 farářů a 30 kaplanů. Druhé období perzekuce začalo s počátkem války, i kněží se týkaly zatýkácí akce Gitter a Albrecht, zaměřené proti inteligenci. O počtu takto pronásledovaných - duchovních v sudetské župě, vládní obvod Opava se autor odvolává na Zimmermannovu knihu Sudetští Němci v nacistickém státě (2001).

Z perzekuce kněží německé národnosti věnoval pozornost V. Braunerovi ze Zlatých Hor, který zde byl

po smrti ve vyhnanství - nakonec pohřben (nikoli v Jeseníku). Faráře A. Starkera z Bílé Vody autor jen zmínil. Z umučených kněží čsl. Těšínska připomněl dr. L. Wrzola, profesora teologického semináře ve Vidnavě. Nejméně probádanou skupinou kněží jsou pak ti, kteří sloužili v německé armádě: 9 z nich zahynulo. Jejich seznam je uveden v příslušné kapitole a zcela nadbytečně ještě v příloze č. 3. Do přílohy č. 1 byly navíc vloženy dva biogramy rodáků z naší diecéze - blahoslavené M. A. Kratochvílové a kněze F. Chýlka.

Ze seznamu pramenů a literatury je patrné, že autor pracoval pouze s tištěnými přehledy, katalogy. Naprosto chybí prameny farních úřadů uložené v jednotlivých okresních archivech. Perzekuovaných kněží bylo totiž daleko více, jen na Jesenicku byla řada z nich vyhoštěna. Můžeme konstatovat, že tato práce je vodítkem pro další výzkum.

Graw, Julius: Die Stadt Zuckmantel/ Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Verlag Günter Runge, Cloppenburg 2004. 100 s.

V německé krajanské literatuře vycházející ve SRN takřka nenajdeme informace o podílu nacistů mezi československými Němci (termín pro státoprávní postavení *de iure*), resp. sudetoněmeckým obyvatelstvem ČSR (*de facto*) na likvidaci Československa. Až

na výjimky začíná „jejich“ historie r. 1945. S pokusem o vyplnění tohoto bílého místa přišel J. Graw, který shrnul všechnu dosavadní dobovou i tzv. Heimatliteraturu a zejména novinové příspěvky. K dispozici měl i některé školní, obecní a farní kroniky ze sledo-

vané oblasti. Nejprve se vyjádřil ke vzniku sudetoněmecké mentality po 1. světové válce, tedy k fenoménu, který česká historiografie stále přehlíží. Zmínil se i o krvavé demonstraci r. 1920 ve Zlatých Horách. Největší část knihy věnoval podzimní krizi 1938, paramilitaristickým akcím na Zlatohorsku, vzniku a nasazení freikorpsu a sudetoněmeckému převratu. Všechny události jsou dokumentovány velkým množstvím fotografií a poštovních celistvostí opatřených

kupř. příležitostnými razítky s hákovým křížem a textem typu „osvobozené sudetoněmecké město ...“. Autor věnoval pozornost i návštěvě Hitlera ve Zlatých Horách a procesu jeho zbožštění, stejně jako roli K. Henleina. Jedna kapitola patří i protinacistickému hnutí Rote Wehr. Kniha přináší jak pozitivistickou metodou seřazená fakta, tak naznačuje roli tisku při ovlivňování veřejného mínění ku prospěchu nacistu.

Migała, Mariusz: Uzdrawisko Bad Ziegenhals (Glucholazy) na tle pobliských kurortów w XIX oraz i połowie XX wieku i jego znaczenie dla rozwoju lecznictwa na Śląsku. Oficyna Wyd. Politechniki Opolskiej, Opole 2003. 183 s.

Literatura o lázeňství je velice bohatá. Týká se však ponejvíce Dolního Slezska a Kladska, Opolské Slezsko bylo doposud opomíjeno. Tento stav měla odstranit recenzovaná práce. První kapitolu autor věnoval rozvoji polského lázeňství, ale nezmínil se zde o lázních ve Slezsku a Kladsku, jejichž činnost a metody zde používané nejvíce ovlivnily opolské lázně. Ve 2. kap. se věnoval rozvoji vodoléčby s hlavním zaměřením na V. Priessnitz, přičemž vyšel z novější české literatury (O. Grünner, M. Kočka, almanach k 200. výročí V.P.). Ve 3. kap. popsal dějiny 4 lokalit: Grabin (Grüben), Zdroj Henryka (Heinrichsbrunn), Trzebina (Wachtel-Kunzendorf) a Glucholazy (Ziegenhals). Rozšířil ji však o charakteristiku pátých lázní Gräfenberk (Lázně Jeseník), činných na území rakouského Slezska, které měly značný vliv na rozvoj lázeňství v Opolsku. Škoda že pro porovnání nebyla možnost zařadit sem i lázně v Dolní Lipové, které se nacházely nedaleko Gräfenberku a byly jeho konkurentem. Autor si totiž není jistý jejich existencí. Sice vzpomenu jejich zakladatele J. Schrotha, ale lázně situoval do České Vsi (!), místa Schrothova rodiště.

Výklad dějin slezského lázeňství končí momentem vzniku lázní v Glucholazech a na Gräfenberku. Jeho rozsah - dějiny Glucholaz od „stěhování národů“ (8,5 s.) a Jeseníku od ustoupení ledovce (4,5 s.) však není pro téma práce přínosem, spíše jde o možnost k hromadění chyb. Autor kupř. usoudil, že příčinou odchodu prvních obyvatel Glucholaz na přelomu 4. a 5. stol. byla „stará germánská láska do putování“ (s. 53),

na jiném místě (s. 62) čteme, že ve 14. stol. byli obyvatelé Jeseníku rozděleni do tří okresů a že v tomto městě bylo 12 far. V obou případech jde o záměnu města se starým nízkým knížecím biskupstvím. Všechny tyto omyly jsou ničím oproti tvrzení, že pruským králem v r. 1742 byl František Ludvík (s. 57).

4. kap. pojednává o provozu samotných lázní v těchto lokalitách. Sanatorium Altwater na snímku (s. 91) je chybně situováno na Gräfenberk. Kuriózně zní i název Mor.slezského sudetského horského spolku uváděný anglicky - zdá se, že se autor nepřilíš orientuje v němčině a některé informace převzal z anglického resumé v almanachu k 200. výročí Priessnitzova narození. Evidentně polskému čtenáři je věnován převzatý text P. Szymkowicze o polských emigrantech v Jeseníku.

Největší pozornost je věnována lázním v Glucholazech (celá 5. kap.). Autor připomněl i místní atrakce, jako chatu Rudolfsheim na Biskupské kupě, která ovšem zanikla. Překvapivě pak chybí zmínka o německé mládežnické chatě pod Biskupskou kupou z 30. let, která stojí doposud.

V 6. kapitole je pojednáno o příčinách úpadku lázeňství ve slezském Opolsku, k nimž patřil nedostatek odpovídající infrastruktury a nabídky společenského vyžití pro pacienty. V případě Glucholaz i jednostranné zaměřením na Kneippovy metody. V poslední kapitole autor nastínil pokusy o obnovení lázeňství v Glucholazech po 2. světové válce.

M. Dziedzic

Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference 18. - 20. dubna 2002. Univerzita Karlova, Praha 2003. 242 s.

O tom, že se vlastně jako dva sousedící státy takřka neznáme, vypovídají výzkumy vzájemného stereotypního vnímání Čechů a Poláků. I to byl důvod svolání konference, jejíž výsledky shrnul D. Hrodek ve sborníku. Najdeme zde zajímavá srovnání historické tradice, kupř. na díle Sienkiewicze a Jiráska. Zásadní statě jsou ve 3. oddíle, který je věnován problematickým česko-polským vztahům ve 20. století - limity cestovního styku, vztahy českých a polských vojáků za 2. světové války zatížené československým posto-

jem k SSSR, téma čs. polské konfederace v názorech domácího odboje. Naopak pozitivní sblížení lze zaznamenat v setkávání představitelů čs. a polské opozice na státních hranicích v letech 1978 - 1989, zejména v Krkonoších. První obnovena schůzka na reprezentativní úrovni obou opozičních hnutí se symbolicky uskutečnila 21. 8. 1987 na Borůvkově hoře v Rychlebských horách (nikoli Jeseníkách, jak píše P. Blázek, s. 192).

Studia iuvenilia MMIII. Sborník studentských prací. Ostrava, Ostravská univerzita 2003, 248 s.

Jak již název napovídá, sborník *Studia iuvenilia* představuje soubor příspěvků nejmladší generace historické obce. Ústřední myšlenkou vydavatele byla snaha dát možnost studentům vyzkoušet si v praxi všechny stránky historikovy práce, od vlastního výzkumu až po přípravu publikace. Základ tvoří osm studentských prvotín, představených na studentské vědecké konferenci katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity konané v říjnu 2003. Zbylé dva příspěvky zazněly na celostátní studentské vědecké konferenci v Pardubicích v prosinci 2004.

Z charakteru sborníku vyplývá, že přináší příspěvky širokého časového spektra od vrcholného středověku po soudobé dějiny. Jeseníckého regionu se úzce dotýká příspěvek Lenky Králové o životě a díle moravského církevního historika, archiváře a znalce dějin

Jesenicka Rudolfa Zuberu. Autorka čerpala nejen z dosud nevyužitých archivních pozůstatostí, uložených ve Státním okresním archivu v Jeseníku, ale také z rozhovorů se Zuberovou manželkou Renátou Müllerovou, což práci nesporně obohatilo.

Všechny uveřejněné studie se vyznačují velmi slušnou vědeckou úrovní a obsahují jak nezbytný poznámkový aparát, tak cizojazyčná resumé. Velmi povedená je grafická podoba sborníku, který je doplněn deseti perokresbami tematicky se vztahujícími k uveřejněným studiím. Součástí sborníku tvoří kompaktní disk s fotografickými přílohami. Sborník *Studia iuvenilia* dle mého názoru zcela splnil svůj účel a poskytnul mladým autorům dobrý vstup na pole prezentace výsledků své práce.

P. Popelka

Sluneční hodiny na pevných stanovištích. Ed. M. Brož. Academia, Praha 2004. 404 s.

Do konce 80. let 20. stol. u nás chyběla evidence slunečních hodin, které jsou v jiných zemích považovány za kulturní památky. Na základě několika diplomových prací mapujících hodiny v ČR a knihy vydané na Slovensku vyšel katalog 2094 slunečních hodin na pevných stanovištích, který je vedle tištěné

verze šířen i na přiloženém CD-ROMu. Na území okresu Jeseník se nacházejí sluneční hodiny na kostelech v Bernarticích, Domašově a Javorníku, na kapli v Horních Hošticích a dvoje v Jeseníku: J. Hory 1020 a na budově tzv. Hradu (nikoli na „pavilonu Priessnitz“). Kniha překračuje prostý výtčový katalog

jak obecnými studiemi o slunečních hodinách, doprovázenými bohatou obrazovou přílohou, tak populárními kapitolami na téma Co jste o slunečních hodinách nevěděli či Naše nejpozoruhodnější hodiny. Do-

mácí kutilové zde najdou i návod, jak si sluneční hodiny vyrobit. Knihu doprovázejí rejstříky, slovníček, odkazy na internetové stránky celého projektu či jednotlivé konstruktéry slunečních hodin.

Mlčák, Leoš: Zvony na Šumpersku a Jesenicku. Národní památkový ústav, Olomouc 2004. 148 s.

Na základě jak terénního, tak archivního průzkumu na území dnes již zaniklého okresu Šumperk byl vytvořen chronologicky uspořádaný katalog 81 dochovaných zvonů do roku 1870, který tvoří první část knihy. Zvláště Jesenicko je z kampanologického hlediska zajímavé se svým specifickým teritoriálním a historickým postavením, kde se uplatnili slezští zvonaři z Vratislavi, Nisy, Kladska a Svídnice, vedle dominujících olomouckých zvonařů. V komentáři ke katalogu najde čtenář řadu zajímavostí, shrnutých i v tabulkách (průměr věnců, proveniencce, způsob datace, písmo a jazyk, plastická výzdoba). Z Jesenicka najdeme tyto lokality: Vlčice /1497/, Velké Kunčice /1511/, Vidnava /1514/, Javorník /1524, 1616, 1755, 1832/, Bílá Voda /1727/, Dolní Domašov /1728/,

Jeseník /1737, 1767/, Kobylá /1789/, Stará Červená Voda /1796/, Dolní Údolí /1808/, Salisov /1818/, Žulová /1826/, Ondřejovice /1832/, Bernartice /1832/, Rejvíz /1845/ a Skorošice /1847/.

Druhou část práce představuje rekonstrukce původního vybavení zvony v jednotlivých obcích z let 1771-1993. Údaje jsou seřazeny abecedně a obsahují odkazy na použité archivní prameny a literaturu. Jde o velice cenné svědectví, protože většina zvonů byla v minulosti zničena požáry a válečnými událostmi. Mimořádně velké ztráty starých zvonů způsobily obě válečné rekvizice, uskutečňované na Jesenicku zvlášť drasticky. Práci doplňuje rejstřík zvonařů činných v regionu a jejich zjištěná díla. Závěr knihy pak tvoří bohužel jen výběrová fotografická příloha.

Reinelt, Herbert - Havelka, Jan - Babnič, Ján: Moravsko-slezský sudetský horský spolek. Encyklopedie na pokračování, 12/01 Historie turistiky. KČT 2005. 16 s.

Brožura byla vydána k vlastivědné soutěži o odznak „Historie turistiky v Česku“, přičemž má stejnou podobu jako encyklopedie z edice Památky vydávaná plzeňským nakladatelstvím Fraus. Obsahuje stručnou historii spolku, představuje město Jeseník - původní sídlo spolku a jeho vůdčí osobnosti, jakými byli E. Rudolph, J. Ripper, A. Kettner a F. Peschel. Poté následuje charakteristika 5 objektů postavených spolkem MSSGV: Jiřího chata na Šeráku, věž na Zlatém chlumu, Liechtensteinova chata na Králickém Sněžníku, rozhledna na Pradědu a horská chata Paprsek. Škoda, že historie těchto objektů je vylicena jen do

r. 1945. Brožura obsahuje mnoho barevných ilustrativních fotografií, zhlédneme i titulní list spolkového časopisu Altvater z r. 1928, kdy se v Jeseníkách konal I. německý turistický sraz v ČSR. Vedle podmínek získání odznaku je zde i praktická část: mapa se 26 lokalitami a k nim jsou přiřazeny jednotlivé objekty a kontrolní otázky. Zaráží, že i přes upozornění neopravili autoři tvrzení nejmenovaného překladatele, že J. Ripper byl „c.a k. přednostou okresního úřadu ve výslužbě“; ten zaměnil Ripperovu vojenskou hodnost hejtmana za politickou funkci!

Svobodová, Iva: Sochařské portréty z Jesenicka. Diplomová práce. VUT - fakulta výtvarných umění, Brno 2005.

Autorka si za téma své diplomové práce zvolila oblast, která stále čeká na své uměnovědné zpracování, pomineme-li několik časopiseckých příspěvků vlastivědného rázu. Jesenicko totiž prošlo po r. 1945 vážnou politickou, demografickou a kulturní změnou. Celkovým odsunem obyvatel německé národnosti a následným neúplným dosídlením lidmi z prakticky celého Československa, ale i Rumunska, SSSR a Řecka došlo k naprosté diskontinuitě jevů, což se projeví i ve vztahu k uměleckým a historickým památkám. V rámci procesů „odgermanizování“ kraje a konfiskací byly existující sochařské dílny zrušeny, umělecká díla zničena či rozchváčena. Obdobný osud potkal řadu volných pomníků a funerálních plastik. Byl kupř. z ideologických důvodů ničen pomník na padlé z 1. světové války, odstraňovány pomníky T. G. Masaryka, ale i z „revolučního“ nadšení likvidovány pomníky Goetheho a Schillera. Jména sochařů z Jesenicka byla až na výjimky (J. Obeth) zamlčována a zapomenuta, čemuž napomohl nezáměr nových obyvatel kraje o jeho historii.

Až po pádu socialismu v 90. letech se obnovil zájem o kulturní a umělecké dědictví Jesenicka bez ohledu

na jeho národnostní složení před r. 1945. Do tohoto kontextu spadá i předložená práce Mgr. Ivy Svobodové, která musela nejprve shromáždit ne příliš početné zprávy o dílech, která jí z tvůrčího pohledu zaujala. Tato heuristická práce, spočívající jak v časově namáhavém studiu literatury a pramenů ve Státním okresním archivu Jeseník, tak přímo v terénu, se stala základem nikoli pro uměnovědnou studii, ale spíše pro autorčino uvědomění si geografického a historického kontextu vlastní umělecké tvorby. I takto mají informace zde shromážděné v I. až IV. kapitole značnou vypovídající hodnotu.

V kapitole Galerie portrétů se autorka soustředila na 13 portrétů z dílen jesenických sochařů - jejich vizuální představení se snažila doplnit slovním komentářem s využitím komparativní metody (Priessnitz, Masaryk). Tam, kde neměla možnost srovnání, bohužel ustoupila od pokusu o výklad díla (Portrét Melzerové, Mendel, Goethe), ačkoli pro ni nebyl tak obtížný, jak ukázala na jiných, jí po umělecké stránce bližších portrétech (Utrpení, Stifter). V části věnované vlastní tvorbě převažuje pochopitelně vizuální stránka jejího díla nad uměnovědnou reflexí.

Baubérot, Arnaud: Histoire du Naturisme. Le mythe du retour á la nature. Presses Universitaires de Rennes, Rennes Cedex 2004. 352 s.

Naturismus, směr hlásající návrat člověk k přírodě, se zrodil ve Francii. Měl však mnoho kořenů i dalších cest rozvoje, z nichž nám zůstal v povědomí jen nudismus. Dr. Baubérot ve své práci přinesl jejich typologický i chronologický přehled. Nejprve konfrontoval naturismus s pozitivisticky chápanou medicinou a nástupem vitalismu. Za zakladatele tohoto směru považuje V. Priessnitze, který překročil pouze módní filozofování a objevil samotné lidské tělo v jeho nahotě a celistvosti nejen jako objekt lékařského zájmu, ale i jako subjekt, tj. samotný uzdravující princip. Tuto kapitolu doprovázejí grafické ukázky Priessnitzových léčebných postupů. Sledovav Priessnitzovy úspěchy, objasnil autor počátky vodoléčby v Němec-

ku a ve Francii. V dalších kapitolách popsal vliv naturismu na hygienu, kupř. působení Kneippových metod ve Francii, nástup vegetariánství v tzv. „Belle Époque“, ale i na základě důrazného pronikání silně individualistických směrů (kupř. anarchismu) na přelomu 19. a 20. stol. jeho dílčí modifikace. Odhalil i různé mýty, které se na původní naturismus nabalily. Podle autora to je nejzřetelnější ve vztahu k teosofii, spiritualismu a okultismu. Poslední kapitolu věnoval naturismu v pojetí využívání volného času v době mezi dvěma světovými válkami, tedy především nudismu. Upozornil též na zákonitě „zvlgarizování“ pohledu na lidské tělo.

Veselý, Josef: Kterak ... aneb (první) půlkopa, tj. plná třicítka míst a příběhů z české, moravské a slezské minulosti, a to slavné i neslavné. Nakl. Titanik, Praha 2005. 280 s.

Výpravná publikace nese všechny znaky vysoce kvalitní populárněvědné literatury. Na životních příbězích osob známých i zapomenutých vykládá autor bez jakéhokoliv ideologizování a stranění českou historií. Zkušený redaktor Čs. rozhlasu vládne především jazykem. Již prvními slovy vtáhne čtenáře do příběhu a s nadhledem, moudře i vtipně zároveň ho provází osudy praotce Čecha, skladatele Ryby, nejslavnějšího z Chodů Jana Sladkého Koziny, krále Václava III., sv. Zdislavy, cestovatelů Paclta a Eskymo Welzla, loupežníka Babinského, vojevůdců Jana Žižky a Al-

brechta z Valdštejna ... K nim přiřadil i postavu sedláka Priessnitze, který „zčistajasna poznal, že voda léčit umí“. Kombinace legendy s rečí dokumentů, přetavená do lehkého autorského stylu, osvětlující sloupky po stranách hlavního textu (kupř. o léčebné metodě V. Priessnitze či vztahu oficiální vědy a lékařství k ní), dobová vyobrazení i barevné snímky dnešních lázní každému čtenáři vyjeví to, co sami v Jeseníku ještě neumíme ocenit a „prodat“, že Priessnitz je totiž stále mimořádně inspirující osobností.

Se skřítkem okolím Pradědu. Průvodce. ACTAEA, společnost pro přírodu a krajinu Správa CHKO Jeseníky 2005. 36 s.

Průvodce po nově otevřené stezce Národní přírodní rezervace Praděd je určen nejen dětem, o čemž by svědčila komiksová postava skřítky, omalovánky a křížovka, ale vlastně každému návštěvníku hor. Proto po představení tras pomocí piktogramů a možností občerstvení a ubytování následují pasáže „Co správný návštěvník v okolí Pradědu neprovádí“, „Práva návštěvníka“ a „Jak si hory užít a ve zdraví přežít“. Jak

prosté, jen se jimi řídit! V netradičním průvodci je řada zajímavostí z historie, botaniky atd. podaná stručně, výstižně, např. rubrikou „Víte, že ...?“ se zněním otázek z tabulí naučné stezky a s odpověďmi na ně. Přečteme si zde i reportáž z výletu na Praděd r. 1883. Graficky vkusně řešenou brožuru provází řada historických pohlednic i soudobých fotografických záběrů.

Jesenické prameny a pomníčky (výběr). Město Jeseník 2004.

Unikátní soubor pramenů a pomníků v oblasti nad lázněmi Jeseník je díky badatelskému i pracovnímu nasazení studentů, „brontosaurů“ a dalších zainteresovaných stále navštěvovanější lokalitou nejen lázeňskými hosty. Protože od vydání brožur V. Mazury a G. Krauseho uplynulo drahně let, neměli turisté doposud žádného průvodce po pramenech. Alespoň zá-

kladní informace spolu s mapkou nyní získají ve skládáče, jež vznikla na základě práce SOČ Lukáše Němčíka. 18 pomníčků a pramenů je zobrazeno na současných a pro srovnání i na dobových fotografiích. Skládačku zpracovalo Jesenické nakl. JENA Šumperk. Vytknout se jí dá nepečlivá jazyková korektura a problematické počítačové zalámání textu.

Poskytovatelé sociálních služeb na Jesenicku. Triáda, Jeseník 2004. 16 s.

V rámci komunitního plánování zpracovala skupina Triáda pro odbor sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Jeseníku přehled poskytovatelů sociálních služeb. Nejvíce jsou zastoupeny nestátní neziskové organizace nabízející pomoc - od azylových domů, přes chráněné dílny, denní stacionáře, domy na půl cesty, sdružení přátel integrace postižených dětí po domy pokojného stáří. Druhou skupinu tvoří kupř. ústavy sociální péče a domovy důchodců, je-

jichž zřizovatelem jsou Krajský úřad Olomouckého kraje a samosprávné orgány. Každý subjekt je popsán podle pevně stanoveného rámce: cílová skupina, popis služeb, kontakty. Většina je doprovázena fotografií dané lokality či ukázkou činnosti. Výstižná barevná obálka s podzimním motivem je doplněna mapkou okresu, počítačově podivně ořezanou fotografií jesenické radnice a adresářem všech zmíněných institucí.

Zamki i pałace Euroregionu Pradziad. Zámky a hrady Euroregionu Praděd. Red. A. Dereń. Prudnik 2005. 140 s.

Je sympatické, když se vám do ruky dostane materiál, který prakticky upomene, že Česko a Polsko jsou v Evropské unii. Státní hranice by již neměly být překážkou nejen pro turisty. Právě jim je určeno několik produktů, které můžeme doporučit i našim čtenářům. Euroregion Praděd (se sídlem v Prudniku a Vrbně p. Prad.) řídí v rámci příhraniční spolupráce program „malých projektů“. K nim se řadí vedle spousty kulturních a sportovních setkání i publikace. Čtyřjazyčný průvodce po slezských hradech a zámcích od Sovince směrem na sever po Opole a Břeh je především skvělým vizuálním lákadlem. První část knihy tvoří vesměs kvalitní barevné snímky jedno-

tlivých staveb, stavebních detailů, sbírkových předmětů či heraldických památek. Pěkná grafická úprava a minimální popisky jsou tím, co turista nejprve vyžaduje. Druhá textová část pak přináší bohatější informace doplněné o seznam doporučené literatury, až na 2 knihy polské. Na české zdroje odkazuje seznam internetových adres. Na dalších 62 zajímavých objektů, z nichž 6 již bohužel neexistuje, upozorňuje fotografický index. Je chvályhodné, že skupině polských autorů vyšla vstříc muzea v Bruntále, Krnově a Jeseníku (i se zdejšími archivy). Škoda jen, že se nenašel nikdo, kdo by provedl redakci českého překladu.

Góry Opawskie. Mapa turystyczna aktualizowana w terenie. 1:40 000. Studio Plan, Wrocław 2005.

Orientaci na polskou turistickou klientelu lze znamenat i u vydavatelů map, a to jak na české, tak polské straně. Vratislavské vydavatelství Plan připravilo mapu Opavských hor - včetně české části pod názvem Zlatohorská vrchovina s dominantou Biskupskou kupou. Mapa zahrnuje celkové území jižně na přímce Bělá pod Pradědem - Město Albrechtice, na severu Vidnava - Prudnik. Autoři do mapy zanesli informace o místech, která by měli Poláci navštívit, na základě ověření v terénu. Nalezneme tam tedy pom-

níky padlým z 1. světové války, pinky, westernové městečko, ruinu hutě (hamru), skládku pevného odpadu (!), kamenolomy a jiné zajímavosti. Přehledné texty v polštině na rubu mapy doprovázejí barevné fotografie. Zvláště vydařený je panoramatický snímek z rozhledny na Biskupské kupě s názornými popiskami viděných míst. Nechybí ani upozornění na atrakce a internetové stránky měst, kde lze získat další informace.

Joanidis, Sotiris: Hřbitovy Zlatohorska. RULA, Rejvíz 2005. 66 s.

Když autor sbíral materiály pro své „zlatohorské letopisy“, narazil na řadu nesrovnalostí ohledně určení sochařských děl na zlatohorském hřbitově. Na základě archivního průzkumu se mu podařilo nejen určit autora hrodek Försterů (E.Kaps), ale lokalizovat i poslední místa odpočinku řady slavných osobností města Zlaté Hory. Dějiny hřbitova pak dovedl až do současnosti, takže vyniklo cílené plundrování kvalitních

hřbitovních náhrobků za socialismu. Doplněním o stručnou historii a popis hřbitovů v Horním Údolí, Dolním Údolí, Ondřejovicích, v Salisově a na Rejvízu (včetně Ruského hřbitova) vznikl pomyslný průvodce po těchto místech. O zamýšleném účelu brožury vypovídá i polské a německé resumé. Knihu svými kresbami doprovodil Josef Šmoldas.

Kautsch, Lothar - Reinel, Gustav - Kutzer, Josef: Zuckmantel und sein Gerichtsbezirk. Ein Bildband von Land und Leuten. Bietigheim-Bissingen 2004. 224 s.

Práce členů krajanského spolku Heimatgruppe Zuckmantel e.V. je cenná především sebráním bohatého obrazového materiálu doprovázeného stručnými popiskami. Na starých pohlednicích se představuje město a jeho okolí ležící v bývalém zlatohorském soudním okrese. Výběrově jsou zařazeny snímky dokumentů a fotografie ukazující pracovní činnost i běžný život obyvatel. Záběry ze současnosti poukazují hlavně na devastaci měst a vesnic po roce 1945. Stejnou metodou jsou zachyceny v samostatných oddílech kostely a kaple, sanatorium, hotely a hostince. Zvláštní fotokroniku zde mají osobnosti, spolky a ukázky významných událostí. Další celky jsou věnovány jednotlivým lokalitám: Skřivánkov a Rožmitál, Biskupská kupa, Edelštejn, Heřmanovice, Ondřejovice, Horní a Dolní Údolí a Rejvíz. Překlad textu dr. Schenkové z Opavy o slezské sochařské rodině Kutzerů doprovázejí fotografie jejich děl i mimo Zlatohorsko. Pro vlastivědné bádání o Zlatohorsku je

knihou značným přínosem pro mnoho dosud nezveřejněných, resp. našemu čtenáři nedostupných snímků budov, ulic a krajinných partií. Cenné jsou dobové záběry zdejších obyvatel při žních, dožínkách, při loučení se zvony zrekvírovanými za obou válek a při vítání Henleina a Hitlera ve Zlatých Horách.

Problémem knihy je její nevyváženost - ačkoli je dovedena až do roku 2004, chybí zde fotografie novostavby poutního místa P. Marie Pomocné, provozuschopná rozhledna na Biskupské kupě i vkusná moderní architektura. Jak je zejména z textů G. Reinelta patrné, jde o zlý úmysl revanše. Již zařazení Zlatých Hor do jakéhosi „Sudetského Slezska“ v úvodní kapitole o tom vypovídá! K protičesky motivovanému výkladu roku 1938 (s. 110-111) na druhé straně naprosto chybí jakékoliv odsouzení nacismu, naopak říjen 1938 byl pro autora „*der Oktober mit der Befreiung aus zwanzigjähriger tschechischer Knechtschaft und Drangsalierung*“ (s. 159).

Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, Ostrava 2005. 1. díl (A-M), 588 s., 2. díl (N-Z), 488 s.

Autorský kolektiv pod vedením profesorů Ostravské univerzity Lumíra Dokoupila, Milana Myšky a Jiřího Svobody připravil dvousvazkovou encyklo-

pedii zahrnující dnešní České Slezsko a část Moravy s nutnými přesahy i přes tuto „hranici“. Právě tyto přesahy činí čtení zajímavé, najdeme zde záležitosti

jak zakotvené v minulosti, tak postihující žhavou současnost. Hesla encyklopedie jsou rozdělena do tří druhů - na hesla osobní, místní a věcná. Uvědomíme-li si jakousi marginálnost Jesenicka v takto široce poja-tém celku, musíme konstatovat, že je zde významně zastoupeno. Z hesel osobních jmenujme skladatele J. Brossmanna, K. Dittersdorfa, O. Bednarčíka, herce J. Navrátila, R. Rittnera, P. Vaňka. Výrazně jsou zastoupeni spisovatelé: V. Heeger, H. Honheiser, R. Mayer-Freiwaldau, F. K. Mohr, W. Müller, R. Ohlbaum, G. Parg, A. Peter, L. Rochowanski, H. Teichmannová, J. Zedlitz; ze současných tvůrců se sem dostali jen M. Kubíček a překvapivě i autodidakt J. Dubiel. Mezi výtvarnými umělci dominují pochopitelně sochaři E. Kaps, Ch. Keller, Kutzerové, J. Obeth, P. Stadler, H. Schwathe; malíře reprezentují F. Gesierich, Z. Janáček, Templerové, W. Paupie, A. Willmann. Jsou zastoupeni i architekti, s jejichž díly se na Jesenicku setkáme: Bauer, Deininger, Krauss a Englisch. Z vlastivědců a historiků dostali prostor R. Zuber, F. Peschel, J. Pfitzner, H. Weinek a A. Drechslerová - jestliže redakce v heslech jen konstatuje a vzdává se hodnocení, v tomto případě zcela správně u tří posledně jmenovaných poukazuje na jejich nevědecké, nacionalisticky motivované závěry. O Z. Brachtlovi se pak dočteme pouze v dějinách archeologického bádání. Z podnikatelské sféry zde najdeme Raymanny (již ne Regenharty) a V. Priessnitze - jeho biogram je mírně rozpačitý: jeho politické přesvědčení r. 1848 a falešný odhad jeho jmění jsou údaje spíše zavádějící. Více by o něm vypovídaly počty

lékařů, kteří u Priessnitze studovali, a stovky knih, které o něm a jeho vodoléčbě byly napsány, resp. desítky pomníků, které mu byly postaveny. Opomenuta zůstala i informace, že lázně fungují dodnes, jak tomu je u lázní v Dolní Lipové, které jsou popsány v hesle *Lázně a lázeňství*. Hesla mapující dějiny a význam určitých lokalit zahrnují Mikulovice, Javorník, Jeseník, Vidnavu a Zlaté Hory. Výrazně chybí Bílá Voda, o níž je zmínka jen v souvislosti s piaristy; velice postrádáme cokoli o internaci řádových sester.

Z institucí je Jesenicko zastoupeno Státní odbornou školou pro zpracování kamene v Supíkovicích, Státním okresním archivem Jeseník a Vlastivědným muzeem Jesenicka. Další informace o Jesenicku obsahují věcná hesla, která jsou největším přínosem této encyklopedie, jmenujme za všechna: *Čarodějnické procesy, Hudba na Jesenicku, Mincovnictví, Nástrojářství a varhanářství, Peněžnictví, Poutní místa, Sochařství gotické, Školství střední, Zámecké kapely a divadla*. Je pochopitelné, že bychom tam rádi viděli více informací o Jesenicku: poměrně málo jsou zde zastoupeni kněží, kupř. chybí J. Pavlík z Rejvízu. V hesle Nouzovky chybí ve výčtu Vidnava, Javorník a Zlaté Hory. Do tak rozsáhlého díla se vloudí i chybičky: J. Schroth se nenarodil v Jeseníku a Obeth nevytvořil Jubilejní pomník V. Priessnitze v lázních. Vedle sešitového Biografického slovníku Slezska a severní Moravy má tak veřejnost v ruce další příručku rehabilitující minulost našeho Slezska a co z ní zůstalo dodnes živého.

Knopp, Tomáš: Předkládám na vědomí. Jesenicko 1945-1948. Edice Cesta ke kořenům. Základní článek Hnutí Brontosaurus Ještěř, Jeseník 2004. 342 s.

Titul je citací věty, kterou začínaly pravidelně zprávy o situaci v okrese Jeseník psané správcem Úřadu národní bezpečnosti okresu Jeseník Čápem pro nadřazené. Jde o jeden z mnoha archivních pramenů, kterými se autor knihy, Mgr. Tomáš Knopp musel zaobírat při práci na ní. Kniha nebude zřejmě patřit k těm, po nichž sáhne každý čtenář. Autor se totiž pustil neprošlapanou stezkou na hraně literatury faktu a historické studie. Navíc zvolil období, které je dosud - až na několik prací zaměřených převážně

monotematicky - polem neoraným: léta 1945 - 1948 na Jesenicku představují tvrdý oříšek pro kohokoliv, kdo se ponoří do studia historických pramenů. Celá kniha je členěna do kapitol chronologicky podle let. Uvozuje ji úvod, jenž v naprosté zkratce zasvěcuje zájemce do historie Jesenicka ve 20. století s malou retrospektivou do starších dějin. Končí 8. květnem 1945 a symbolicky otvírá dveře do autorem sledované doby.

Kapitola o r. 1945 je co do rozsahu nejjobsažnější

a představuje vcelku zdařilý pokus o vykreslení plastického obrazu Jesenicka těsně po osvobození. Již v ní čtenář pochopí, že se autor pokusil o propojení chronologicky řazených zpráv o dění v regionu s glosami z dobového tisku a z pramenů, jimiž se snažil odlehčit chmurný obraz doby, který suchá data vyvolávají. Všechny použité prameny důsledně uvádí v poznámkovém aparátu, což je z hlediska odborného přístupu velikým přínosem, byť na čtenáře z řad laiků to může působit někdy až rušivě. Je třeba si ale uvědomit, že jiný postup vzhledem ke zvolené formě nebyl možný. Od osvobození okresu se dostáváme ke správním a mocenským orgánům, přes jejich problémy a potíže dojdeme k bezpečnostní a politické situaci. Na ni pak navazují pasáže věnované opatřením proti německému obyvatelstvu s mnoha příběhy jednotlivců a připomenutím černých stránek tohoto období, tj. internačních či pracovních táborů pro Němce a počátků tzv. divokého odsunu s mnoha jeho přehmaty, ba i zločiny proti lidskosti. Zde je třeba vyzvednout snahu autora o objektivní pohled na problematiku. Využívá pramenů z obou protipólů, uvádí konkrétní příklady osudů příslušníků obou národností. Zařadil sem i hrůzné nálezy pozůstatků obětí pochodů smrti, které na konci války procházely Jesenickem. Pozorný a vnímavý čtenář nemůže podle mého názoru obvinít autora z jednostrannosti. Někomu se může zdát skutečnost, že se autor nerozpakuje uvádět konkrétní jména protagonistů ne právě lidsky přitažlivých událostí, neetická, ale pokud se nedokážeme čelem postavit ke konkrétním vinám svých předků, nemůžeme se vyrovnat s minulostí nikdy.

Ani další kapitoly z let 1946 - 1948 nevybočují ze zvoleného syžetu. Rok 1946 obsahuje především informace o řízeném odsunu a počátcích nového osídlo-

vání pohraničí. Velice zajímavým může být pro mnohé nástin sporů kolem česko-polských hranic či plastické podání průběhu parlamentních voleb a především předvolební situace na Jesenicku. Příliš optimisticky nevyznívají ani informace o stavu zdravotnictví a školství. Poněkud v lehčím tónu začíná líčení událostí r. 1947, zvláště pak boje kolem počestění názvů obcí a měst. Člověk si mané vzpomene na pověstné „puristy“ z dob národního obrození. Pak ale vyprávění znovu nabývá na vážnosti, což plně odpovídá hlavnímu tématu této kapitoly - tj. osídlování a všem problémům kolem něho; dopravní nedostupnosti, nedostatku v zásobování, alkoholismu a v neposlední řadě i rozmarům počasí. Zkrátka a dobře, začátek dvouletého plánu obnovy se v našich podmínkách vskutku nevydařil. A mělo být hůř: líčení událostí před neblahým únorem 1948 a hlavně v období po něm je dokladem konkrétních dopadů komunistické zvůle na obyčejné lidi mimo politická centra - velká města. Opět má čtenář možnost poznat řadu příběhů lidí, poctivých i těch, kteří z nové politické situace dokázali vytěžit vše, co se dalo.

Na závěr knihy jsou zařazeny samostatné kapitoly věnované lázeňství a kultuře. Úpadek proslulých lázeňských míst na Jesenicku jen dokresluje celkově málo potěšitelný stav života pohraničí v popisované době a ani pokus o odlehčení poukázáním na snahu o oživení kulturního a společenského života nových osadníků nevyznívá právě vesele, pokud máme možnost srovnávat s předválečným obdobím.

Knihy T. Knoppa je dobrým znamením blýskání se na lepší časy. Dosud takřka tabuizované období let 1945-1948 na Jesenicku se dočkalo prvního kroku k poznání.

Bohumila Tinzová

Jesenicko na stránkách periodik

Severní Morava

Do 89. svazku šumperského vlastivědného sborníku přispěl články týkajícími se Jesenicka Zdeněk Gába. Představil novou akvizici Vlastivědného muzea: vojenskou silniční mapu z let 1941 - 1942, která označuje tzv. průjezdní silnice určené pro vojenské přesuny. Přes naši oblast šly dvě silnice tohoto typu. V článku Kulovité útvary ve slezské žule je podán popis souvků nalezených v Supíkovcích a Kolnovicích. Autor příznivě hodnotí publikaci o zlato-

horském rudním revíru. 90. svazek zahajuje článek Petra Popelky Středověké komunikace na Jesenicku, který vyplňuje mezeru v historii Jesenicka shrnutím všech dostupných informací - dochovanými mapami (nejstarší z r. 1501), archeologickými nálezy a výkladem opevněných sídel. Vzpomínali jsme na doktora Rudolfa Zuberu, tak zní reportáž J. Balatkové ze setkání nad životem a dílem moravského církevního historika a archiváře R. Zuberu v jesenickém archivu.

Střední Morava

Vlastivědná revue Střední Morava 2004/19, vydávaná olomouckým nakladatelstvím Memoria, překročila u části věnované recenzím svůj vyměřený regionální záběr a vedle recenze na soupis legionářů - občanů a rodáků města Olomouce věnovala samostatnou pozornost i brožuře o legionářích okresu Jeseník. Rovněž posoudila periodika vydávaná malými regio-

nálními muzei - po bok Bruntálu a Prostějova se zařadil i sborník Jesenicko 5, který slovy recenzenta J. Karla „ukazuje, že vlastivědná literatura, ač se zdaleka menším okruhem čtenářů, by mohla být často políčkem politikařicímú dennímu tisku i politikům s minimem historického vzdělání.“

Vlastivědné listy

Periodikum Matice slezské v Opavě má v úvodním čísle již 31. ročníku článek Z. Gáby a M. Hanáčka o dvou nových bludných balvanech ve Slezsku: v Bo-

hušově na Osoblažsku a v Javorníku. Oba patří k největším bludným balvanům ve své oblasti - javornický váží 4,1 tuny a byl umístěn před kulturní dům.

Vlastivědný věstník moravský

Ve 3. čísle najdeme článek Petra Popelky Výstavba sítě státních silnic v Rakouském Slezsku v letech 1775-1846. Věnuje se zde silnicím budovaným novou metodou, které zaručují vyšší kvalitu jízdy, tzv. šosé. K nim patřila i výstavba Lomnické silnice vedoucí

z Olomouce přes Lomnici, Bruntál, Zlaté Hory a dále na Nisu. Na slezském území leželo 51,4 km silnice, její výstavba proběhla v letech 1841-1943. Recenzována je práce B. Tinzové Hydropat Josef Weiss a jeho synové.

Praděd

Letní číslo časopisu o přírodě a lidech Jeseníků převzalo do rubriky Z historie kraje z geografického magazínu Koktejl článek Zakázaná válka pojednávající o československo-polských vztazích na Jesenícku po r. 1945. Zejména na průběhu železniční trati Mi-

kulovice - Glucholazy - Jindřichov ukazují autoři - T. Knopp, T. Pigula a M. Pilch absurditu této malé „studené války“, která prozatím neskončila ani po vstupu obou zemí do EU.

Jeseník, město a lázně

V lednovém a únorovém čísle 2005 pokračoval 2. a 3. částí průvodce po rodinných vilách Raymannů, Regenhartů a rodů s nimi spřízněných Já mám ve Frývaldově tři domy ... autorky B. Tinzové. V 3. čísle přibyl do seriálu Kamenná kronika Jeseníku popis pomníku obětem čarodějnických procesů z let 1624-1684. Ve 4. a 5. čísle najdeme text J. Hradilové Sirotčí ústav v Jeseníku. V červnu pokračovala „kamenná kronika“ Morovým sloupem Nejsvětější Trojice,

v červenci si připomněla 130. výročí narození sochaře Paula Stadlera a v srpnovém měsíčníku našel čtenář historii putování Pramene U lva. Od září začal vycházet nový seriál Nostalgické náměstí aneb Na frývaldovském rynku. I v roce 2005 se na zadní straně obálky objevil seriál srovnávacích fotografií Co se zde změnilo?, od září monotematicky spojený s historií jeseníckého náměstí.

Reflex

Novinářka Petra Konrádová pobývala v jeseníckých lázních na léčení, a proto mohla napsat pro společenský časopis Reflex 15/2005 reportáž střizlivou, po-

učenou, z níž netrčí ani reklama, ani senzacechtivost. Priessnitze vylíčila jako zapomenutého „jeseníckého boha“, jehož duch v lázních stále žije.

Všudybyl. Časopis lidí a o lidech v cestovním ruchu

Všudybyl 2005 přinesl i pozvánky do našeho regionu. Nabídl seznam cyklobusů v Jeseníkách, představil Rejvíz a v rozhovoru se starostou Jeseníku ing.

Krátkým město a lázně. Texty doprovází řada ilustrativních fotografií J. Halamíčka.

Merkur Revue

Odborný časopis pro filatelii, numismatiku a notafilii (Brno 2005/3) přispěl k regionální vlastivědě článkem J. Klima Rekomandační razítka Cukmantlu ve Slezsku, které se používalo od r. 1842. Se zavedením denního razítka je poštmistr, v našem případě

poštmistrová Josefa Richterová otiskovala kuriózně do sebe, čímž zamotala filatelistům hlavu. Článek doprovázejí ukázky takto vypravených celistvostí.

Jesen, list jesenických lesů, vod a strání

Prosincové číslo 2005 interního časopisu Hnutí Brontosaurus Jeseníky (Základní článek Baobab) přineslo rozsáhlejší materiál na téma rekonstrukce Polského pramene na jeho prapůvodním místě, kde byl postaven již r. 1869 a přestavěn r. 1878, jak dokládá zápis nalezený v plechové krabičce při zemních pra-

cích. Na opravě Polského pramene se podílelo 46 dobrovolníků z celé republiky, ale i Finska a Belgie, kteří odpracovali přes 1044 brigádnických hodin. Madonu na pomník namaloval Boleslav Doboš ze Zlatých Hor.

National Geographik Česko

Redakce české mutace světoznámého časopisu National Geographik objevila Jesenícko. V říjnovém čísle 2005 zavítal Ivo Dokoupil na Rejvíz, aby se nechal po této lokalitě provést pastýřem Gillem a zdejším písmákem - S. Joanidisem. Autor reportáže vládne jak pěkným slohem, tak fotografickým okem,

i proto Rejvíz svou výjimečností vůbec nezaostává za Havajskými ostrovy, africkou Danakilskou pouští či Thajskem. Prozradíme, že se již zrodila reportáž o dalším koutu Jesenícka se svébytným geniem loci - o Bílé Vodě.

Krok

Úvodní ročník Knihovnické revue Olomouckého kraje referoval v čísle 2004/4 o IV. svatováclavském mezinárodním setkání v Bílé Vodě a Jeseníku s akcentem na téma semináře Slezsko a Jesenícko v literárním zobrazení. Ve 3. čísle 2005 najdeme recenzi

na práci Tomáše Knoppa Předkládám na vědomí. J. Glonek v ní oceňuje především autorův nadhled a věcnost, s nimiž - bez omezujících nacionalistických předpokladů - se vypořádá s tabuizovaným tématem.

Národní osvobození

Čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu a Československé obce legionářské přinášel cená svědectví o 2. světové válce, výpovědi pamětníků i aktuální obranné reakce vymezující se vůči politikům. V závěrečném čísle 2004/25-26 nalezneme přepis dokumentu z archivu JUDr. F. Vaška z Brna

týkající se činnosti četnictva při odhalování vyzvědačské skupiny čs. státních občanů německé národnosti v Bílém Potoce a Javorníku v letech 1934 - 1935. Šest vyzvědačů ve prospěch nacistického Německa bylo krajským soudem v Opavě odsouzeno k těžkému žaláři.

Altvater. Zeitschrift des MSSGV

Již 124. ročník časopisu potvrzuje objektivní tendenci, že historické zaměření na Jeseníky a Jesenícko je generační záležitostí. Mladí Němci dávají přednost „čistě“ turistice. Z tohoto pohledu tedy ubývá i počet článků o našem regionu. V 1. čísle (2005) najdeme připomenutí starých zvyků a díla básníka

J. von Zedlitz. 3. číslo přináší reportáž z oslav 120. výročí zpřístupnění supíkovických jeskyní spolkem MSSGV. V krátkých zprávách jsou přetištěny souhrny k článkům ze sborníku Jesenícko. Drobný příspěvek o Šeráku doprovázejí dvě dosud nepublikované fotografie. 4. číslo začíná reportážemi z turis-

tických výletů na Jesenícko. Zajímavá je vzpomínka na hudební reprodukce v Zrcadlovém sále Sanatoria Priessnitz. Několik tradičních školních fotografií tentokrát doplňují skvělé snímky hasičů ze Žulové a ze svěcení praporu Turnvereinu v Supíkovcích r. 1933. Gustav Krause upozorňuje na chyby, jichž se dopustili restaurátoři při obnově pozdněbarokní sochy Krista u Vysoké. Gernot Ludwig připravil článek o vystoupení známých herců Ch. v. Hagn a F. Beckmanna v lázních Gräfenberk r. 1844. V 5. čísle najdeme snímek místa posledního odpočinku básníka

Heimatbrief der Lindewiesner

První číslo čtvrtletníku 60, 2005/290 lipovských rodáků přineslo popis návštěv Jeseníků a Lipové. Zajímavá je vzpomínka tehdy sedmiletého chlapce P. Schillera na konec 2. světové války. 291. číslo se starým snímkem Vodní tvrže v Jeseníku na titulní straně obsahuje v další reportáži z cesty J. Spiegelvogela na Jesenícko cenné údaje o Antonínovu prameni (Anto-

Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse

59. ročenka krajského sdružení Vidnava - Velká Kraš má v rubrice Dějiny dva příspěvky: osobní vzpomínku A. Notzon na poslední válečný rok 1945 a referát D. Krömera Vidnavská muzea před r. 1945, který zazněl na V. svatováclavském setkání v Jeseníku - to je pak připomenuto fotoreportáží. Zasloužená pozornost je věnována odhalení pamětní desky

Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego

Do specializované ročenky 2004/24 přispěl pracovník muzea v Nise Krzysztof Pawlik původně zamýšlenou recenzí obou dílů knihy Rudolfa Zuberu *Osudy moravské církve v 18. století*. Ta se mu však k potěše čtenářů rozrostla o biografické údaje, přičemž se nevyhnul ani vylíčení potíží, které měl dr. Zuber s komunistickým režimem, i o osobní vyznání recenzenta. Důkladný výtah knih - první díl na čtyřech, druhý na šesti stranách - umožňuje polskému

V. Heegera na městském hřbitově v Opavě. Krista Voráčová zde představuje malířské dílo svého dědečka Aloise Bauchy z Vidnavy. Drobná vzpomínka nás zavede na Borůvkovou horu. Závěrečné číslo obsahuje pomyslnou „kamennou kroniku“: najdeme zde výzvu k zřízení Pomníku porozumění v Jeseníku a články o renovaci pomníku padlých za 1. světové války v Domašově, o hrobu prof. Josefa Ehrlicha a o Goethově lavici, dílu prof. Paula Stadlera, který zemřel před 50 lety.

nius-Quelle, 1934). Ve 292. čísle se připomíná 60. výročí mučednické smrti dvou bruntálských kněží z rukou nacistů. Mimořádnou dokumentární hodnotu má snímek svatebčanů na koních. Závěrečné číslo je věnováno 50. krajskému setkání lipovských rodáků v Ingolstadtu.

prof. Rudi Grimmému (1929-2004), čestnému občanu Vidnavy, v Domě partnerství. Je zde dále vidnavským starostou dr. M. Haderkou osvětlen projekt na přeměnu vidnavského semináře ve věznici. Z osobností ročenka zaznamenala vidnavského starostu Augusta Krömera (*1905) a prof. vidnavského semináře Ericha Kleineidama (1905-2005).

čtenáři seznámit se jak s obsahem, tak metodologií tohoto opus vitae R. Zuberu. Recenzent totiž s úžasem konstatoval, že tak badatelsky rozsáhlé dílo, jak pramenitou základnou, znalostí nejnovější literatury církevních dějin (hlavně francouzské a polské), tak šíří záběru mohlo vůbec vzniknout v „hluboké provincii“. Stručnější recenzi zmiňovaných děl zveřejnil i nejprestižnější polský historický časopis *Kwartalnik Historyczny* CXII, 2005/2, s. 142-146.

Autoři tohoto čísla

Prof. Dr. med. Hans-Dieter Hentschel, internista se zaměřením na historii medicíny, konkrétně přírodní léčebné postupy, vyučuje na Lékařské fakultě Technické univerzity v Mnichově (SRN). Z jeho prací, které se týkají vodoléčby a Jesenicka vybíráme: *Von der Kaltwasser-Behandlung zum Naturheilverfahren* (Physikalische Therapie in Theorie und Praxis 1997, 18/10, s. 604-613; 18/11, s. 637-680), *Die Schrothsche Kurpackung - einst und jetzt* (Phys. Therapie 1998, 19/9, s. 502n), *Ist die Hydrotherapie überflüssig?* (Phys. Therapie 1999, 20/10, s. 612-616), *Woher stammt das Wort „Massage“?* (Phys. Therapie 2001, 22/10, s. 584-590), *Die Massage im laufe der Jahrtausende* (Phys. Therapie 2003, 24/02, s. 62-67), *Was sagt die Wissenschaft zur Schrothkur?* (In: Johann Schroth zum 200. Geburtstag. International. Schrothverband, Oberstaufen 1998, s. 20-22.), *Naturheilverfahren in der ärztlichen Praxis* (2. Aufl., Köln 1996).

PhDr. Rudolf Zuber (1912 - 1995), archivář a církevní historik, který se věnoval regionálním dějinám Jesenicka. Knihy: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848* (1966), *Osídlení Jesenicka do počátku XV. století* (1972), *Zlatohorsko včera a dnes (1224 - 1974)* (1975), *Nástin hudebních dějin Vidnavy do r. 1945* (1982), *Osudy moravské církve v 18. století (1695-1777)*. I. díl (1987), II. díl (2003).

Dr. Bogusław Czechowicz, historik umění - pracovník Národního muzea ve Vratislavi. Věnuje se pozdněgotickému umění, středoevropskému baroku a některým aspektům umění 19. a 20. století. Bádá rovněž v oboru slezské historiografie umění a kartografie z uměnovědného pohledu. Je autorem knih: *Kaplice v dawnym hrabstwie kłodzkim* (2003), *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku* (2003), *Historia kartografii Śląska XIII-XIX wieku* (2004), *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza* (2005), redaktor řady publikací, mj. *Dziedzictwo artystyczne Swidnicy* (2003), autor hesel do *Encyklopedii Wrocławia* apod. V Jesenicku publikoval dva příspěvky: *Jawornicki zabytek śląskiego starożytnictwa* (2002/3) a *Model wrocławského kostela sv. archanděla Michaela na zámku Jánský Vrch* (2003/4).

Doc. PhDr. Zdeněk Filip, CSc., šumperský historik a literární historik, působil do r. 1969 na Filozofické fakultě UP v Olomouci, odkud byl za normalizace vypuzen. Nastoupil místo řadového odborného pracovníka tehdejšího Vlastivědného ústavu v Šumperku, kde pracoval do odchodu na penzi r. 1987. Po listopadu 1989 se vrátil k vysokoškolské pedagogické práci. S jeho jménem zůstává trvale spojena především činnost v redakční radě šumperské Severní Moravy. Na jejích stránkách nalezneme bibliografii jeho prací (SM 1995/70, s. 74-79 a SM 2005/90, s. 61-68).

PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě, heraldik, člen podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. V Jesenicku publikoval články: *Pečeť vidnavského kolektora ze 2. pol. 18. stol.* (2001/2) a *Privilegia fojtství v Uhelné* (2002/3). Svůj zájem o komunální heraldiku Jesenicka završil knihou *Pečeti a znaky obcí na Jesenicku* (2003) a stejnojmennou výstavou (2005).

Dr. Marcin Dziedzic, vyučující na Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Angelusa Silesiusa ve Wałbrzychu. Tématem jeho rigorózní práce byla turistika v Jeseníkách: *Morawsko-Śląskie*

Sudeckie Towarzystwo Górskie 1881-1945. Próba charakterystyki. V Jesenicku již publikoval *Z galerie umělců Jesenicka - Bernard Krause a Ferdinand Martius* (2001/2), *Korbel javornického cínaře* (2002/3), *O potomcích Joh. Nep. Rusta* (2002/3), *Pamětní knihy horských chat sudetského pohoří v českých archivech* (2003/4).

Milan Rychlý, zaměstnanec zámku Jánský Vrch, archeolog. V Jesenicku publikoval *Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 1999* (2000/1), *Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 2000* (2001/2), *Výsledky archeologického výzkumu na Jánském Vrchu* (2002/3), *Archeologické střípky z Jesenicka* (2003/4), *Botička pro štěstí z Javorníku* (2004/5).

Mgr. Květoslav Growka, pracovník SOKA Jeseník.

JESENICKO

Vlastivědný sborník.

Svazek 7.

Jeseník 2006

Redakční rada:

Ing. Petr Košacký (*vedoucí redaktor*), Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*),
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc., PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(*Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net., e-mail: muzeum@jesenik.net*)

Státní okresní archiv Jeseník

(*Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, fax 584 401 871, e-mail: k.growka@je.archives.cz*)

Grafická úprava:

Filip Raif - Grafické studio HLAVA, Jeseník

Tisk:

Agentura TRIFOX s.r.o., Langrova 33, 787 01 Šumperk

Náklad:

600 ks

ISBN 80-86388-36-0 (ZA v Opavě)

ISBN 80-903430-7-4 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

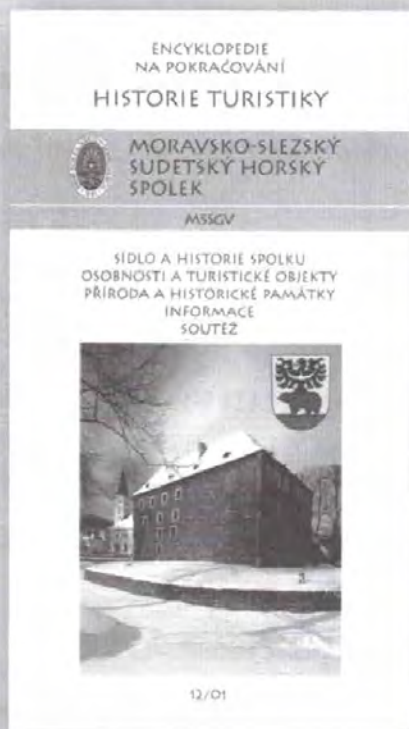
e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č.p. 175

(rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 584 411 633

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

